

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PEDAGOGICKÁ
Katedra psychologie

KRESBA
PŘEDŠKOLNÍHO
DÍTĚTE

Diplomová práce

Bc. Marta Sojková

Učitelství pro SŠ: Psychologie – Výtvarná výchova (2011 – 2013)

Vedoucí práce: Mgr. Kateřina Šámalová

Plzeň, březen 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předloženou závěrečnou práci vypracovala samostatně s použitím zdrojů informací a literárních pramenů, které uvádím v příloženém seznamu literatury.

Ve Vochově dne 31. března 2013

.....
Marta Sojková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Kateřině Šámalové za vedení mé diplomové práce, pomoc při strukturování práce a za podnětné návrhy a připomínky při vypracovávání této práce. Dále pak poděkování patří ředitelům a ředitelkám všech mateřských škol a dětských domovů, které se zúčastnily výzkumu, za umožnění šetření uskutečnit a především dětem, které ochotně vypracovaly obrázky pro tuto diplomovou práci.

Obsah

Úvod	7
Teoretická část	8
1. Předškolní věk.....	8
1.1 Fyzický vývoj předškoláka.....	9
1.2 Vývoj poznávacích (kognitivních) procesů předškoláka	10
1.3 Vývoj verbálních dovedností	13
1.4 Emoční vývoj předškoláka	14
1.5 Hra.....	15
1.6 Socializace.....	16
1.7 Vztahy v rodině	17
2. Kresba lidské postavy	21
2.1 Vývoj kresby lidské postavy	21
2.2 Význam projekce.....	25
3. Kresba jako diagnostický nástroj.....	28
3.1 Oblasti diagnostiky.....	29
3.2 Test kresby lidské postavy	34
3.3 Kresba rodiny	38
3.4 Kresba začarované rodiny	41
3.5 Kresba lidské postavy podle Machoverové.....	42
Praktická část	43
4. Stanovení hypotéz.....	43

5.	Definice respondentů	44
5.1	Oslovení potřebných institucí.....	44
6.	Užitá výzkumná metoda	47
6.1	Pomůcky a zadávání testu v MŠ	47
6.2	Postřehy z praxe v mateřských školách.....	48
6.3	Postřehy z praxe v dětských domovech	49
7.	Výsledky šetření	51
7.1	Kresba předškoláků žijících v rodinách – dílčí výsledky.....	51
7.2	Kresba předškoláků žijících v rodinách - celkové vyhodnocení.....	73
7.3	Kresba předškoláků žijících v dětském domově	78
7.4	Kresba předškoláků žijících v dětských domovech – shrnutí a srovnání s dětmi z MŠ.....	93
	Závěr	99
	Resumé.....	100
	Summary	101
	Seznam odborné literatury	102
	Přílohy	

Úvod

Pro svou diplomovou práci jsem si vybrala téma **Kresba předškolního dítěte**. Učinila jsem tak z prostého důvodu. Původně jsem měla v plánu pokračovat a rozšířit téma své bakalářské práce s tématem Kresba dětí z Terezína. Poté, co jsem uvažovala vůbec nad směrem dalšího pokračování, možnostech uchopení problémové otázky a následně vyvození hypotéz, dospěla jsem k názoru, že toto téma je vyčerpáno nejen co se týče dostupných materiálů, ale i z pohledu mé osoby. Téma bylo natolik emočně náročné a vyčerpávající, že jsem se rozhodla tímto tématem dále nezabývat a „ulevit si“. Nicméně jsem se u rozboru dětské kresby rozhodla zůstat vzhledem k mému studijnímu zaměření Učitelství pro SŠ, kombinace Psychologie – Výtvarná výchova. Po konzultaci s Mgr. Kateřinou Šámalovou, která také vedla mou bakalářskou práci, jsme vybraly výše zmíněné téma.

Aby práce neměla pouze teoretický rozměr, rozhodla jsem se porovnat kresbu lidské postavy dětí z běžných rodin navštěvující MŠ a dětí, které vyrůstají v dětském domově. Vzhledem k výsledným závěrům dosaženým v mé výše zmíněné bakalářské práci, kde se jasně potvrdilo, že nestandardní podmínky vývoje dítěte (v tomto případě mimořádně náročná životní situace v podobě života v koncentračním táboře) značně ovlivňují vývoj dětské kresby, předpokládám, že podobné podmínky, i když jistě v daleko menší míře, se budou vyskytovat i při pobytu dítěte v dětském domově. Tzn. se tato skutečnost, zvláště psychická deprivace, promítne i do jeho kresebného projevu.

Tato práce by měla přinést ucelený pohled na podobu dětské kresby v předškolním věku se zřetelem na vývoj kresby lidské postavy. Měla by zodpovědět otázku, zda pobyt dítěte v DD ovlivňuje také vývoj jeho kresby v negativním smyslu (nižší úroveň apod.).

Teoretická část

Teoretická část diplomové práce se bude zabývat objasněním veškerých aspektů předškolního věku dítěte. Úvodem bude definován předškolní věk, dále budou detailně popsány fyziologické změny ve vývoji dítěte, psychický vývoj zahrnující několik složek (vývoj v oblasti kognitivní a dalších oblastech), socializační vývoj, podoba hry atd.

1. Předškolní věk

Autoři zabývající se ontogenezi vývoje dítěte vymezují období trvání předškolního věku různým způsobem. Časové ohraničení se liší především v jeho počátku, konec tohoto období je určen nejenom fyzickým věkem, ale především nástupem dítěte do školy k plnění povinné školní docházky. Vágnerová (2012) uvádí jako věkové rozmezí předškolního věku interval od 3 do 6 až 7 let věku dítěte. Konec tohoto období může značně oscilovat, pokud bereme v úvahu počátek školní docházky. V krajních případech tato fáze může být posunuta i do vyššího věku v závislosti na úrovni připravenosti daného dítěte. Šulová (2010) ve svém textu připouští možnost pojímat předškolní období již od narození, sama však za relevantní považuje diferenci ztotožněnou s Vágnerovou. Matějček (2005) označuje toto širší rozložení (tj. počátek období narozením dítěte) za tradici západních zemí. Sám se tímto obdobím ve své práci zabývá v kontextu trvání čtvrtého, pátého a šestého roku věku dítěte. Poukazuje na fakt, že termín „předškolní věk“ nám jasně udává, že se jedná o dobu „před školou“; je pouze určitou předzvěstí či přípravou na velmi důležitý věk školní. Z pohledu kulturní antropologie je patrné, že toto období od 4 do 7 let věku mělo svou důležitost během milionů let evolučního vývoje a nemuselo čekat na chvíli, kdy lidstvo vynalezne školní zařízení. S určitou nadsázkou můžeme říci, že předškolní věk by tu dnes existoval, i kdyby institut školství nikdy zaveden nebyl. (Matějček, 2005) Obecně lze také říci, že na počátku předškolního věku je dítě „zralé“ pro vstup do mateřské školy, na konci tohoto období je „zralé“ nastoupit do základní školy, jak již bylo zmíněno výše. (Matějček, Pokorná, 1998)

1.1 Fyzický vývoj předškoláka

Předškolní období plynule navazuje dle mnohých autorů ve 3 letech na etapu batolecí. V této době váží dítě průměrně 15,0 kg a měří přibližně 100 cm, přičemž odchylky ve hmotnosti 0,5 kg a ve výšce 3 cm v obou směrech jsou považovány za normu. U takto starých jedinců se již výrazně uplatňují i dědičné vlivy pro formování tělesného typu v závislosti na poměru výšky a hmotnosti, celkové mohutnosti kostry, množstvím svalové hmoty apod. Během této doby roste dítě rychlostí 5-6 cm ročně, váhový přírůstek se pohybuje kolem 2 kg. Tento nárůst není rovnoměrně rozložený, dítě může přibrat skokově během roku. Můžeme se setkat i s dětmi drobného vzrůstu, kdy je jejich tělesný vývoj harmonický, proporce jednotlivých částí těla jsou symetrické, mentální vývoj také odpovídá věku, ale výška i hmotnost jsou podprůměrné. Takové děti jsou pod dohledem pediatrů a jiných odborníků ve snaze o včasné rozpoznání případných chorobných stavů vedoucích k omezení růstu. (Matějček, Pokorná, 1998) Hmotnost pětiletého dítěte se pohybuje mezi 17,3 až 20,5 kg, vyrostle průměrně do výšky 107 až 117 cm. (Allen, Marotz, 2008) Podprůměrných hodnot v hmotnosti a výšce dosahují spíše dívky, chlapci se častěji objevují v nadprůměrných číslech. (Bacus-Lindroth, 2009) Proporcčně se již podobá dospělému člověku. Tepová frekvence se ustaluje na 90 až 110 tepů za minutu, nadechne se zhruba třicetkrát za minutu. Některým dětem již začínají padat mléčné zuby. (Allen, Marotz, 2008)

Období předškolního věku představuje velký posun ve vývoji motorických dovedností. U dítěte ve velké míře narůstá kvalita pohybové koordinace, jeho pohyby se stávají přesnějšími, plynulejšími a stále více slouží konkrétnímu účelu. Ve svém pohybu je dítě hbitější, působí elegantněji. V této době se děti často účastní společných činností se svými rodiči či jinými dospělými jedinci a je schopno velmi dobře odpozorovat a napodobovat nejrůznější sportovní činnost. Je tedy velmi důležité vytvořit dítěti podmínky pro jeho celkovou tělesnou aktivitu. Mnoho rodičů přihlašuje své dítě na všemožné kroužky či jim sami předkládají rozmanité druhy sportů k vyzkoušení. Je to vhodný začátek pro sportovní aktivity vyžadující pohybovou koordinaci; jako příklad můžeme uvést např. plavání, jízdu na kole či lyžování. (Svoboda, 2010) Některé dívky navštěvují své první „taneční“ či se z nich stávají malé krasobruslařky. (Matějček, 2005) Děti tříleté umí jezdit na tříkolce, později se rády prohánějí na koloběžce a šestileté už celkem obstojně ovládají jízdu na kole, (Matějček, Pokorná, 1998) což souvisí se schopností udržet

rovnováhu (Matějček, 2005) a stát na jedné noze; uvádí se po dobu deseti sekund. (Allen, Marotz, 2008) V tomto věku by mělo dítě také rozlišovat pravou a levou stranu a na požádání ukázat, která ruka je levá a která pravá. (Bacus-Landroth, 2009)

Koordinace pohybů se také projevuje ve zdánlivě samozřejmé oblasti – předškolák se postupně učí schopnosti plné sebeobsluhy. Je veden k samostatnému oblékání, skládání oblečení, uklízení svých hraček, zavazování tkaniček či péči o osobní hygienu. (Svoboda, 2010) Předškolák by již měl samostatně krájet nožem a vůbec používat celý příbor, stříhat nůžkami, používat kartáček na zuby, zacházet s tužkou a používat štětec a barvy. Dítě rádo skládá nejrůznější stavebnice, puzzle. (Matějček, Pokorná, 1998) Dědova dílna a v ní ukryté poklady v podobě šroubků, hřebíků, šroubováků a kladiv jsou pro předškoláky hotový ráj. (Matějček, 2005) V této době je již zcela jasné, která ruka se projevuje jako dominantní. (Allen, Marotz, 2008)

1.2 Vývoj poznávacích (kognitivních) procesů předškoláka

V předškolním věku se dítě zaměřuje především na nejbližší svět a snaží se rozklíčovat a pochopit pravidla, která v něm fungují. Piaget označuje tuto fázi podle způsobu uvažování dítěte, které je pro tuto dobu typické, za období názorného, intuitivního myšlení (Piaget, 1966 in Vágnerová, 2012), které je příznačné pro tzv. předoperační stadium ve věkovém intervalu přibližně mezi 3 až 8 lety. (Šulová, 2010) Dítě se učí porozumět souvislostem a vztahům na několika různých úrovních mezi jednotlivými objekty, pojmy v pojmovém systému a nejrůznějšími symboly. (Case, 1998 in Vágnerová, 2012)

Způsob, jakým jedinec v předškolním věku uvažuje a nakládá s informacemi, které získá, lze dle Vágnerové (2012) popsat pomocí několika kritérií.

1.2.1 Výběr informací

Jedním ze způsobů výběru informací může být např. centrace, kdy dítě vybírá z množství informací, které se k němu dostávají, pouze jedinou, která se mu jeví jako nejnápadnější nebo nejvýznamnější. Nedovede posuzovat situaci komplexně. Z toho vyplývá další vlastnost výběru informací, a to egocentrismus. V tomto případě dítě nerozumí tomu, že na jednu záležitost lze nahlížet více způsoby, z pohledu jiných osob. Jako příklad může sloužit klasická hra se zakrýváním očí a slovy „ty mě nevidíš“

(Langmeier, 1991 in Vágnerová, 2012). Vše tedy posuzuje z vlastního úhlu pohledu. S tímto jevem souvisí i pojem fenomenismus. Předškolák vnímá svět takový, jaký je, podle znaků, které jsou pro něj zjevné a viditelné („Delfin plave ve vodě, má ploutve, proto přece musí být ryba.“). (Vágnerová, 2012)

1.2.2 Zpracování a nakládání s informacemi

Dítěti velmi často činí potíže interpretovat skutečnost a neváhá si pomoci svou fantazií a tím své poznání do menší či větší míry zkreslit. Tento jev se nazývá magičnost. Říká se, že dětská fantazie nezná meze. Obzvláště to platí v případě, kdy dítě přisuzuje neživým předmětům vlastnosti živých bytostí (lidí či zvířat). Pro ilustraci je pro pětileté dítě snazší chápat a vykládat si veškeré dění v přírodě analogicky se svým vlastním chováním, které je určitým způsobem motivováno (zima maluje na okna květy, potok skáče přes kameny). Rozpozná, že objekt je živý či neživý, ale není schopné stoprocentně rozlišovat schopnosti pouze živých bytostí. (Vágnerová, 2012) Nedávno jsem jela ve vlaku se zhruba čtyřletou holčičkou a její maminkou. Dívka si hrála s panenkou a v jednu chvíli ji položila na podlahu. Matka okamžitě začala na dceru křičet, aby hračku nepokládala na špinavou zem. Dívka naprosto nevinně odpověděla, že má panenka na nohou boty, tak to nevádí. Děti v tomto věku často vysvětlují vznik okolního světa tak, že je někdo (nejspíše člověk) vyrobil, např. napustil vodu do rybníka, jablíčka na strom někdo pověsil apod. Tento jev Vágnerová (2012) pojmenovává arteficialismus. Předškolák potřebuje mít ve svém životě jistotu, proto je přesvědčeno, že každé jeho poznání má konečnou platnost, je absolutní. Aktuální podoba světa má pro něj natolik vážný a důležitý význam, že jakoukoliv větší proměnu objektu chápe jako změnu podstaty. Nerozumí, že změnou vnější podoby nedochází ke změně samotného objektu. Jako příklad může sloužit situace, kdy má dítě jako svého mazlíčka psa s dlouhou srstí a rodiče ho najednou nechají ostříhat. Dítě potom nemusí věřit, že se jedná o jeho milovaného Alíka. Tento jev se vyskytuje zejména v mladším předškolním věku, v pěti letech již tyto změny začíná chápat. Dynamice proměn je pro předškoláka značně obtížné porozumět, je pro ně rozhodující konečný, nejlépe statický stav věci. Důkazem může být Piagetův pokus s vláčky (za vláček, který dojel dál, považují ten, který jel rychleji; neberou v potaz, zda vyrazil dříve, z bližšího místa atd.). (Vágnerová, 2012)

Velkým problémem může být i třídění a klasifikace informací, tj. přiřazování objektu k určité kategorii na základě daných kritérií. Často posuzují objekty dle vzájemného vztahu (např. psi a kočky se podobají tím, že se nemají rádi a honí se).

Projevem určité nezralosti je také zaměňování kritérií pro klasifikaci, v jednu chvíli dítě třídí kostky podle velikosti a za chvíli sklouzne k rozdělování dle barvy apod. Věkem však dítě postupuje k obecnějšímu pojmosloví. Např. jedinec v šesti letech správně přiřadí červenou papriku k zelenině, dítě mladší by ji na základě barvy pravděpodobně přiřadilo k červeným jablkům. (Vágnerová, 2012) Velmi často předškolák uvažuje analogicky, avšak mnohdy velmi nepřesně. Aby analogie byly správné, musí dítě rozlišit znaky podstatné a nepodstatné, což je pro ně, jak již bylo popsáno výše, značně obtížné. Pochopení protikladných analogií je o poznání jednodušší, v pěti letech snadno pochopí, že „pták létá, ale ryba plave“, ale analogické doplnění „pták má peří, co má tedy ryba“ je o poznání složitější. (Vágnerová, 2012) Pokud má časem dojít ke zlepšení analogického uvažování, je třeba neustále rozšiřovat znalosti a musí dojít k poznávání funkčních vztahů mezi objekty a jevy, nepostačuje dosavadní posuzování na základě vizuální podobnosti. Pětiletí považují za kritérium podobnosti jablka a hrušky jejich barvu, šestiletí již od této „jednoduchosti“ upouštějí a udávají jako podobnost to, že oba druhy ovoce rostou na stromě a dají se konzumovat, jsou sladké, mají jádřinec apod. (Vágnerová, 2012)

Pro jedince předškolního věku se jeví problematické rozlišovat mezi induktivním a deduktivním usuzováním. Předškoláci si vše chtějí empiricky, tj. induktivně potvrdit, starší si závěr již logicky odůvodní. Každý rodič jistě potvrdí, že jeho předškolní dítě s oblibou pokládá otázky začínající slůvkem „proč“, kdy hledají jednoznačné a přímé odpovědi na své otázky. Dochází také k hledání příčinných souvislostí, vztahů mezi příčinou a následkem, tj. ke kauzálnímu uvažování či výkladu, který nemusí být logický, ale musí dítě subjektivně uspokojit, např.: „Kdyby se dědeček nenarodil, tak by taky neonemocněl a neumřel by a my bychom nemuseli brečet.“ (Strašíková, 2000 in Vágnerová, 2012) Zkrátka řečeno, s přísnou logikou u předškoláka neuspějeme. Klasický může být i příklad výroku z Piagetových studií: „Proč jsou dvě hory u našeho města?“ „No přece ta veliká je pro velké lidi a ta menší je pro děti.“ (Matějček, 2005, s. 149)

1.2.3 Řešení problémů

Předškolák je svým typickým způsobem uvažování předeslaným v předchozí kapitole ovlivněn v přístupu k řešení nejrůznějších problémů. Velmi záleží, jestli je pochopena podstata problému. Výběr nedůležitých nebo nevýznamných znaků a následné chybné interpretování situace vede ke špatnému řešení dané záležitosti. V běžných situacích je dítě vedeno scénáři, které získalo a ověřilo si ve svých dosavadních zkušenostech. Děti vědí, co se bude v daných situacích dít a co bude následovat, např. co

se bude dít u lékaře nebo v dopravním prostředku. Při hledání vhodných řešení spoléhají na své schopnosti, které ale často nepřiměřeně nadhodnocují a zvolený postup řešení je nerealizovatelný. Jako příklad uvádí Vágnerová (2012) dle Strašíkové (2000) výrok pětiletého chlapce na situaci, kdy jim spadl komín na domě: „Naložíme všechny věcičky do auta a odjedeme na chatu. Jen aby se nám tam vešly všechny krámy. Já mám moc hraček – a nerozbijou se moje desky?“ (Strašíková, 2000 in Vágnerová, 2012, s. 181)

Pětileté děti nejsou schopny plánovat či řešit složitější úkol, který vyžaduje souslednost jednotlivých kroků. Jednají především impulzivně a bez rozmyslu, nejsou sto přistoupit k problému komplexně a zaměřují se jen na dílčí části. Spoléhají se též na pomoc druhých a na dotaz, co by dělalo, kdyby ztratilo svou oblíbenou plyšovou hračku, reaguje, že by šlo k mamince. (Ellis, Siegler, 1997 in Vágnerová, 2012)

Jak již bylo naznačeno, děti mnohému z okolního dění nerozumí, proto si realitu vysvětlují po svém a mnohdy tak, jak se jim to právě hodí. Z tohoto důvodu se často objevují nepravé lži, tzv. konfabulace. Dochází ke kombinaci vzpomínek s fantazijními představami, děti jsou však přesvědčeny o své pravdě. Často se tak přizpůsobují svým potřebám a přáním. (Vágnerová, 2012) Z těchto důvodů je nevhodné děti za tyto „lži“ trestat, je pro ně velmi obtížné rozlišit realitu od fantazie. (Šulová, 2010)

1.3 Vývoj verbálních dovedností

Předškolák používá jazyk na úrovni odpovídající stupni rozvoje jeho kognitivních procesů a jeho verbální kompetence se postupem času zdokonaluje jak v obsahu, tak formě. (Vágnerová, 2012) Od prvních básniček a říkanek se řeč rozvine tak, že před vstupem do školy jsou přítomny i složitější větné skladby. (Matějček, 2005) Slovní zásoba pětiletého dítěte se pohybuje kolem 1500 slov. (Allen, Marotz, 2008) Bacus-Landroth (2009) uvádí až 2000 slov. Komunikační dovednosti se rozvíjejí především v interakci s dospělými, kdy děti napodobují jejich projev, ovlivňují je však i masmédiá a styk s vrstevníky. Dětský slovník a způsob vyjadřování se rozšiřuje za pomoci známých otázek typu „co“, „jak“ a „proč“. Tímto se zároveň učí užití příslušných výrazů k vyjádření vztahů, ať už se jedná o předložky, spojky nebo příslovce. Časem se zlepšuje chápání mnohovýznamovosti některých pojmů. Předškoláci však nepřijímají vše, co slyší. Do značné míry selektují slyšené podle toho, zda má pro ně sdělení nějaký význam nebo je užitečné či zajímavé. (Vágnerová, 2012) Matějček a Pokorná (1998) doporučují na dítě

mluvit jasně, srozumitelně, bez různých zdobnělin a šišlání, které samo předškolní dítě pociťuje jako cosi nepatřičného. Pokud předškolák správně nevyslovuje některé hlásky, špatně artikuluje apod., je vhodné vyhledat odborníka, nejčastěji logopeda.

V rámci komunikace si předškolní děti osvojují a snaží se uplatňovat gramatická pravidla, která zpočátku užívají rigidním, stálým způsobem a dělají množství chyb. Od zhruba čtyř let se relativně rychle rozvíjí určitý jazykový cit a začínají užívat složitější věty, později dokonce souvětí. Časem se pouštějí do užívání minulého času v souvislosti s vyprávěním zažitého. Někdy dochází k chybám v pořadí slov ve větě, především v pochopení významu, kdy nejsou slova řazena pro dítě obvyklým způsobem. Např. větu „... a dort naplnila maminka“ může předškolák chápat tak, že dort byl naplněn maminkou. (Maratsos, 1998, Siegler a kol., 2003 in Vágnerová, 2012)

Důležitým jevem je i tzv. egocentrická řeč, tj. taková, která je primárně určena pro dítě samé a je úzce spojená s myšlením. Tato řeč může mít jinou formu i obsah než běžná komunikace s partnerem či partnery. Dítě si vlastně povídá samo pro sebe a nevyžaduje pozornost posluchačů. Mnohdy je jen útržkovitá, zkratovitá, nemusí vyslovit všechno důležité. Může mít význam expresivní, kdy dítě vyjadřuje své pocity; regulační, tj. dítě tímto způsobem řídí své jednání a dává pokyny či příkazy sama sobě; až konečně význam kognitivní, kdy řeč slouží jako prostředek pro uvažování a zapamatování. Důležitým významem je i to, že se nemusí přizpůsobovat potřebám partnera, nemusí se soustředit na způsob a pravidla. Časem se tato řeč zvnitřňuje a není prezentována navenek. (Vágnerová, 2012)

Rozdíly v úrovni řečového projevu, jak již bylo zmíněno, velmi závisí na možnosti procvičovat mluvu s dospělými, a to především mezi 15. měsícem a třetím rokem života dítěte. Pokud dítě tuto příležitost nemělo a nemohlo rozvíjet řeč v každodenním kontaktu s rodičem (nejčastěji matkou), mohou se objevit do budoucna v řečovém vývoji nevratné kvalitativní změny (menší slovní zásoba, horší cit pro jazyk atd.). (Šulová, 2010)

1.4 Emoční vývoj předškoláka

Emoční prožívání předškoláků se jeví jako stabilnější a vyrovnanější v porovnání s obdobím předcházejícím, tj. batolecím. Většina emočních prožitků se váže ke konkrétní situaci, která je spojena s pocitem uspokojení nebo neuspokojení. Dlouhodobé emoční vyladění je převážně pozitivní a celkově ubývá negativních reakcí. Emoční prožívání lze

shrnout do několika bodů. Např. projevy vzteku nebo zlosti již nebývají tak časté, protože začínají chápat vznik pro ně nepříjemných situací. Objevují se především v okamžiku, kdy je dítě frustrováno nebo v kontaktu s vrstevníky, kdy není ještě dostatečně vyvinutá kontrola emočních projevů. S rozvojem dětské fantazie a představivosti a touze vytvářet nejrůznější strašidelné bytosti se mohou vyskytnout projevy strachu, i v případě příjemného vzrušení. Tyto projevy jsou často vázány na temperamentový typ. (Vágnerová, 2012) Strach mívají děti ze psa, který cení zuby, bojí se tmy, bouřky nebo toho, že si způsobí po pádu bolest. (Bacus-Lindroth, 2009) Na druhou stranu se rapidně rozvíjí smysl pro humor, který stejně jako verbální kompetence roste s úrovní uvažování. Zpočátku bývají žerty jednoduché, např. velmi vtipné dětem přijde opakování tabuizovaných nebo legračních slov. Předškoláci již začínají také chápat pojem nejbližší budoucnosti a dovedou se na ni těšit v rámci svého očekávání (to může mít pochopitelně i negativní ladění). (Vágnerová, 2012)

1.5 Hra

Hra u předškolních dětí plní neverbálně symbolickou funkci. Můžeme ji chápat jako vyjádření reality či vyrovnání se s realitou, postoj ke světu, ostatním osobám a samozřejmě k sobě samému. Do značné míry umožňuje hra, alespoň v symbolické rovině, uspokojit přání a touhy dítěte, které ve skutečnosti nejsou možné saturovat. Umožňuje mu chovat se podle svých představ a hrát podle vlastních pravidel, je svobodné. Mohou se ve hře vracet k zážitkům, které zopakují nebo vyřeší jiným způsobem. Velmi oblíbená je hra na něco, která slouží především k nácvičce budoucích rolí, které bude dítě v životě plnit. (Vágnerová, 2012) Do dětských her často vstupují motivy z pohádek, oblíbení hrdinové a samozřejmě vše, co se kolem nich děje. Hra je plná fantazie, pokud ne, dělá dítě rodičům starosti. (Matějček, 2005) Matějček a Pokorná (1998) poukazují na oblíbené slůvko „jakoby“, které v mžiku z kousku dřeva vyrobí koně, kousek zahrady je jakoby moře plné dravých žraloků. Předškoláci se také často proměňují v hrdiny nebo si vymyslí svého kamaráda, který je všude doprovází. Plyšová zvířátka jsou samozřejmě živá a večer usínají společně s dítětem otočené na bok a přikryté peřinou. (Matějček, Pokorná, 1998) Děvčata si často hrají na vaření, na princezny nebo na paní doktorky, chlapci si zase pod stromeček přejí pistole, samopaly apod. (Matějček, 2005) Pro úplnost Příhoda (1977) uvádí několik

typů herních činností; např. hry instinktivní – experimentační (cloumání předmětem), lokomoční (pobíhání, skákání), lovecké (honičky, číhání), agresivní a obranné (škádlení, pronásledování, hra na schovávanou), sexuální (dvoření), sběratelské (kamínky, knoflíky). Dále pak hry senzomotorické – dotykové (uchopování, olizování), motorické (házení, chození pozpátku), sluchové (bubnování, řev, pískání), zrakové (krasohled, prohlížení obrázků). Následují hry intelektuální – funkční (přelévání vody, hrabání tunelů), již zmíněné námětové (na lékaře, na koně), napodobivé (mytí nádobí, kouření), fantastické (hovor s vymyšlenou osobou), konstruktivní (stavění, zatloukání hřebíků), hlavolamné, kombinační (dáma, rébusy). A konečně hry kolektivní – soutěživé (míčové, střílení do terče), pospolité (hry na školu, táboření), rodinné (na tatínka a maminku, hry s panenkou) a hry stolní (domino, karetní hry). (Příhoda, 1977, in Šulová, 2010)

1.6 Socializace

V předškolním věku dochází k rozšíření faktorů, které se podílejí na socializaci dítěte. Ta probíhá i mimo rámec rodiny nebo blízkého okolí příbuzenstva. Předškoláci se připravují z širšího hlediska na život ve společnosti, nejen z pohledu vstupu do školy. Proces socializace probíhá v interakci s jinými lidmi. Tak dítě získává nové poznatky a zkušenosti rozvíjející jeho osobnost. (Vágnerová, 2012) Předškolák také aktivně přijímá kulturní nároky společnosti, ve které žije. (Matějček, 2005) Základní vzorce chování si dítě osvojuje již v rodině (způsoby a formy komunikace, vnímání a vcítění se do projevů jiných lidí, učí se ovládat vlastní emoce, projevovat názory, řešit konfliktní situace atd.). Tyto způsoby uplatňuje i v interakci s cizími lidmi. Dítě navazuje vztahy i v jiných sociálních skupinách než v primární rodinné (viz níže). Dítěti rovnocennou skupinou jsou vrstevníci, kteří mu poskytují zkušenosti a cvičí jej v prosociálních způsobech chování. Mezi stejně starými dětmi uplatňuje svou potřebu seberealizace. Mateřská škola je první oficiální institucí, kterou dítě navštěvuje. Do ní vstupuje dítě jako samostatný jedinec a potvrzuje se tím jeho kompetence. Školka neklade na dítě takové nároky jako základní škola, nicméně se předškolák musí přizpůsobit určitým pravidlům a požadavkům a tím si osvojuje další sociální dovednosti. (Vágnerová, 2012) Mateřská škola je i místem, kde si dítě osvojuje společenské normy, které nemusí být v rodině uznávány (rodina z jiného kulturního prostředí, praktikující určité výchovné metody, které se neslučují s běžným chováním okolní společnosti). (Matějček, 2005) V souvislosti s osvojováním norem se začíná

formovat svědomí; předškolák moc dobře ví, co se smí, co se nesmí, co se sluší a patří. E. H. Erikson toto období nazývá konfliktem mezi iniciativou a pocitem viny. (Šulová, 2010) Někteří rodiče školku odmítají už z principu; nechtějí, aby si jejich dítě (často jedináček) ublížilo, nechtylo nějakou nemoc, aby je měli pod neustálým dohledem, aby je paní učitelky nenaučily něco nežádoucího, nepřejí si, aby se dítě nezdravě stravovalo apod. Paradoxně je nejvíce ohrožuje právě separace od ostatních dětí. (Matějček, 2005)

Předškolní dítě díky socializaci získává další role. V horizontální rovině je to role vrstevníka, v rámci institucí získává roli žáka mateřské školy (drtivá většina dětí) a v neposlední řadě roli kamaráda jiného dítěte. (Vágnerová, 2012) Vůči mladším dětem, těm, kterým se přihodilo něco nepříjemného či ke zvířatům se chová velmi přátelsky a ochranně. (Allen, Marotz, 2008)

V případech vážnějšího postižení či nemoci, kdy je dítě upoutáno např. na nemocniční lůžko nebo se pohybuje pouze v prostorách domova, se může vyskytnout nebezpečí určitého intelektového a sociálního zaostání. Nesmí docházet ke společenské izolaci. To se v poslední době naštěstí mění, dětem jsou k dispozici nemocniční školy, dochází za nimi dobrovolníci z řad studentů nebo nemocniční klauni. (Matějček, 2005)

V době před nástupem do školy by měli rodiče využít „tvárnosti“ dětí a učit je pravidlům mezilidské komunikace a návykům osobní hygieny. Pokud si v tomto věku dítě navykne na pravidelné čištění zubů, umytí rukou po použití toalety nebo si před konzumací umýt ovoce, je pravděpodobné, že si tento návyk ponese celý život. To samé platí při důsledném vyžadování pozdravu, poděkování či správného chování u stolu. Jako vynikající vklad do budoucna se považuje důsledné vyžadování úklidu hraček a obecně udržování pořádku ve věcech. (Matějček, 2005)

1.7 Vztahy v rodině

Rodina je základní sociální skupinou, je spojena výlučností svých vztahů, soužitím, sdílením přítomnosti, společné aktivity, ale i očekáváním a plánováním společné budoucnosti. (Matějček, 1998, in Vágnerová, 2012, s. 204) Pozitivní vztahy mezi jednotlivými členy rodiny jsou velice důležité. Dítě uspokojuje potřebu pocitu bezpečí, učí se být ohleduplné vůči ostatním lidem a bere v potaz jejich potřeby. Jistotu bezpečného prostředí utvrzuje sdílení rituálů každodenního života i výjimečných událostí, které jsou

pro rodinu důležité (oslavy narozenin, výlety, Vánoce). Předškolní dítě vnímá přítomnost rodičů za velkou jistotu, kterou považuje za neměnnou. (Vágnerová, 2012)

Matku a otce bere jako přirozenou autoritu, přisuzuje jim určitou heroickou sílu, se kterou zvládnou všechny obtíže. Jsou pro dítě vzor, kterému se snaží ve všem podobat a identifikovat se s ním. Rodičovské názory a pravdy berou dogmaticky, nekriticky přijímají jejich postoje, čímž si posilují sebehodnocení (připadají si „dospělácky“). Potřeby identifikace se saturují především během hry, kdy získávají roli dospělého. Dospělí jim však často připomínají, že se nemohou chovat jako rodiče, protože dospělí ještě nejsou. (Erikson, 1963, in Vágnerová, 2012)

U předškoláků dochází k určitému posunu v porozumění hierarchie jednotlivých členů rodiny, kterou posuzují z vlastní pozice. Dítě by rádo už bylo velké, ale zároveň by si rádo uchovalo výhody, které jeho současný věk přináší: „Já bych nechtěl růst, abyste nestárli.“ (Vágnerová, 2012, s. 206) Uvědomuje si „výjimečnost“ vztahu matka – dítě, že k sobě víceméně patří, protože se mamince narodil/a. (Strašíková, 2000, in Vágnerová, 2012)

Časem dochází ke změnám v povaze vztahů mezi dítětem a rodiči. Předškolák se rychle vyvíjí a jeho projevy v chování se mění. Rodiče kladou na dítě stále větší a větší nároky, očekávají poněkud zralejší chování. Podle Vágnerové (2012) většinou tráví s dětmi více času matka, která se zaměřuje na správný chod každodenních činností, hra s matkou bývá klidnější. Více s dětmi mluví a neužívají tolik přímých rozkazů. Vyrovnaný vztah se projevuje otevřeností, vřelostí, vysvětlováním. Vztah matka – dítě je pro předškoláka obrovským zdrojem jistoty, matka především pečuje a ochraňuje. Během předškolního období postupně dochází k odpoutávání se z těsné vazby na matku. Otec někdy zůstává jaksí upozaděm a přenechává značnou část výchovy na matčiných bedrech. Tatínek bývá pro dítě vzácnější, tráví s dětmi volný čas především aktivně a hrají si společně mimo domov. Obecně s dětmi otcové mluví méně, užívají direktivnější formy komunikace a příliš s dětmi nediskutují. Platí za toho, kdo trestá pro nekázeň. Vztah s otcem není tak pevný jako s matkou. (Vágnerová, 2012) Naopak Bacus-Landroth (2009) popisuje jev, kdy dítě je na svého otce velmi hrdé a chlubí se jím.

Velký socializační význam mají i vztahy sourozenecké. (Vágnerová, 2012) Přirozený věkový odstup sourozenců jsou tři roky, v dnešní době spíše větší. (Matějček, 2005) Od sourozence je možné se něčemu naučit, zvládnout interakční vzorce (i ty nepřátelské), které podporují sociální porozumění. Sourozenecké vztahy bývají emočně významné a na rozdíl od vztahů s kamarády (vrstevníky) jsou z věkového hlediska

asymetrické a nedosahují stejného vývojového stupně. Sourozence lze také považovat za partnera ve společném cíli, ale v předškolním věku mají často charakter ambivalentní, kdy mezi sebou soupeří o pozornost rodičů či o různá privilegia. „Přehodit výhybku“ a být spojenci je velmi jednoduché při hře vyžadující kooperaci, při spolčení se proti rodičovské zlobě apod. (Dunn, 1985; Slomkowski a kol., 2001, in Vágnerová, 2012) Velký věkový rozdíl mezi dětmi již takové rozepře nepřináší, starší dítě přijímá vedoucí roli. Pomáhá mladšímu zvládnout potřebné sociální dovednosti, poskytuje mu ochranu a „umetá dítěti cestičku“, především co se rodičovských zákazů a omezení týká. Pokud se předškolákovi narodí mladší bratr nebo sestra, velmi často, pokud není dopředu připraveno, malého sourozence odmítá. Obává se o svoji pozici, lásku a pozornost, která doposud byla věnována pouze jemu. Na toto trauma může reagovat regresí, tj. začne se projevovat jako dítě vývojově mladší, například se začne znovu pomočovat, aby přitáhlo ztracenou pozornost. (Vágnerová, 2012)

Pokud se k sobě chovají rodiče pěkně, je pravděpodobné, že i sourozenecké vztahy budou v pořádku. Jestliže jsou rodiče ohleduplní, děti jejich vzorec chování přijmou. (Mowe a kol., 2001, in Vágnerová, 2012) V dysfunkčních, resp. neúplných rodinách bývají vztahy mezi dětmi nějakým způsobem vyhroceny, ať již v polaritě rivality a hostility, či zvýšené závislosti a poskytování vzájemné opory jako vyvážení nedostatku rodičovského porozumění. (Vágnerová, 2012)

Neméně důležité se jeví i vazba na prarodiče dítěte. Ti mu poskytují variantu na rodičovskou dyádu, mají ale na dítě více času, jsou trpělivější a pozitivně naladěni na kontakt s dítětem, mohou být tolerantnější k jeho prohřeškům. Dlouhodobě s ním diskutují různé otázky, mohou jim nabídnout jiné alternativy zážitků a trávení volného času. Umožňují mu kontakt se stářím, nemocí, handicapem či se smrtí. Vztah obou stran je tedy v zásadě přínosný a obohacující. (Šulová, 2010)

Stabilní rodinné prostředí má pro předškoláka obrovský význam. Rozchod rodičů a narušení této stability představuje pro dítě náročnou životní situaci, se kterou se musí vyrovnat. Představuje velký zásah do jistot dítěte a ovlivňuje postoj dítěte k sobě samému a ostatním lidem. Pětileté dítě nemůže pochopit příčiny a následky rozchodu jeho rodičů, na novou situaci nahlíží pouze ze svého egocentrického pohledu. Často hledá pro sebe nějaké uspokojivé vysvětlení a příčinu. Může přijít s variantou, že tatínek odešel kvůli němu, protože zlobilo, považuje se za viníka situace. Mohou být úzkostné a bát se, aby je ze stejného důvodu neopustila i matka. (Matějček, 1994; Siegler a kol., 2003, in Vágnerová, 2012) Mezi negativní důsledky rozchodu rodičů patří i fakt, že (většinou)

matky bývají frustrované, děti častěji napomínají, ztrácí se vřelost. Kontakt s otcem je do menší či větší míry omezen. Dítě ztrácí pocit bezpečí, často se dožaduje důkazů lásky, začne se chovat jako mladší děti, aby si vynutilo pozornost. (Vágnerová, 2012)

Pro rozvoj dětské osobnosti je důležitá přítomnost obou rodičů. Jestliže jeden rodič chybí, chybí také potřebný model pro ujasnění si genderové role a prostředník pro vymezení vztahu a postoje k opačnému pohlaví. Rodinu opouští nejčastěji otec, proto především chlapcům schází mužský vzor. Dědeček, strýc nebo jiní mohou představovat určitý náhradní vzor. Absence mužského vzoru může v extrémním případě vést až k závislosti na matce a ztrátě maskulinních rysů. (Vágnerová, 2012)

2. Kresba lidské postavy

2.1 Vývoj kresby lidské postavy

Následující text popisuje vývoj jednotlivých položek, které se v kresbě lidské postavy mohou objevit. Je zde chronologicky popsáno, jak se jednotlivé části do kresby přidávají a jejich vývoj z kvalitativního pohledu. Po porovnání jednotlivých autorů můžeme nejdůležitější vývojové mezníky najít u všech teorií, často se však liší v jednotlivých detailech nebo věkovém zařazení.

První kresby lidské postavy

Dítě bere kreslicí náčiní do ruky již od útlého věku. Opatřilová (2003) toto období nazývá fází primárního symbolického vyjádření, které se projevuje někdy mezi 30. až 36. měsícem věku dítěte. Nejprve produkuje nejrůznější čárání, kdy má radost z kreslení samotného, výsledku dítě nepřikládá žádnou váhu. Posléze nereálně znázorňuje různé předměty a následně je pojmenovává. Po tomto čárání následuje difuzní obraz (člověk, strom, auto, slunce apod.). (Opatřilová, 2003) Dítě může lidské tělo vnímat a pociťovat jak zevnitř skrze své vlastní pocity, tak zvenčí (pohledem na lidi kolem sebe). (Uždil, 1984) Nicméně se zdá, že první kreslené podoby lidského tvora vycházejí spíše z haptických nebo pohybových zkušeností dítěte. Optické vjemy zde sice také hrají určitou roli, avšak jejich úloha roste pomaleji. (Uždil, 1984) Ve chvíli, kdy jsme schopni v dětském výtvarném projevu diferencovat jednotlivé části, se u dětí zpravidla vyskytuje postava (kterou mohou směle označit např. za maminku) ve formě kruhu či oválu, který představuje hlavu. Pro dítě je zpočátku nejvíce zajímavý a nejdůležitější obličej. Proto těmto prvním postavám málokdy chybí oči a ústa. (Přinosilová, 2007)

Hlavonožci

Po této fázi dítě připojuje k oválu i končetiny, v drtivé většině nohy, které vycházejí přímo z hlavy. Většina autorů toto období nazývá stádiem hlavonožců. Tato fáze se začíná objevovat kolem třetího roku. (Přinosilová, 2007) Čouhajícími nohama může být i více než dvě. Této postavě zpravidla nechybí oči a opět může jeden tvar představovat jak maminku, tatínka nebo třeba kosmonauta. (Matějček, 2005) Po bližším zkoumání můžeme soudit, že hlavonožec v sobě obsahuje i celé tělo, které je ohraničeno právě oválem, který v sobě

zahrnuje všechny důležité lidské znaky. K očím se přidávají někdy i ústa, nos a vlasy, málokdy uši. (Uždil, 1984) Tento autor také uvádí, že hlavonožci vznikají mezi třetím a čtvrtým rokem, občas i dříve. Pozitivní výchovné působení a časté dětské kreslení společně zajišťují rychlejší vývoj. Postupně je kresba více kvalitní a je stále víc a víc propracovanější. Po čtvrtém roce věku dítěte by se již tato forma lidské postavy objevovat neměla. (Novák, 2004)

Šulová (2010) ve svém textu vyslovuje domněnku, že ztvárnění postavy výše uvedeným způsobem (kdy jsou přítomny nohy a hlava) odpovídá pohledu na svět tříletého dítěte. Vzhledem ke své velikosti vnímá u osob, které ho obklopují, detailně právě nohy, které se nacházejí ve výšce jeho očí. Obličej se objevuje proto, že je to část těla, kterou dítě vnímá ve chvíli, kdy se k němu dospělí sklání. (Šulová, 2010)

Obličej

Jak již bylo poznamenáno, obličej představuje pro dítě velmi důležité místo na lidském těle a objevuje se v náznacích již mezi prvními zobrazovanými částmi. S přibýváním jednotlivých prvků a jeho věkovém určení se jednotliví autoři značně liší. Uždil (1984) píše, že ústa mají v dětské představě větší uplatnění než oči nebo nos. Vysvětluje to faktem, že kojeneček a někdy i batole ústa používá jako jeden z prostředků zkoumání předmětů, na který se spoléhá více než na ruce (které jsou samotné zkoumány také ústy). Takto malé dítě ještě nemá představu o tom, že jeho vlastní obličej je jiný než obličej lidí kolem něj. (Uždil, 1984) Oproti tomu Novák (2004) uvádí, že vlasy jsou k hlavě přikreslovány dříve než nos či ústa. Zpočátku bývají vlasy znázorněny pouze zevrubně v podobě čárek trčících z hlavy. Později mohou děti vlasy upravovat do složitých účesů, mohou být kudrnaté atd. (Uždil, 1984) V šesti letech se velmi vylepšuje zobrazení hlavy a obličeje. Začínají se objevovat i uši a oči. Krk se objevuje až v sedmi letech. (Novák, 2004) Novák se v zařazení výskytu jednotlivých částí posouvá do vyššího věku vůči ostatním autorům.

Končetiny

Po obličejí jsou vývojově následující částí těla končetiny, a to dolní (jak bylo uvedeno výše v odstavci o hlavonožcích). Nejprve je dítě kreslí jako jednoduché čáry. (Přinosilová, 2007) Tento fakt potvrzuje i Uždil (1984), který také vnímá za prvotně kreslené končetiny u grafického zobrazení figury právě nohy. Někdy můžeme považovat za horní končetiny určité řasnaté linie, které vycházejí rovnoběžně z oválu hlavy a které lze

vnímat jako jakési „obecné“ končetiny. Zhruba mezi pátým a šestým rokem se obrys nohou zdvojuje a vzniká tzv. silná noha. (Uždil, 1984)

Přibližně ve čtvrtém roce už můžeme regulérně u postavy rozeznat i paže, ke kterým se později přidávají i ruce. (Matějček, 2005) Ty jsou v první fázi jednodimenzionální. (Přinosilová, 2007) Konečnou fází je připojení prstů; nejprve je jejich počet libovolný. (Matějček, 2005) Postupně se i končetiny zdokonalují a získávají dvojdimenzionální charakter, posléze jsou takové i prsty. (Opatřilová, 2003)

Pokud bychom chtěli na obrázku hledat nějaké ohnutí nebo pokrčení končetin, museli bychom pátrat v obrázcích dětí starších. Pokrčení je pro předškoláky obtížné zobrazit a ani to nepokládají za důležité. Naopak vzpažené ruce (např. při trhání ovoce) můžeme najít v kresbách i čtyřletých dětí. V šesti letech se již paže nasazují k trupu ve správném místě (k pomyslným, nebo i reálně zobrazeným ramenům). (Uždil, 1984)

Trup

Poté, co dítě připojí k hlavě končetiny, nastává okamžik objevení těla. K tomuto dochází po pátém roce věku dítěte. (Novák, 2004) Trup dítě začíná vnímat relativně brzy, ale není zachycován zrakovými vjemy tak jako končetiny. Pokud bychom chtěli po čtyřletém jedinci, aby vyjmenoval, co je vše na lidské postavě, mohli bychom se setkat s tím, že na trup prostě zapomene. Proto se objevuje v kresbě až později a jeho zobrazení je jednoduché. Často bývá rovnou nahrazen oblečením. (Uždil, 1984) Přinosilová (2007) uvádí charakteristický tvar pro trup kruh nebo elipsu. Takováto forma bývá rovnou připojena přímo k hlavě, která může mít nečekaný tvar. (Novák, 2004) Pokud nemá postava horní končetiny, vyslouží si pojmenování truponožec. (Opatřilová, 2003) U předškoláků se objevuje jeho upřesnění pupíkem nebo knoflíky. Jestliže se tato jednoduchá charakteristika objevuje i u dítěte mladšího školního věku, bývá tato kresba považována za vývojově méně hodnotnou. (Přinosilová, 2007) Uždil (1984) však popisuje více možností zobrazení trupu. Určitou předzvěst trupu můžeme hledat v ploše mezi oběma nohama, na nichž stále ještě hlavonožec stojí. Takto můžeme usuzovat právě díky přítomným knoflíkům. Pak je již trup zobrazován samostatně. Nejdříve bývá menší než hlava (dítě přikládá symbolicky větší význam hlavě). Oproti klasickému oválu nebo elipse se můžeme setkat i s podlouhlým typem lidské figury, který bývá rozčleněn a někdy se objeví už i krk. Pětileté či šestileté děti ale zobrazují naopak i trup velmi mohutný, převládající. Vyskytují se i postavy, které mají zúžený, lahvovitý tvar s vyznačeným krkem. Málokdy je krk zobrazen jako pouhá čárka. Šestileté dítě už figuru člení zcela zřetelně. (Uždil, 1984) Co se

proporcí týče, přiměřenost a podstatné detaily se objevují asi v pěti letech. (Přinosilová, 2007)

Průhlednost

Dětské kresby jsou charakteristické svou výtvarnou schematičností. Dítě do svých obrázků nezaznamenává věci (osoby) v jejich skutečné podobě. Kreslí pouze jejich typické vlastnosti a vůbec mu nezáleží na tom, zda je jeho výtvar ve shodě se skutečností. Nedovede také kreslit podle předlohy a výlučně tvoří podle své vlastní představy. Vyznačuje na postavě více než to, co je ve skutečnosti vidět. Tomuto jevu se říká průhlednost či rentgenové obrázky. (Opatřilová, 2003) Potvrzuje se to, že dítě nekreslí, co vidí, ale to, co zná a co samo považuje za důležité. (Přinosilová, 2007) Na obrázcích postupně přibývá detailů, které jsou nejprve dítětem vyvedené pouze v obrysových tvarech. (Opatřilová, 2003) Často se také průhlednost vyskytuje ve chvíli, kdy se dítě snaží postavu obléknout. Na „kostru“ až poté „navlékne“ kalhoty nebo tričko, které jsou pouhým obrysem těla. Tohoto fenoménu průhlednosti postupně ubývá. (Matějček, 2005)

Oblečení a genderové rozlišení

Až když má postava všechny důležité části těla, přichází na řadu oblečení. Nejprve dítě oblečení naznačuje začáráním nebo jiným vyplněním prázdných oválů. (Uždil, 1984) Kompletně oblečený člověk bez nutnosti dítěti napovídat je pro psychology nebo učitele vodítkem pro potvrzení školní zralosti. (Matějček, 2005) Takováto postava se všemi detaily se tedy logicky objevuje kolem šestého roku věku dítěte. (Přinosilová, 2007) Nejdříve platí, že chlapeček i holčička jsou zobrazováni totožně. Mají na sobě pouze obecné znaky člověka, které jsou shodné pro obě pohlaví a všechny lidi. Poté tento obecný člověk dostává další přívlastky (sukně, kabelka, hůlka). (Uždil, 1984) Teprve teď můžeme vidět genderové rozlišení postav. Dívky často kreslí princezny z pohádek, které mají krásné oči, složitý účes a nejrůznější módní doplňky. Nelpí tak na končetinách, na které kladou důraz chlapci. Ti končetiny kreslí často dlouhé a mohutné. (Matějček, 2005) K doplňkům i u chlapců patří klobouk či jiná pokrývka hlavy a i podle délky vlasů můžeme odlišovat muže a ženy. (Novák, 2004)

Profil

V pozdějším věku má dítě potřebu znázornit pohybující se postavy. K tomu mu slouží natočení osoby do profilu. Tato tendence se objevuje u dětí mladšího školního věku. (Přinosilová, 2007) U hlavonožců se s profilem setkat nemůžeme, proto se v této době již neobjevují. Profil není symetrický, což dítěti zpočátku dělá problémy. Musí popustit uzdu fantazii. Jak již bylo řečeno, dítě zpravidla nekreslí podle skutečnosti. Musí si proto představit, jak by vidělo figuru z boku. Musí postavu v hlavě otáčet do patřičné polohy. Jakmile se ale zobrazení profilu zažije, nepotřebuje již tolik úsilí k jeho nakreslení. V mezidobí tohoto nacvičování se objevuje tzv. smíšený profil, na kterém je vidět, že se kresba nezakládá na zrakovém vjemu, ale právě na představivosti a schopnosti operace s představami. Smíšený profil je kombinací pohledu zepředu a ze strany, tzn. má nos na straně, ale viditelné obě oči a celá ústa. Tento jev můžeme sledovat např. i u kreseb zvířat. (Uždil, 1984) V osmém roce se můžeme setkat s profilem u většiny dětí, zatím však s nakreslenou pouze jednou paží, která bývá průhledná. (Novák, 2004)

Zdokonalování postavy

Devítileté děti již zpravidla zobrazují všechny podstatné detaily. V tomto věku je již možno rozlišovat mužské a ženské postavy prakticky na všech obrázcích. V době mladšího školního věku se již hojně můžeme setkat s naznačením pohybu a profilem. (Přinosilová, 2007) Takové obrázky se nazývají syntetické. (Opatřilová, 2003) Před nástupem puberty dochází k dalšímu zkvalitňování. Žáci se snaží postavu stínovat, vylepšovat její proporce a postihnout úskalí perspektivy. Postupně se lidské figury stylizují, a to především v pubertě. Může se objevit snaha napodobovat postavy např. z animovaných filmů apod. (Novák, 2004)

2.2 Význam projekce

V zobrazování postav dítětem můžeme nacházet určitou symbolickou rovinu, ba dokonce v daleko větší míře než v kresbě jiných objektů. Je jasné, že dítě do kreslené postavy promítá samo sebe. Je také důležité brát v potaz zobrazení i jiných postav, které se na obrázcích objevují v různých podobách, jsou kresleny kompletní, něco jim chybí nebo naopak přebývá. Dle Davido (2001) můžeme tělo rozdělit na jednotlivé segmenty, jejichž

zpracování nám o dítěti může leccos vypovědět. Je však nutné podotknout, že jednu věc můžeme vykládat nejrůznějšími způsoby, není pouze jediný správný, je nutné neopomíjet kontexty a vyvarovat se jednostranných výkladů. Velmi důležitým prvkem je obličej a jeho části, dále sledujeme tělo, končetiny a jejich proporce a správné umístění a nakonec další detaily (například oblečení, cigarety apod.).

Jednotlivé části obličeje mohou mít různé projektivní významy: **Hlavu** děti kreslí většinou přiměřenou, velká může být znakem vysokého sebevědomí a touze po kontrole. (Novák, 2004) **Nos** můžeme považovat za falický symbol, jeho deformace může značit problémy v sexuální oblasti. (Davido, 2001) Pokud úplně chybí, můžeme usuzovat na určitou formu tajnůstkářství. (Novák, 2004) Rčení „oko je okno do duše“ má i zde své opodstatnění. Z **očí** můžeme vyčíst vnímání světa dítětem. Oči nás také upozorňují na nebezpečí. Velké oči mohou značit touhu po novém, Davido (2001) také uvádí spojitost s homosexuálními tendencemi dítěte, které mohou být ještě vyzdviženy velmi výrazným obočím. Rozježené obočí může značit agresivitu. Otevřené oči mohou značit extraverci, zavřené introvertní tendence. Velmi pěkně vyvedené řasy se zdůrazněnými panenkami (jak se kreslí princezny) mohou být projevem vztahovačnosti či osobnosti s hysteroidními rysy. (Novák, 2004) Zpracování **vlasů** taktéž představuje sexuální symbol, vlasy kudrnaté a „vyparáděné“ mohou poukazovat na sklony k narcismu. (Davido, 2001) Holohlavá postava (pokud taková není ve skutečnosti) může být projevem úzkosti či potlačených erotických impulsů. (Novák, 2004) **Uši** mají prostou funkci poznávací (něco slyšet a dovědět se). Děti s touhou po informacích kreslí uši, stejně jako oči, velké. Dítě neslyšící či s poruchami sluchu může nakreslit ucho obrovské nebo naopak úplně chybějící. (Davido, 2001) Novák (2004) vidí ve zdůrazněných uších znak na citlivost vůči kritice. **Ústa** se považují za symbol komunikace, řeči, potavy či erotiky. (Davido, 2001; Novák, 2004) Úplné vynechání úst často značí problémy ve vztazích (s matkou; dle psychoanalýzy mohou vypovídat o oidipovském komplexu). Bezústé postavy se vyskytují také u dětí, které postrádají vlídnou komunikaci. Z vyceněných zubů můžeme usuzovat na nějaký zdroj agrese. Smyslně založené osoby kreslí velké rty. Neusmívající se postava může značit určité napětí. Ústa ve tvaru kruhu můžeme pozorovat u velmi malých dětí, u starších se již posuzují jako znak opožděného duševního vývoje. Zvýrazněná brada se vyskytuje až ve vyšším věku. Obecně lze říci, že čím více je zvýrazněna, tím víc je dítě agresivní. (Davido, 2001)

Ruce a jejich propracovanost úměrně roste společně s věkem a nabývá různých variant: jakýchsi hrabiček, smetáčků, koleček, až po ruce s pěti prsty. Ruce nezakryté a

zjevně zobrazené vypovídají o dobrých vztazích k lidem. Někdy mohou být schované v kapsách, za zády nebo chybí úplně. To se vyskytuje v případě, kdy dítě má problémy, které chce zakrýt. (Davido, 2001) Může tímto způsobem prezentovat i pocit viny. (Novák, 2004) Celkově **paže** s mezerou od těla značí také sociabilitu. Naopak těsně přitisknuté horní končetiny mohou být znakem určité prohry. Vynechané paže mohou souviset s masturbací. Ohnuté či jinak pokřivené **nohy** se objevují u depresivních dětí, mohou však odrážet i fyzickou zdatnost jedince. Vyobrazení prsou naznačuje, že dítě přemýšlí nad sexuálními otázkami, mohou také poukazovat na vztah dítěte k matce. Chlapci s homosexuálními sklony často podobným způsobem zvýrazňují hýždě.

Pokud kreslí dítě postavy nahé, neoblečené do věku zhruba sedmi let, není důvod k obavám. Pokud se však objevuje i u dětí desetiletých a starších, můžeme usuzovat na určitou nezačleněnost do společnosti (oblečená postava rovná se začleněná postava). Nahota jako taková může nabývat dvojích hodnot, buď může značit určitou naivitu či čistotu, nebo naopak ponížení (viz kresby z koncentračních táborů). To, jak dítě postavu oblékne, velmi záleží na okolí, kde vyrůstá, značí také sociální status (například roztrhané nebo špinavé šaty). Velké množství teplého oblečení může dítě pomyslně chránit před citovým chladem. Mnoho doplňků oblečení opět symbolizuje falus, např. kravata, dýmka, cigareta, špičatý klobouk, deštník apod. Dítě si nakreslenou cigaretou dle Flugela (in Davido, 2001) zvyšuje sebevědomí. Zobrazení kapes či knoflíků může postavě přidávat na hodnotě, důležitosti. Ale přespříliš těchto znaků odkazuje na pocit závislosti. Vědomě je dítě schopné postavu obléknout mezi pátým a šestým rokem.

Často nakreslí dítě postavu, o kterou se právě zajímá. Davido (2001) uvádí tyto typy postav: Námořník se vyskytuje u dětí šťastných, které ale touží po určitém dobrodružství. Kovboj může vyjadřovat určitou revoltu dítěte. Policista je vnímán jako typická agresivní postava (je často kreslena z profilu). Mezi oblíbené postavy patří klaun, komické zvýraznění některé části těla poukazuje na skutečné potíže v těchto oblastech. Mluví se také o tom, že tuto postavu zobrazují děti, které se nedokáží přizpůsobit školnímu systému. Starce můžeme vidat u dětí asociálních či s agresivními sklony, které se chtějí této osoby „zbavit“. Zmrzačené postavy jsou užívány ke znevažování protivníka. Otcové, kteří nejdou pro kopanec daleko, jsou často zobrazováni bez nohou. (Davido, 2001)

3. Kresba jako diagnostický nástroj

Dětskou kresbu lze dobře využít za diagnostickými účely, a to následujícím způsobem: (Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2001, in Přinosilová, 2007)

1. **Kresba jako orientační informace o celkové vývojové úrovni.** Výkon dítěte však nelze posuzovat pouze z obrázku, vždy je nutné jej porovnat s výsledkem, kterého dítě dosáhlo v nějakém inteligenčním testu. Kresba se může výrazně vymykat oběma směry a nekorespondovat s rozumovou schopností, mohlo by tedy dojít k podcenění nebo přecenění schopností jedince. Mezi základní techniky patří kresba lidské postavy.
2. **Kresba jako nástroj pro zjištění úrovně senzomotorických dovedností.** Pokud dítě vzhledem ke svému věku selže v kresebném testu, může toto svědčit např. o poruše zrakového vnímání, nízké úrovni vývoje jemné motoriky, koordinace senzomotorických schopností či kombinace těchto funkcí. Pro diagnostiku se používá např. zkouška obkreslování předloh.
3. **Kresba jako informační zdroj o způsobu citového prožívání.** Posuzuje se těmito metodami zejména aktuální emoční stav či tendence k emočním reakcím, úroveň sebehodnocení. (Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2001, in Přinosilová, 2007) V testech můžeme spatřovat projevy temperamentového typu. Ty můžeme sledovat ve způsobu zpracování nebo i ve vztahu k úkolu. (Vágnerová, Klégrová, 2008) K těmto účelům se využívají různé projektivní techniky, mezi něž můžeme zařadit např. Test hvězd a vln, Baumtest apod.
4. **Kresba ozřejmující určité specifické vztahy a postoje dítěte.** Těmito technikami sledujeme hlavně vztahy a postoje dítěte vůči ostatním lidem z jeho okolí. Většinou se takto dovídáme jemné nuance, které dítě nechce nebo neumí vysvětlit jiným způsobem než právě kresbou. Do skupiny těchto metod můžeme zařadit Kresbu rodiny či Kresbu začarované rodiny.

Tzv. diagnostická situace může vzniknout v zásadě dvěma způsoby. Prvním z nich je situace, kdy dítě samo, spontánně, začne kreslit či malovat určitý námět či skupina dětí začne kolektivně tvořit jeden obrázek na dané téma. Druhá varianta je záměrné vyvolání

kresby dítěte, kdy mu zadáme konkrétní téma pro kresbu. Může se jednat o obrázek vytvořený jednotlivcem či skupinou. (Přinosilová, 2007) Společné obrázky nám mohou hodně vypovědět o dynamice dané skupiny, hierarchii jejích členů apod. V projektivní rovině můžeme shrnout, že výtvarný projev je prezentací představ, tužeb, cílů či vědomých nebo nevědomých přání. (Novák, 2004) Zkoumání dětské kresby je pro výzkumníka velmi náročné. (Polášková, Vítková, 1994, in Opatřilová, 2003)

Kresby můžeme hodnotit z pohledu kvalitativní nebo kvantitativní analýzy. Tabulka níže uvádí autory, kteří vytvořili či aktualizovali testy nebo metody, které se přiklánějí k jednomu způsobu analýzy. (Peterson, Hardin, 2002, s. 28)

Tabulka č. 1: Kvalitativní a kvantitativní analýza

<i>Kvantitativní analýza (bodovací systémy)</i>	<i>Kvalitativní analýza (interpretační)</i>
Koppitzová (1968, 1984)	Machoverová (1949, 1953)
Vane a Eisen (1962)	DiLeo (1973, 1983)
Dillard a Landsman (1968)	Buck (1948)
Burns a Kaufman (1972)	Hammer (1960)
Petersonová a Hardin (1995)	Jolles (1971)

3.1 Oblasti diagnostiky

V obecné rovině lze na obrázky dětí (ale i dospělých) nahlížet z různých pohledů a pro svá zkoumání brát v potaz jedno nebo více kritérií hodnocení. Mezi kritéria řadíme, mimo jiné, následující aspekty: (Přinosilová, 2007) Některé z nich můžeme zařadit i mezi obecné indikátory emočního prožívání, které sestavila Koppitzová v 60. letech 20. století. (Vágnerová, Klégrová, 2008)

3.1.1 Téma

Už jen téma, které dítě zvolilo, může mít značnou výpovědní hodnotu. Projikuje do něj své touhy, přání, aktuální zájmy, problémy apod. Zvláště mladší děti svůj obrázek velmi rády komentují, popisují jeho průběh, vysvětlují jednotlivé prvky obrázku. Obzvláště

od dospělé osoby očekávají pochvalu za své snažení, chtějí udělat druhému radost. K diagnostice je nutné přistupovat vždy s komentářem a výpovědí dítěte. (Přinosilová, 2007)

3.1.2 Provedení

Způsob provedení kresby se hodnotí ze dvou základních hledisek. Prvním je obsah provedení, druhým jeho forma. Tyto oblasti souvisí se zkušeností dítěte s kreslením, jeho úrovní vývoje rozumových schopností a v neposlední řadě s případným druhem zdravotního handicapu (nižší inteligenční kvocient, poruchy zraku, postižení centrální nervové soustavy apod.). (Přinosilová, 2007) Velmi pečlivé provedení s důkladně vykreslenými detaily je charakteristické pro děti úzkostné. Na druhé straně zjednodušení a zaznamenání pouze neopomenutelných částí můžeme najít u jedinců, jimž chybí spontaneita či jsou zkrátka nemotivovaní (např. pubescenti). (Vágnerová, Klégrová, 2008)

3.1.3 Přiměřenost

Přiměřeností se myslí její kvality vzhledem k věku dítěte. Pro zohlednění tohoto aspektu je nutné znát a respektovat vývojová stádia, která byla popsána mnoha odborníky, kteří se v základních bodech a tezích shodují. Zajímá nás, jestli obrázek odpovídá věku dítěte či je na nižší, či vyšší úrovni, než bychom od jedince očekávali. Detailně byla rozebrána zejména kresba lidské postavy. (Přinosilová, 2007)

3.1.4 Prostorové rozvržení

Sledujeme využití plochy papíru (většinou), zda dítě pokreslilo celý papír či jen část. Posuzujeme umístění objektu doprostřed, či jestli je posunut k nějaké straně papíru. Neopomíjíme také velikost obrázku v poměru k formátu papíru. (Přinosilová, 2007) Obecně lze říci, že pravá strana má extravertní ladění, levá introvertní. Umístění k hornímu okraji papíru značí optimismus, naopak spodní část je prostor pro pesimisty. (Novák, 2004) Pokud jsou objekty velmi zhuštěné na malém prostoru nebo velmi malé, jedná se pravděpodobně o projev úzkosti. Naopak velmi velké objekty mohou značit sklon k sebeprosazování či agresivitě nebo neschopnost podřídit se pravidlům. Opět to ale může být projev grafomotorických obtíží; velké obrázky se kreslí snadněji. Příliš pravidelné uspořádání může být projevem sklonu k perfekcionismu. Rámečky kolem objektů bývají symbolem nejistoty. (Vágnerová, Klégrová, 2008)

3.1.5 Linie

Hodnotíme jednotlivé linie z hlediska jejich plynulosti a souvislosti. Pozornosti neuniknou čáry přerušované, navazované, roztřesené, nesouvislé nebo kostřbaté. Výpovědní hodnotu může mít i tlak na tužku nebo pastelky – jestli je obrázek sotva viditelný nebo byl tlak na kreslicí nástroj tak velký, že je kresba velmi výrazná (vyrytá). Tyto projevy nám mohou pomoci při určení, zda dítě trpí např. ADHD či je jinak znevýhodněné. (Přinosilová, 2007) Novák (2004) přisuzuje slabým čárám nedostatek energie. Nezřetelnou čáru bere jako chybějící bariéru, tzn. např. postava může být zranitelná. Roztřesené nebo vyčrtávané čáry svědčí o úzkosti, nedotažené čáry můžeme najít u kreseb depresivních dětí. Velký tlak na tužku může značit ventilovanou vnitřní tenzi. Je důležité mít na paměti, že na tužku tlačí i děti manuálně nezručné. (Vágnerová, Klégrová, 2008)

3.1.6 Figurální kompozice

Tento jev se uplatňuje zejména při kresbě lidských (či zvířecích) postav. Sleduje se např., jestli jsou osoby zobrazeny staticky, chybí jim pohyb, činnost nebo vykonávaná aktivita. (Přinosilová, 2007) Neexistence osob může značit např. citové strádání. Velmi malé postavy či postavy nakreslené v rohu, mohou být projevem určité nejistoty nebo značí problémy v sebepojetí a pochybnosti o svém místě ve světě. Nápadně velké figury mohou značit neochotu respektovat požadavky. (Vágnerová, Klégrová, 2008)

3.1.7 Problémy

Za znaky problematické kresby považujeme zejména nadměrné gumování, dramaticky zesílené linie nebo zjevně vynechané části kresby. V praxi se s těmito jevy setkáváme např. u zdravotně postižených jedinců, kdy nezobrazí na postavě tu část těla, která je problematická (tělesné postižení, narušení funkce). V klinické praxi tímto zjišťujeme i narušené vztahy v rodině, případně i týrání nebo zneužívání dětí. (Přinosilová, 2007) Gumování může značit obecně i nejistotu či úzkost. (Novák, 2004) Tendence kreslit obrázek dvakrát či ho neustále přepracovávat může naznačovat strach z neúspěchu či selhání. (Vágnerová, Klégrová, 2008)

3.1.8 Barevnost

U dětských kreseb sledujeme adekvátní barevné schéma, přiměřenou barevnost. Můžeme vysledovat určitou preferenci barev dítěte, které barvy naopak vůbec nepoužívá. Při analýze barev bereme zřetel i na sociální faktory, vliv kulturních zvyklostí nebo

současné módy. Během vývoje kresebného projevu se samozřejmě mění i výběr použitých barev. Období, kdy svá díla dítě vyhotovuje pouze černobíle, může velmi rychle vystřídat fáze velmi barevná. Tato oblast zájmu nám může pomoci odhalit i dosud skryté vady zraku či barvocitu (např. neschopnost rozlišovat červenou a zelenou barvu, tzv. daltonismus). Z tohoto důvodu je důležité, dříve než přistoupíme k interpretaci kresby, ověřit přítomnost problémů ve zrakovém vnímání. (Přinosilová, 2007)

Děti, které jsou dobře adaptované, využívají při práci více barev, jsou-li k dispozici pastelky. Volí tři i více, maximálně však šest barev. (Novák, 2004)

Typickými extravertními barvami jsou odstíny červené, žluté, oranžové či růžové, introvertní jsou chladné či studené barvy - modrá a zelená. (Novák, 2004) Opatřilová (2003) odstíny označuje z pohledu jejich emotivní funkce za sympatické (extravertní). Nesympatické (introvertní) barvy jsou podle této autorky černá a fialová. Tyto odstíny používají dle Nováka (2004) děti v horším zdravotním stavu, ve stresové situaci či jedinci vyčerpaní. Tito volí i žlutavé odstíny, jakoby sinalé. Zajímá-li nás preference jednotlivých barev, můžeme nahlédnout do prací Antala Nemesicse, který podnikal velká šetření u mládeže i dospělých a do svého výzkumu zahrnul i subjektivní charakteristiky zúčastněných (např. barva vlasů) či objektivní podmínky (klíma, osvětlení). Zjistil následující pořadí v oblíbenosti barev u dětí 3-5 letých: červená a modrá, oranžová, žlutá, zelená a fialová (u chlapců a děvčat stejně); a u 6-8 letých: červená, modrá, oranžová, žlutá, zelená, fialová (u chlapců výrazně převažuje červená, u dívek je na stejné úrovni s modrou a oranžovou). (Brožek, 2003, s. 62)

Psychologie barev je velmi široké téma. Obecně můžeme barvy rozklíčovat podle níže uvedené tabulky: (Pleskotová, 1987, s. 118)

Tabulka č. 2: Psychologie barev

	Žlutá	Povzbuzuje, osvobozuje, přináší pocit harmonie, působí vesele a otevřeně
	Oranžová	Slavnostní, vyvolává pocit radosti, barva slunce, tepla, bohatství, zlata, úrody
	Světle zelená	Přírozená, někdy jedovatá, představa chladu, vlhka, ticha, rostlin
	Tmavozelená	Uklidňuje a chrání, ale také omezuje, je přátelská, dává pocit bezpečí a naděje
	Tmavomodrá	Klidná, vážná až skličující, barva dálek, hloubky, rozjímání a smutku
	Světle modrá	Působí přívětivě, vyvolává představu oblohy a vzduchu, ticha touhy
	Červená	Vzrušující, energická, prudká, narušivá, mocná, představa ohně, krve, nebezpečí, lásky, hluku
	Purpurová	Důstojná, hrdá, vznešená, představa spravedlnosti a majestátu
	Fialová	Neklidná, znepokojivá, melancholická, tajemná, osobitá, náročná
	Světle fialová	Působí začarovaně, rozpolceně, slabošsky, barva magie, melancholie, opojení
	Hnědá	Střízlivá, mlčenlivá, solidní, vážná, představa jistoty a pořádku, domova, tradice, zdrženlivosti
	Šedá	Netečná, smutná, představa chudoby a pokory
	Bílá	Neurčitá, nejistá, představa nevinности a čistoty
	Černá	Vzdorovitý protest, zlé tajemství, nicota, smrt

3.1.9 Kvalita

Kvalita kresebného projevu závisí na mnoha faktorech, které je zapotřebí zohlednit. Jeho úroveň závisí např. na příležitostech, které dítě ke kreslení má. Velkou roli hraje i cvik. Výtvarný projev úzce souvisí s intelektovou vyspělostí a na celkovém tělesném stavu. Negativně může být ovlivněn aktuální únavou, onemocněním, sníženou pozorností či trvale nějakým zdravotním omezením nebo postižením. Obrázky dětí retardovaných jsou logicky po formální i obsahové stránce chudší. Pouze formální, nikoliv obsahové nedostatky v kresbě se vyskytují u jedinců s postižením tělesným. Nemalý vliv má i postižení zrakové. (Přinosilová, 2007)

3.1.10 Čas

Některým dětem vytvoření obrázku trvá zvláště dlouho, naopak hyperaktivní jedinci pracují velmi rychle, ale nepřesně, kvalita je nedostatečná či dílko vůbec nedokončí, což je ovlivněno malou pozorností a neschopností dlouhodobé koncentrace. Nejsou ani motivované kresbu dokončit, ztrácejí zájem o činnost a od úkolu odbíhají k zábavnější aktivitě. Doba potřebná k vypracování úkolu však není ve většině případu směrodatným nebo důležitým kritériem. (Přinosilová, 2007)

3.1.11 Sociální interakce

Velmi zábavné je pro děti společné tvoření na velký arch papíru (nebo třeba na chodník) velikého obrazu, kdy každé dítě zapojené do této aktivity pracuje na svém kousku obrazu. Jak již bylo naznačeno, díky projevům dětí můžeme vysledovat vzájemné vztahy (dominantní či submisivní jedince, kdo je outsiderem skupiny), úroveň společenského chování, prosazování se, vytrvalost a trpělivost, tolik žádanou kooperaci členů skupiny, nebo naopak nežádoucí projevy egocentrismu, negativismu apod. (Přinosilová, 2007)

3.2 Test kresby lidské postavy

Test kresby lidské postavy byl uveden roku 1926 F. Goodenoughovou, která vycházela z předpokladu, že vnímání a posuzování lidského těla dítětem vychází z jeho zkušeností, které získalo v kontaktu s tělem vlastním a z pozorování druhých osob, se kterými přišlo do kontaktu. Tato testová metoda se opírá o předpoklad, že zpracování postavy se postupně vyvíjí a v průběhu dospívání dítě přidává detaily a zlepšuje jejich

provedení. Tento vývoj by měl korespondovat s úrovní vývoje specifických dílčích funkcí, jež jsou zapotřebí nejen pro kreslení, ale i obecně pro mentální vývoj dítěte. (Přinosilová, 2007) Test byl revidován a upraven v roce 1963 D. B. Harrisem a byl vydán pod názvem Goodenough-Harris Drawing Test. (Krejčířová, Vágnerová, 2009)

Podle tohoto pojetí můžeme dle Vágnerové hodnotit vývoj percepce, vývoj senzomotorické koordinace, úroveň jemné motoriky či vývoj mentálních schopností, ale pouze orientačně viz výše. (Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2001, in Přinosilová, 2007)

Úkolem dítěte je nakreslit standardní postavu. Jeho obrázek se poté posuzuje z hlediska obsahového provedení (zjišťuje se počet detailů a jejich kvalita) a formálního provedení (všímáme si správnosti proporcí částí těla, stranovou symetrii, zda-li jsou končetiny provedeny dvojdimenzionálně, místo jejich nasazení k tělu apod.). (Přinosilová, 2007) V plnohodnotné verzi děti kreslí kromě postavy muže i ženu a sebe sama. (Novák, 2004) Při hodnocení se přihlíží k 73 položkám, které zahrnují přítomnost jednotlivých částí těla, jejich proporce, oblečení apod. (Krejčířová, Vágnerová, 2009)

Při plnění tohoto testu nemá dítě žádnou předlohu a pro jeho vypracování není nutné používat žádných specifických testových materiálů, stačí k němu pouze arch papíru A4 a tužka. Může být zadáván skupinově i individuálně. Instrukce zní „Chci, abys nakreslil obrázek pána tak, jak nejlépe dovedeš. Máš na to dostatek času, pracuj, jak nejlépe umíš.“ Je však vhodné zaznamenat si i čas pro celkové hodnocení (např. u hyperaktivních dětí se projevuje zbrkllost). Tato testová metoda je určena pro děti od 3,5 do 11 let. (Krejčířová, Vágnerová, 2009)

Test kresby lidské postavy můžeme provádět i u dětí mentálně retardovaných, u dětí pocházejících z jiného, často znevýhodněného sociokulturního prostředí, u dětí se sluchovým handicapem či u dětí s narušenou schopností komunikace. Pokud bychom chtěli test zadat dítěti se syndromem ADHD či s organickým poškozením centrální nervové soustavy (např. děti s dětskou mozkovou obrnou), musíme počítat s jejich malou motivací pro kresbu a s projevy snížené pozornosti a hyperaktivity, které znemožňují obrázek vypracovat kvalitně. (Přinosilová, 2007)

Manuál pro vyhodnocení obsahuje stenové normy, které jsou odlišné pro chlapce a dívky. Obsahový skór zahrnuje kvalitu a počet detailů (trup, paže, prsty, oblečení). Narůstá také rychleji než formální stránka kresby. S věkem přibývá detailů, ale pouze do určitého vrcholu, kdy některé položky testu přestávají být měřitelné (např. detaily v oblečení po 10. roce věku ubývají). Formální skór se zaměřuje na proporce postavy, dvojdimenzionální provedení, pravolevou symetrii atd. Časem se opět figury vylepšují, vrcholu dosahují opět

kolem 10. roku, poté dávají děti přednost schematizaci. Ta může být dána nezájmem o kresebnou činnost. (Krejčířová, Vágnerová, 2009)

Celkově dobrého skóre (formální a obsahové hledisko) dosahují děti vyzrálé, dostatečně motivované a pečlivé. (Přinosilová, 2007) Taktéž dobrého skóre dosáhnou pečlivé a klidné děti, které jsou motivované ke kreslení, obzvláště dívky. Nízkého skóre, obzvláště obsahového, dosáhnou děti s emočními poruchami nebo psychicky deprivované. Tyto děti mívají lepší úroveň zpracování než obsahovou složku. (Krejčířová, Vágnerová, 2009) Logicky nízkého výsledku dosahují jedinci s mentální retardací či zrakově postižení, děti se syndromem ADHD či s DMO. Úroveň jejich kresby nekoreluje s mentální úrovní, srovnáme-li výsledky získané patřičným testem inteligence. (Přinosilová, 2007).

Hodnotit lze kvantitativně na základě získaných bodů, nebo kvalitativně. (Krejčířová, Vágnerová, 2009) Při vyhodnocování se nemusíme zaměřovat pouze na informace získané na papíře, ale při vypracovávání si všímáme i projevů a chování dítěte, především jeho přístup k práci, reakci na zadání, jakým způsobem postupuje atd. (Přinosilová, 2007)

Tohoto testu se hojně používá při posuzování úrovně školní zralosti. U nás je tato metoda známá jako Jiráskův test, jež je modifikací testu A. Kerna, a který obsahuje tři úkoly. Prvním je kresba mužské postavy. Můžeme obecně shrnout, že jedinec zralý pro vstup do první třídy nakreslí hlavu menší než trup, nezapomene na vlasy, uši, oči, nos a ústa, krk a paže se správným počtem prstů. Dolní končetiny jsou zahnuté a měl by být alespoň naznačen mužský oblek. Nejnižším stupněm jsou, jak již bylo řečeno, hlavonožci. Pokud dítě nakreslí takového člověka, může to být jedním z důvodů pro odklad školní docházky. Dále test obsahuje obkreslování psacího písma a obkreslování deseti teček. Těmito testy sledujeme schopnost reprodukce členěných celků, souhrnu zrakových a pohybových funkcí, schopnost soustředění a úsilí úkol dokončit, laterální. (Opatřilová, 2003)

3.2.1 Aktualizace testu „Draw-a-man“

Ve své diplomové práci se tématem kresby lidské postavy zabývala také Vinklerová. Autorka si v práci s názvem „Využití kresby postavy v diagnostice dětí předškolního a mladšího školního věku“ (vedoucí práce prof. PhDr. et RNDr. Marie Vágnerová, CSc.) kladla za cíl zaktualizovat tradiční test lidské postavy F. Gooudenougové „Draw-a-man“. Určitou úpravou pojetí tohoto testu se zabývalo více autorů, jmenovitě např. D. B. Harris či E. M. Koppitzová; pro naši českou populaci byl test

modifikován autory J. Šturmou a M. Vágnerovou roku 1982. (Kucharská, Májová, 2005) Metoda byla standardizována na populaci 1200 dětí žijících v Praze ve věkovém rozmezí 3,5 až 11 let. (Krejčířová, Vágnerová, 2009) Vinklerová předpokládala, že normy z tohoto roku jsou již zastaralé a vývoj dětí se od té doby určitým způsobem urychlil a je tedy třeba upravit jak normy, tak jednotlivé položky testu. Výsledkem této práce bylo navržení nového způsobu hodnocení tak, jak je uvedeno níže. (Kucharská, Májová, 2005)

Kresba postavy – nové hodnocení:

Obsahová část

1. Trup – jakýkoliv způsob provedení
2. Krk – jakýkoliv způsob provedení
3. Ústa – jakýkoliv způsob provedení
4. Nos – jakýkoliv způsob provedení
5. Detaily očí – řasy, obočí, duhovka atd. – alespoň jeden bod
6. Vlasy – jakýkoliv způsob znázornění nebo klobouk kryjící hlavu
7. Prsty – jakýkoliv způsob znázornění
8. Prsty ve správném počtu
9. Chodidla nebo boty
10. Oděv – alespoň dvě součásti oděvu jasně znázorněny, bez průhledností, nestačí jen vybarvení nebo vyčmárání, v případě pochybností skórujeme nulou

Formální část – dvojdímenzionální způsob provedení

1. Nos – dvojdímenzionální provedení
2. Proporce oka – vodorovný rozměr je větší než svislý
3. Krk – dvojdímenzionální provedení
4. Paže – dvojdímenzionální provedení
5. Loket
6. Ramena – jasně znázorněna
7. Ruce jsou diferencovány od paží
8. Prsty – dvojdímenzionální provedení
9. Nohy – dvojdímenzionální provedení
10. Chodidlo – dvojdímenzionální provedení, délka je větší než šířka

Formální část – proporce postavy

1. Hlava je menší než trup
2. Připojení nohou k trupu
3. Připojení paží k trupu ve správném místě
4. Paže nejsou upaženy
5. Délka obou paží je přibližně stejně dlouhá
6. Délka obou nohou je přibližně stejně dlouhá
7. Trup – délka je větší než šířka
8. Paže – jsou přibližně 1-2 délky trupu
9. Délka nohou je přibližně stejně dlouhá jako trup
10. Znázorněn profil – jakékoliv přijatelné znázornění, v případě pochybností skórujeme nulou

(Kucharská, Májová, 2005, s. 46)

Nejnověji byl test ve světě upraven autorem J. A. Naglierim v roce 1988 a je znám jako Draw A Person: A Quantitative Scoring System (DAP). Přínos spočívá především v aktualizaci a diferenci norem. Jeho česká verze je k dostání ve vydavatelství Psychodiagnostika. (Krejčířová, Vágnerová, 2009, s. 277) Oproti první verzi je posunuto užití na věkovou kategorii 5 až 17 let a hodnotící systém sestává ze 64 položek. Test byl standardizován na americké populaci. S českou populací nejsou zatím zkušenosti. (Krejčířová, Vágnerová, 2009)

3.3 Kresba rodiny

Kresba rodiny patří mezi projektivní metody, které nám pomáhají pochopit a zorientovat se ve složité oblasti vztahů a postojů dítěte vůči ostatním členům rodiny. Tato metoda je dobře použitelná zhruba ve věku 6 až 12 let. Dříve děti nejsou ještě schopné zobrazit rodinu tak, jak by si možná představovaly, mohou nám přinést maximálně informace o úrovni jeho vývoje. Naopak děti starší již nejsou motivované spolupracovat při tomto testu, protože již začínají být kritické ke své práci a jsou schopny „prokouknout“ k čemu test slouží a odmítají zveřejňovat své soukromé záležitosti. Výsledky je nutné vždy porovnat s informacemi, které o dítěti a jeho rodinné situaci máme, nelze vyvozovat závěry pouhým pohledem na obrázek. (Přinosilová, 2007) Zde se také můžeme setkat s otázkou

objektivitu, která je velmi závislá na osobnosti zadavatele. Existují různé přístupy a instrukce a nesetkáme se s oficiálním a jednotným manuálem pro vyhodnocení. Pokud zadá kresbu maminka, může být výsledek úplně jiný než při instruování a administraci testu otcem dítěte. (Novák, 2004)

Instrukce se mohou zadávat v různých variantách, např.: „Nakresli vaši rodinu.“ „Nakresli obrázek své rodiny“. Je možné zadávat test i obecně („Nakresli rodinu“); zde však hrozí nebezpečí, že dítě nakreslí rodinu jakoukoliv, často pro dítě ideální nebo jakou by si přálo. (Novák, 2004)

Na co se ale při vyhodnocení můžeme zaměřovat? Důležité jsou zejména následující aspekty: (Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2001, in Přinosilová, 2007)

1. **Celkové pojetí kresby.** Členové rodiny mohou být zobrazováni jako prostý výčet osob, nebo dítě každého zobrazí při plnění nějakého úkolu, mohou být zachyceni, jak se např. dívají na televizi. Často se objevují postavy ve své typické roli či činnosti. (Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2001, in Přinosilová, 2007) Všímáme si i toho, zda jsou role rozdělené na tradičně „ženské“ a „mužské“. Děti také rády kreslí zvířata (mohou být na okraji nebo zaujímat výsadní postavení). (Novák, 2004) Je ale nutné neopomenout fakt, že mladší děti nejsou ještě tak kresebně vyspělé, proto se musíme spokojit s pouhým vyobrazením osob; děj a činnosti do obrázku vnášejí až děti starší. Pokud ale již školák kreslí stále statické postavy, může tento jev značit určité emoční problémy v rodině, o neochotě spolupracovat apod.
2. **Realistické zobrazení rodiny.** Vždy bychom měli porovnat kresbu s informacemi, které o dítěti a rodině máme k dispozici. Jedinec zpravidla zobrazuje reálnou situaci v rodině, která může dítě i trápit nebo naopak vykreslí rodinnou situaci spíše z přání, aby tomu tak bylo ve skutečnosti, tzn. rodinná idyla na obrázku nemusí souviset se skutečností.
3. **Způsob zobrazení jednotlivých postav.** Tady hodnotíme velikost, proporce, detaily, umístění postav v obrázku apod. To, jak je postava velká, symbolizuje její význam pro dítě, nebo jaký by měl význam mít. Výška postavy nemusí odpovídat skutečnosti, může nakreslit např. mladšího sourozence největšího, protože je mu věnována největší pozornost. Malá postava značí nevýznamnost, a to opět reálnou, anebo dětské přání. Takto může zobrazit někoho, koho se bojí, žárlí na něho apod. Stále musíme mít na paměti, že velikost postavy může

vypovídat i na nedostatečnou zralost kresebného výkonu, neschopnost patřičně naložit s volnou plochou či dítě neumí nakreslit postavu menší. Vždy je proto nutné si s dítětem dodatečně o obrázku popovídat a získat od něj vysvětlení a interpretaci jeho díla! Způsob zobrazení postavy může mít diagnostický význam v okamžiku, kdy tím nějak odlišuje jednotlivé členy rodiny. Pokud se např. identifikuje s otcem, nakreslí se velmi podobně. Jestliže postavu zakreslí černě nebo ji vyšrafuje, může tím říkat cosi o strachu nebo nejistotě vůči tomuto člověku. Taktéž pokud ji vyvede slabou či přerušovanou linkou, může tím vypovídat o nějakém problému s touto osobou. Tyto vlastnosti kresby společně s mazáním, škrtním či překreslováním jsou obecně projevem úzkosti dítěte.

4. **Proporce jednotlivých postav** mohou značit vztah k dítěti, jedná se především o otočení osoby na jinou stranu než ostatní, může být otočená zády. (Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2001, in Přinosilová, 2007) Velmi malé obrázky (kdy se odlišují od reálného vzrůstu), mohou poukazovat na pocity nedostačivosti až méněcennosti. (Novák, 2004) Jestliže některé postavě chybí část těla, může tím dítě chtít dotyčnému nějak ublížit nebo ho omezit. Je opět zapotřebí zohlednit např. hyperaktivitu dítěte, kdy není schopné kresbu dokončit či nemá tak rozvinuté kreslířské dovednosti. (Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2001, in Přinosilová, 2007)
5. **Pořadí, v jakém jsou postavy zobrazovány**, nám může podat obrázek o vzájemných vztazích v pozitivním i negativním smyslu. (Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2001, in Přinosilová, 2007) Při hromadné administraci je ale obtížné tento aspekt zaznamenat a vyvozovat z něj závěry. (Novák, 2004) Vzájemná blízkost postavíček ukazuje na blízkost i v reálu, či naopak značit touhu po bližším vztahu. Na druhou stranu větší distanc může znamenat potřebu vzdálit se od osoby nebo značit pocit izolace. Dítě může postavu oddělit od ostatních, např. stolem. (Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2001, in Přinosilová, 2007) Při interpretaci je důležité vzít v potaz i fakt, že introverti se často nakreslí na okraj papíru, extraverti chtějí být ve středu dění. (Novák, 2004)
6. **Vynechání některého člena rodiny**. Tento jev může znamenat odmítnutí dotyčného, dítě chce, aby z jeho blízkosti zmizel, může ho subjektivně popírat. Během rozhovoru toto děti často vysvětlují tak, že na vynechanou osobu zapoměly. (Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2001, in Přinosilová, 2007) Pokud bychom tento výrok interpretovali z psychoanalytického hlediska,

jednalo by se o „chybný úkon“, který může též vypovídat „špatnou zprávu“. (Novák, 2004) Taktéž se stává, že dítě nakreslí na obrázek osobu, která již mezi nimi není (což značí jeho touhu po jeho přítomnosti). Může se objevit v kruhu rodinném i člověk cizí; tím nám dítě dává najevo, že špatně rozeznává osoby blízké a cizí. To se objevuje hlavně u dětí citově deprivovaných. Občas se setkáme i s obrázkem, na kterém je vybavený pokoj, ale osoba se v něm žádná nenachází. Vztahy v takové rodině bývají velmi narušené, ale nemusí se nutně jednat o neúplnou rodinnou skupinu. (Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2001, in Přinosilová, 2007)

3.4 Kresba začarované rodiny

Určitou modifikací testu Kresba rodiny je Kresba začarované rodiny. Úkolem dítěte v tomto testu je nakreslit svou rodinu tak, jakoby ji kouzelník začaroval do zvířat podle toho, jaké zvíře se k němu nejvíce hodí, které ho vystihuje. Zvíře, které dítě pro daného člena rodiny vybere, v sobě skrývá symbolický význam, který si předškolák ani nemusí uvědomovat. Jakmile dítě svou práci dokončí, je třeba si s ním o obrázku promluvit a získat informaci, kdo je na obrázku, v jaké zvíře ho kouzelník začaroval, co rád dělá nebo jaký je. Musíme též odlišit to, že dítě nakreslilo osobu právě jako takové zvíře, protože jiné nakreslit neumí. Stejně jako u Kresby rodiny jsou jako vhodná cílová skupina považovány děti mezi 6 a 12 lety. Metodu užívají odborníci v klinické i poradenské praxi za účelem zjištění rodinných vztahů. (Přinosilová, 2007) Tato varianta se často používá jako doplňková ke Kresbě rodiny, kdy dítě otočí papír a na druhou stranu nakreslí svou „zvířecí“ rodinu. (Novák, 2004)

Ze symbolického hlediska můžeme vyčíst psychické vlastnosti jednotlivých osob (tatínek je tvrdohlavý, tak jako beran, maminka je pilná jako včelička) nebo vnější pozorovatelné charakteristiky (maminka je krásná jako kočka, tatínek je mohutný jako medvěd) či vztah dané osoby k dítěti (sestra mě stále napodobuje, proto je opice). Tato zobrazení se mění s věkem dítěte a může být ovlivněna i „módními trendy“, kdy se na obrázcích objevují rodinné klany dinosaurů či pokémonů. Jistě nás napadne – chce-li se dítě ztotožnit s někým z ostatních, nakreslí se jako stejné zvíře. Také to, že všichni jsou zobrazení v podobě identického zvířete, může znamenat soudržnost rodiny či přání po pospolitosti. Méně romanticky se jeví situace, kdy dítě prostě jiné zvíře nakreslit nedovede.

Tuto variantu ověřujeme při rozhovoru s dítětem. Někdy dítě nakreslí všechny osoby jako jeden živočišný druh a jen jednoho zobrazí odlišně, tak můžeme tušit izolaci tohoto jedince. (Přinosilová, 2007)

3.5 Kresba lidské postavy podle Machoverové

Kresba lidské postavy byla tradičně pojímána jako diagnostická metoda, která zkoumá inteligenci (Goudenoughová) nebo psychický vývoj. Dlouho bylo jasné, že se v kresbě projevuje i psychopatologie. Teprve roku 1949 Karen Machoverová vydala knihu s názvem *Personality Projection in the Drawing of the Human Figure*, která pojednává o kresbě lidské postavy jako o projektivní technice. Publikace obsahuje i praktický manuál k aplikaci techniky. Kniha se vydala bez obměny několikrát, což svědčí o velkém vlivu autorky. Pokračovateli byli např. Baltrusch či Hammer. Autorka se inspirovala psychoanalytickou teorií, ze které převzala zejména důraz kladený na sexualitu a řeč nevědomí. Nicméně interpretace není závislá na psychoanalýze.

Proband má za úkol nakreslit lidskou postavu. Když je se svou prací hotový, je požádán výzkumníkem o kresbu postavy opačného pohlaví, než kterou si vybral jako první. Poté se examinátor doptává na asociace (stáří osoby, jaké je její povolání, je-li hezká, jaká je nejlepší a nejhorší část jejího těla apod).

Při interpretaci Machoverová vychází z faktu, že dochází k projekci osoby, která obrázkem kreslí. Interpretace může být přímá (nakreslená velká ramena, která si daný jedinec přeje mít) nebo symbolická (vztažené ruce toužící po kontaktu). Hodnotí se i aspekty, které jsou uvedeny v kapitole Oblasti diagnostiky. (Říčan, Ženatý, 1988)

Praktická část

Druhá část diplomové práce popisuje praktický výzkum. Informace načerpané z literatury a samozřejmě nabyté již při vypracování bakalářské práce na podobné téma byly využity při sestavování výzkumných otázek. Jak již bylo zmíněno, nestandardní vývoj dítěte v rámci rodiny či v zařízení, které péči blízkých osob nahrazuje, by se měl projevit i v úrovni dětské kresby, ať již v úrovni obsahové kvality či v rovině projektivní. Tento fakt tedy vyústil v definici hypotéz, které si tento výzkum klade za úkol potvrdit, či vyvrátit.

4. Stanovení hypotéz

Hypotézy byly stanoveny především na základě zkušeností získaných během vypracování bakalářské práce. Za základní výzkumné otázky se dají pokládat následující:

H1: Kresby lidské postavy dětí žijících v dětských domovech budou na vývojově nižší úrovni. Objeví se i hlavonožci.

H2: Děti z dětských domovů použijí pro svůj obrázek méně barev.

H3: Mezi nejpoužívanějšími barvami dětí z mateřské školy a dětí z dětských domovů nebude rozdíl.

5. Definice respondentů

V této kapitole je shrnut postup při oslovování mateřských školek a dětských domovů, reakce na toto oslovení a celkový výčet zúčastněných. Pro účel výzkumu jsem se rozhodla vymezit věkové rozhraní dětí tak, aby záběr nebyl příliš široký. Za relevantní účastníky výzkumu považujeme tedy děti narozené během roku 2006 a do konce srpna 2007, zkrátka ty, které by měly v září 2013 nastoupit do školy. Pokud děti dostaly odklad školní docházky, byly do výzkumu zařazeny také. Rovněž se do výzkumu mohli zahrnout i jedinci starší, kteří stále z nějakého důvodu nenastoupili do první třídy. Při vyhodnocování bylo poté zjištěno, že se do celkového souboru „přípletlo“ pár obrázků i mladších dětí, které však svou úroveň nijak zvlášť nezaostávaly. Proto byly v souboru ponechány.

5.1 Oslovení potřebných institucí

Pro samotnou realizaci výzkumu za použití předem stanovené výzkumné metody bylo zapotřebí oslovit patřičné instituce, konkrétně mateřské školy a dětské domovy. Za tímto účelem byla kontaktována pracovnice Krajského úřadu Plzeňského kraje se žádostí o poskytnutí přímých telefonických kontaktů na ředitele/ky těchto zařízení v Plzeňském kraji. Tento krok byl učiněn z důvodu nereagování na dotaz ohledně možnosti realizace výzkumu většiny oslovených emailovou formou. V textu níže je popsán proces domluvy návštěv. Z mnoha důvodů uvedených v kapitole 5.1.2 bylo nutno získávat kontakty a povolení i za hranicemi Plzeňského kraje.

5.1.1 Mateřské školy

Pro sběr vzorků kreseb dětí žijících s oběma nebo jedním rodičem bylo vybráno dvanáct mateřských škol (MŠ), jejichž seznam je uveden v tabulce níže. Z důvodu zachování anonymity (nemožnosti spojit si konkrétní obrázek s danou mateřskou školou) jsou uvedeny v abecedním pořadí, nikoliv chronologicky dle data návštěvy či číslování obrázků. Zaznamenán je také počet zúčastněných dětí (respondentů) bez ohledu na pohlaví.

Tabulka č. 3: Seznam navštívených MŠ a počet respondentů

Mateřská škola	Adresa	Počet respondentů
Anglická školka EUFRAT s. r. o.	Pallova 42/8, Plzeň	4
2. Mateřská škola	U Hvězdárny 26, Plzeň	12
5. Mateřská škola	Zelenohorská 25, Plzeň	21
16. Mateřská škola	Korandova 11, Plzeň	11
17. Mateřská škola	Čapkovo náměstí 4, Plzeň	20
22. Mateřská škola	Zikmunda Wintra 19, Plzeň	6
24. Mateřská škola	Schwarzova 4, Plzeň	28
31. Mateřská škola	Spojovací 7, Plzeň	13
32. Mateřská škola	Resslova 22, Plzeň	19
38. Mateřská škola	Spojovací 14, Plzeň	16
44. Mateřská škola	Tomanova 3, Plzeň	21
49. Mateřská škola	Puškinova 5, Plzeň	11
Celkem: 182		

Po zralé úvaze jsem se rozhodla vykonat výzkum nejprve v mateřských školách a použití techniky si nejdřív vyzkoušet (dopuštění se nějaké chyby v zadání apod. jsem mohla vykompenzovat návštěvou jiné MŠ; dětských domovů a pro výzkum relevantních jedinců žijících v nich je pouze omezené množství, bylo tedy zapotřebí již zkušeností a eliminace problematických pasáží testování). Nakonec jsem zvolila osobní návštěvu mateřských škol s již předem připravenou malou prezentací svého požadavku a s celou zásobou argumentů, proč výzkum chci provádět právě u nich. Byla jsem mile překvapena, že jsem se v drtivé většině setkala s velkou ochotou ze strany ředitelky. Odmítla mě pouze jedna paní ředitelka s argumentem právě probíhajícího výzkumu v jejich instituci a slovy „nemusíme být všude“. Nejvíce bylo třeba obhajovat anonymitu výzkumu a jeho časovou nenáročnost. Ve většině případů jsme se hned domluvili na konkrétním datu mé návštěvy. Některé paní ředitelky a učitelky byly i ochotny nechat děti nakreslit postavu a obrázky mi posléze předat. To jsem s díky odmítla s tím, že bych ráda zajistila stejné znění instrukcí k zadání úkolu, pomůcky apod. Některé vedení školek vyžadovalo potvrzení ze školy či

jakousi žádost k povolení výzkumu s razítkem, které jsem jim samozřejmě obstarala a dodala.

5.1.2 Dětské domovy

Získávání respondentů z řad dětí žijících v dětských domovech (DD) byla o poznání složitější záležitostí. Z důvodu úspory času bylo v plánu kontaktovat primárně zařízení v Plzeňském kraji. Rozhodla jsem se pro telefonickou domluvu; jak již bylo zmíněno, emailové oslovení nezafungovalo. Opět bylo dopředu připraveno úvodní povídání s množstvím argumentů (kdo by se měl výzkumu zúčastnit, jak bude testování probíhat; zdůrazněna byla i potřeba poskytnutí údajů pro vypracování kazuistiky). Problém nastal hned v úvodu: Ve většině DD neměli umístěné žádné dítě, které by odpovídalo věkovému kritériu. Ze strany ředitelů či ředitelek byla zaregistrována snaha o vyhovění a poskytnutí možnosti provést výzkum u dětí mladších, což jsem musela odmítnout. Pouze ve třech institucích spadajících pod Plzeňský kraj žijí děti nastupující v září 2013 do školy, nicméně pouze jedno či dvě v každém. V tento okamžik bylo jasné, že bude nutné rozšířit pozornost i do dalších institucí v republice. Na internetu byly vyhledány další dětské domovy včetně soukromých zařízení. Během telefonátu jsme si vždy ihned domluvili termín mé osobní návštěvy. Opět jsem přislíbila dodání potvrzení. V následující tabulce je uveden výčet navštívených domovů; stejně jako v případě MŠ v abecedním pořadí.

Tabulka č. 4: Seznam navštívených DD a počet respondentů

Dětský domov	Adresa	Počet resp.
Dětský domov a Školní jídelna Dolní Počernice	Národních hrdinů 1, Praha 9	1
Dětský domov Domino	Vojanova 22, Plzeň	2
Dětský domov Kašperské Hory	Náměstí 146, Kašperské Hory	1
Dětský domov Kašperské Hory – pracoviště Sušice	Volšovská 1139, Sušice	3
Dětský domov Tachov	Petra Jilemnického 576, Tachov	1
Dětský domov Trnová	Trnová 200	9
Dětský domov Unhošť	Berounská 1292, Unhošť	2
Celkem: 19		

6. Užitá výzkumná metoda

6.1 Pomůcky a zadávání testu v MŠ

Pro výzkum nebylo třeba žádných speciálních pomůcek. K nakreslení postavy měly děti k dispozici bílý papír formátu A4 (210 x 297 mm), papír byl dětem rozdáván tak, aby neměly předem dáno, jak jej mají orientovat. Tvořit mohly barevnými pastelkami a tužkami v širší barevné škále, tzn. více než šest základních odstínů. Mazací guma nebyla předkládána, posléze bylo zjištěno, že některé děti ji přesto využily (pravděpodobně si pro ni došly na místo, kam jsou zvyklé). K zaznamenávání údajů byl použit speciálně vytvořený arch; příklad vyplněného archu viz Přílohy, obrázek č. 1. Čas práce dětí byl měřen stopkami na mobilním telefonu.

Vzhledem k tomu, že nemám absolvovaný žádný kurz k interpretaci tohoto testu, a tím pádem nemám ani přístup k jakémukoliv manuálu, bylo nutné vytvořit si vlastní způsob vyhodnocování, který je uveden v dalších kapitolách.

6.1.1 Úvodní motivace

Před samotnou instrukcí techniky bylo třeba dle rady jedné paní ředitelky děti patřičně namotivovat.

Poté, co se děti posadily ke stolečkům a ztišily se, uvedla jsem svoji návštěvu těmito slovy s menšími obměnami v závislosti na konkrétní situaci (doplňuji typickými reakcemi dětí): Já: „Dobrý den, děti. Jmenuji se Marta a slyšela jsem o vaší školce, že do ní chodí samé šikovné děti. A právě od vás bych něco potřebovala. Nejdřív se zeptám – víte, děti, kdo je to výzkumník nebo badatel?“ – Děti: „Neeee!“ – Já: „Ale určitě jste už slyšeli něco o tom, že například hluboko v pralese, kam nikdo nechodí, žijí nějaká zvířata, která nikdy nikdo neviděl.“ – Děti: „Třeba vlci, nebo medvědi, nebo tygři.“ – Já: „Například. A to se takhle nejde třeba člověk, který se vydá do takového pralesa, a když se nějaké takové nové zvíře objeví, tak ho vyfotí nebo nakreslí, změří mu uši, zjistí, co žere, kdy chodí spát. Pak o něm něco napíše a zařadí zvíře do nějaké encyklopedie zvířat. Tu určitě ve školce nebo doma máte.“ – Děti: „Jooo!“ – Já: „No a právě ten člověk je výzkumník nebo badatel, zkrátka stále hledá něco nového a zkoumá. Já jsem teď taky takový výzkumník nebo badatel. Ale nezajímám se o zvířata, ale o to, jak děti, které jdou v září do školy, umí krásně kreslit. Kdo tu jde v září do školy?“ – Děti: „Já, já, já, mně už je šest, a mně taky!“

– Já: „Tak to jsem tu správně. Abych mohla taky napsat něco jako encyklopedii, potřebuju právě obrázky od vás. Pomůžete mi?“ – Děti: „Anó!“

6.1.2 Instrukce

Po úvodní motivaci jsem si získala náklonnost dětí a mohla jsem přistoupit k samotnému testu. S instrukcemi jsem plynule navázala a snažila se dodržovat jednotné zadání ve všech mateřských školách. Během zadávání testu jsem dětem rozdávala sama nebo za pomoci paní učitelky papíry (tak, aby si samy určily, zda-li budou pracovat na výšku nebo na šířku). „Byla bych ráda, kdybyste mi nakreslili obrázek nějakého člověka. Až vám řeknu, snažte se nakreslit opravdickou osobu, ne jen panáčka. Pracujte tak, jak nejlépe dovedete. Máte před sebou pastelky, tak je použijte. Je to váš obrázek, tak malujte to, co si myslíte, že by na něm mělo být. Pak si jej ale vezmu. Máte na práci tolik času, kolik budete potřebovat. Až budete se svým obrázkem spokojeni, doneste mi jej ke stolu. Budete končit v přibližně stejnou dobu, proto se postavíte do fronty a v klidu počkáte, až si vše zaznamenám, abych to nezapomněla. Zkrátka po vás chci, abyste nakreslili člověka tak, jak nejlíp dovedete.“ Poté se děti okamžitě pustily do práce. Občas se vyskytly otázky, jestli mají kreslit jednu osobu. Odpovídala jsem, že jedna stačí. Pak se ptaly, jestli mají kreslit oblečenou postavu, zda mají mít oči apod. Na otázky tohoto typu jsem reagovala vždy stejně: „Je to tvůj obrázek, nakresli to, co myslíš, že je správně a že je nejlepší. Zkrátka tak, jak nejlíp dovedeš“.

6.2 Postřehy z praxe v mateřských školách

Výzkum v mateřských školách probíhal začátkem února 2013, mnoho dětí bylo nemocných. Během samotného průběhu zadávání úkolu dětem jsem se setkala s velkou vstřícností a zájmem jednotlivých učitelek tříd předškoláků. Měly vždy již ukončenou činnost, připravené pracovní stolečky a ochotně mi poskytly papíry a pastelky. Některé byly ochotné příliš, což jsem poznala hned při návštěvě prvního zařízení. V okamžiku, kdy byl ze strany dětí vznesen dotaz např. „Koho mám tedy namalovat?“, paní učitelka pohotově začala vyjmenovávat maminky, tatínky, dítě samotné, co má vše postava mít, aby děti nezapomněly na prsty atd., což jsem se okamžitě snažila výraznými gesty a mimikou zastavit. V další školce se situace opakovala, rozdíl byl jen v tom, že jim paní učitelka předem prozradila, co budou mít za úkol a vše s dětmi zopakovala, aby „v testu uspěly co

nejlépe“. Moje rozčilení ze zkaženého testu po chvíli vyprchalo; kresbičky z této MŠ mohu globálně označit za podprůměrné a jakékoliv opakování nemělo žádný význam. V jiné školce jsem test zadávala v době, kdy se již delší dobu zabývali lidským tělem, které také výtvarně zpracovávali, což se do prací také projevilo (chlapci kreslili červenou „osvalenou“ postavu). Učitelky projevily velký zájem o okamžitý rozbor obrázků, jak jejich svěřenci dopadli. Všem jsem přislíbila, že výsledky jim dodám později. Mohu říci, že jsem byla přijata jako určité rozptýlení každodenního stereotypu, mnohde jsem se zdržela déle, než jsem měla v plánu. Měla jsem možnost vyslechnout spoustu zajímavých a mnohdy dechberoucích dětských osudů co se týče sporu rodičů, přetahování se o výchovu dítěte, až mě v jednu chvíli „mrzelo“, že tuto skupinu obrázků zpracovávám pouze kvantitativně, nemohu se o dětech dozvědět více a kresbičku lépe a detailněji „rozklíčovat“.

6.3 Postřehy z praxe v dětských domovech

Šetření v dětských domovech probíhalo koncem února a v březnu roku 2013. Do každého dětského domova jsem přijela osobně, abych opět zajistila stejné znění instrukcí. Musím říci, že v některých institucích po mém příjezdu o mně ani nevěděli (i když jsem byla s vedením DD domluvená na konkrétní datum a hodinu a byla jsem ujištěna, že na místě bude kompetentní osoba, která bude mít čas poskytnout mi domluvené informace). Přes prvotní rozčarování jsme se vždy nějak dohodli. Moje přítomnost, na kterou vychovatelé nebyli připraveni, často kolidovala s nějakou pravidelnou činností v domově, kterou jsme museli operativně řešit (probíhající oslava narozenin, psaní úkolů, procházka či úplná nepřítomnost dítěte v domově, kdy jsem musela čekat, až je rodiče či jiní příbuzní přivezou zpět). Nebyly také zajištěny prostory, které by nám poskytly klid na práci. Starší děti se chtěly výzkumu také zúčastnit, mladší vyrušovaly tak, že se chtěly stále mazlit a něco mi ukazovat. Instituce jsem navštěvovala především o víkendu, kdy nebyli přítomni ani ředitelé či sociální pracovníci, kteří měli často kompletní dokumentaci zamčenou ve svých stolech. Museli jsme tedy údaje pro kazuistiku dávat dohromady podle zápisů v počítači a výpovědi vychovatelů. Naštěstí byli vychovatelé velmi ochotní a vstřícní. Mnozí mi poskytli i čísla mobilních telefonů, abych mohla kdykoliv zavolat a informace doplnit či si ujasnit. V některých zařízeních mi bylo umožněno nahlédnout do spisů jednotlivých dětí, které obsahovaly i rozsudky, výsledky psychologických vyšetření či

dopisy a pohlednice zaslané rodiči dětem či záznamy o průběhu návštěvy rodičů. Vychovatelé mi i mnohdy vyprávěli různé příhody a často jsem strávila v DD celé odpoledne.

7. Výsledky šetření

7.1 Kresba předškoláků žijících v rodinách – dílčí výsledky

Cílem této části bylo stanovit, jak vypadá „průměrná“ kresba předškolního dítěte. Bylo získáno celkem 182 vzorků obrázků od dětí žijících v rodině, které navštěvují běžnou MŠ. V následujících podkapitolách budou podrobně rozebrány sledované aspekty a možné souvislosti mezi nimi. Tato část výzkumu má kvantitativní charakter, tj. pro jeho vyhodnocení je použito základních statistických ukazatelů.

Každému obrázku bylo přiřazeno unikátní číselné označení (1-182). V programu MS Excel byla do tabulky zaznamenána přítomnost sledovaného jevu jednou z variant ANO – NE. Vyžadovala-li to povaha sledovaného znaku (např. velikost), byla zaznamenána jeho číselná hodnota v dané jednotce (např. centimetry). Hodnotil se jak obsah obrázku (obecně přítomnost daného aspektu), tak jeho formální stránka (např. dvojdimenzionální provedení). Za každé ANO u faktorů, které mají souvislost s vývojem dítěte, se dítěti připočítal jeden bod. Celkem mohlo dítě takto získat max. 42 bodů; konkrétně jsou body rozebrány v dalším textu. Soupis níže uvádí přehled sledovaných aspektů, způsoby jejich administrace (co se za daný jev považuje a co nikoliv) a jejich vyhodnocení.

Jev, který se vyskytl v menšině (např. přítomnost více postav na obrázku), byl nahlížen jako společný znak dané skupiny obrázků a následně byla mezi nimi hledána další možná souvislost.

7.1.1 Základní informace o dítěti

Mezi základní informace o dítěti, které byly získány, patří pohlaví dítěte, jeho stáří, čas vypracování daného úkolu a informace o rodině, v níž dítě vyrůstá.

1. Pohlaví

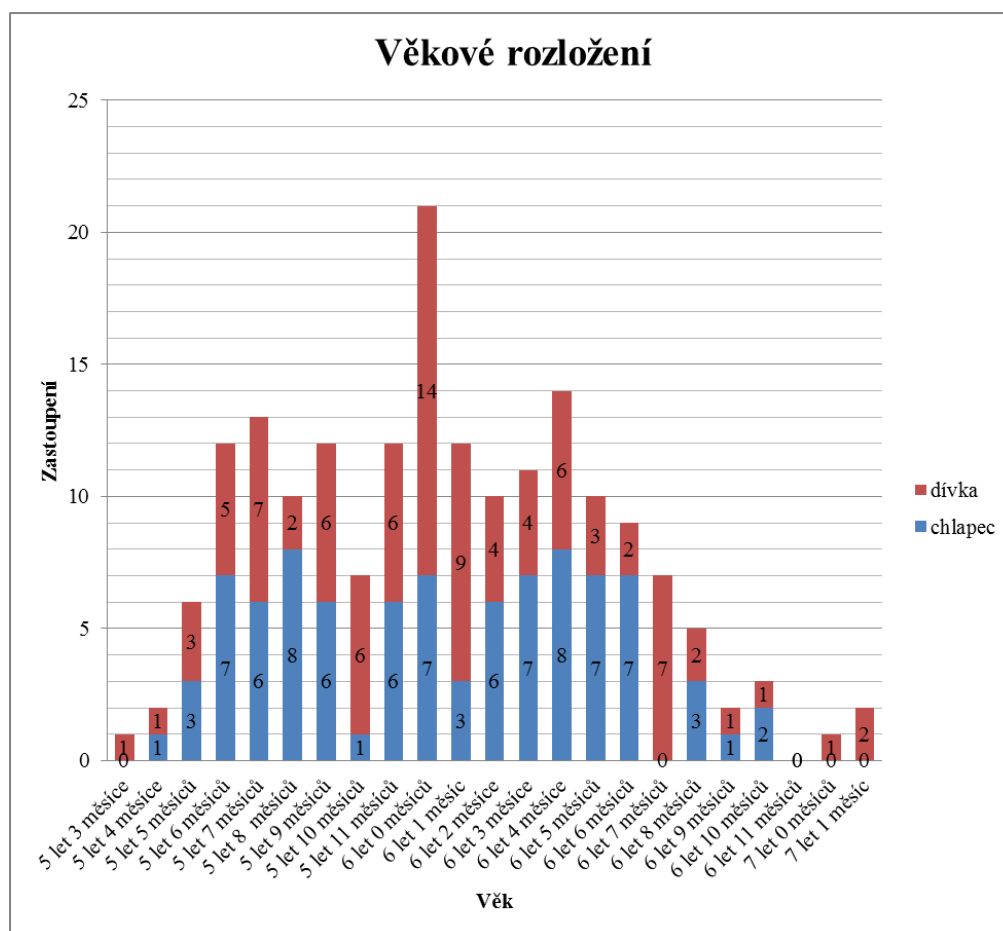
Z celkového počtu respondentů (n=182) se výzkumu zúčastnilo 91 chlapců a 91 děvčat, což představuje přesně 50 % chlapců a 50 % děvčat.

2. Měsíc a rok narození:

Za relevantní jedince byli považováni ti, kteří by v září roku 2013 měli nastoupit povinnou školní docházku. Jak již bylo poznamenáno, v souboru se vyskytly i práce dětí mladších, které ale nebyly vyřazeny. Pro účel vyhodnocení byly děti rozděleny do skupin po měsících narození. Nejmladší dítě bylo narozeno v listopadu roku 2007, nejstarší v lednu roku 2006.

3. Věk:

Věk dítěte je uveden ve formátu počet roků a počet měsíců vzhledem k datu zadávání testu. Takto mohly být děti rozděleny do skupinek. Nejmladšímu dítěti bylo tedy 5 let a 3 měsíce, nejstaršímu 7 let a 1 měsíc. Rozdíl mezi nejmladším a nejstarším dítětem je 1 rok a 10 měsíců. **Průměrný věk:** 6 let a 1 měsíc.

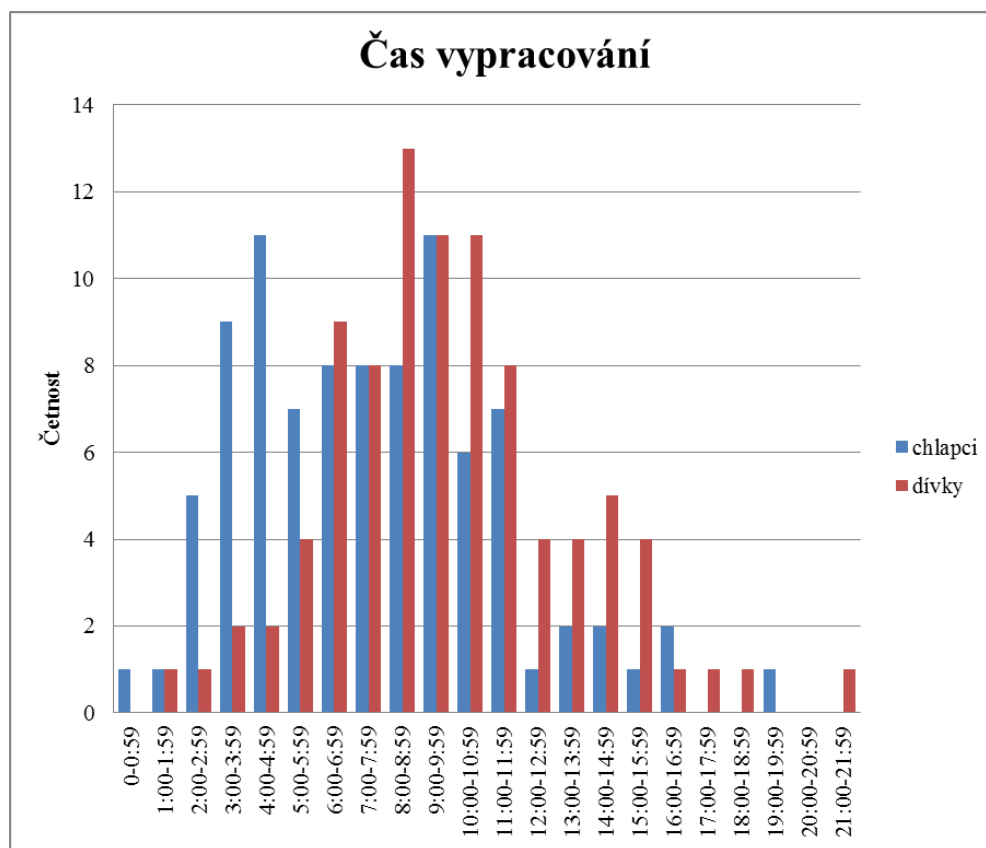
Graf č. 1: Věkové rozložení respondentů

4. Čas vypracování:

Byla orientačně měřena doba od zadání testu po odevzdání. Zaznamenávány byly minuty a sekundy. Získaná data byla následně rozdělena do tříd (intervalů) po minutách. Rozpětí je od 58 sekund po 21 minut a 18 sekund. Z následujícího grafu vyplývá, že obecně potřebují dívky k vypracování o něco více času než chlapci.

Průměrně dívky pracovaly 9 minut a 45 sekund.

Průměrně chlapci pracovali 7 minut 37 sekund.

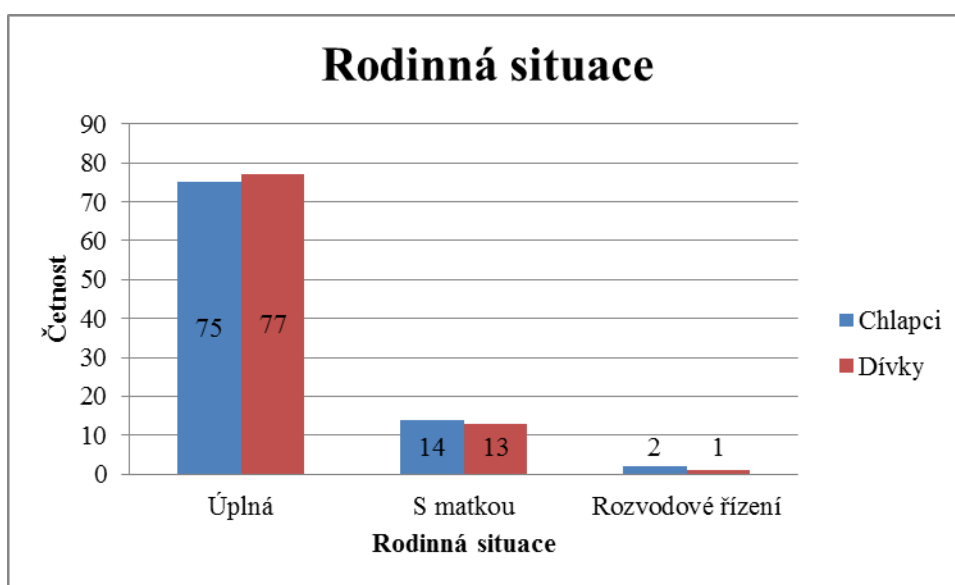
Graf č. 2: Čas potřebný k vypracování úkolu

5. Rodinná situace

Kontrolně byla u každého dítěte zjišťována rodinná situace, konkrétně zda žije v běžné rodině s oběma rodiči, jestli jsou rodiče v rozvodovém řízení a mohla by tato situace ovlivnit klima v rodině. Za úplnou rodinu je považován i stav, kdy s dítětem žije i matčin partner (tedy ne biologický otec dítěte), tzn. dítě má jak ženský, tak mužský vzor.

Některé děti žijí pouze s matkou, což se ve variantách uváděných ve vyhodnocení také objevilo. Pokud učitelka v MŠ uvedla, že jsou ve střídavé péči, ale výhradně u matky, bylo takové dítě zahrnuto také do kategorie „s matkou“. Situace, kdy by dítě žilo trvale u otce, se ve vzorku testovaných neobjevila. V jednom případě žije matka po rozvodu s otcem dítěte se svou přítelkyní.

Celkem: v úplné rodině žije 83 % respondentů, 15 % s matkou a 2 % dětí se nachází v situaci, kdy jsou rodiče v rozvodovém řízení. Rozložení mezi chlapci a dívkami je zhruba stejné.

Graf č. 3 : Rodinná situace respondentů

7.1.2 Obecné charakteristiky kresby

Faktory sledované v tomto oddíle nemají vliv na celkové skóre úrovně kresby lidské postavy. Jsou popsány pouze informativně, abychom si udělali představu o tom, jakým způsobem se dítě vypořádává s formátem, jak nakládá se zadáním úkolu a jak se ke kreslení staví.

Tabulka č. 5: Obecné charakteristiky kresby

Kritérium	Administrace	ZCS*
Orientace papíru	Výška / šířka	ne
Umístění do formátu	A;B;C;D;E;F;G;H;I	ne
Počet postav	1 – 3	ne
Přítomnost dalších objektů	Ano/ne	ne
Použité barvy v celém obrázku	Např. červená – Ano/ne	ne
Opravování	Ano/ne	ne

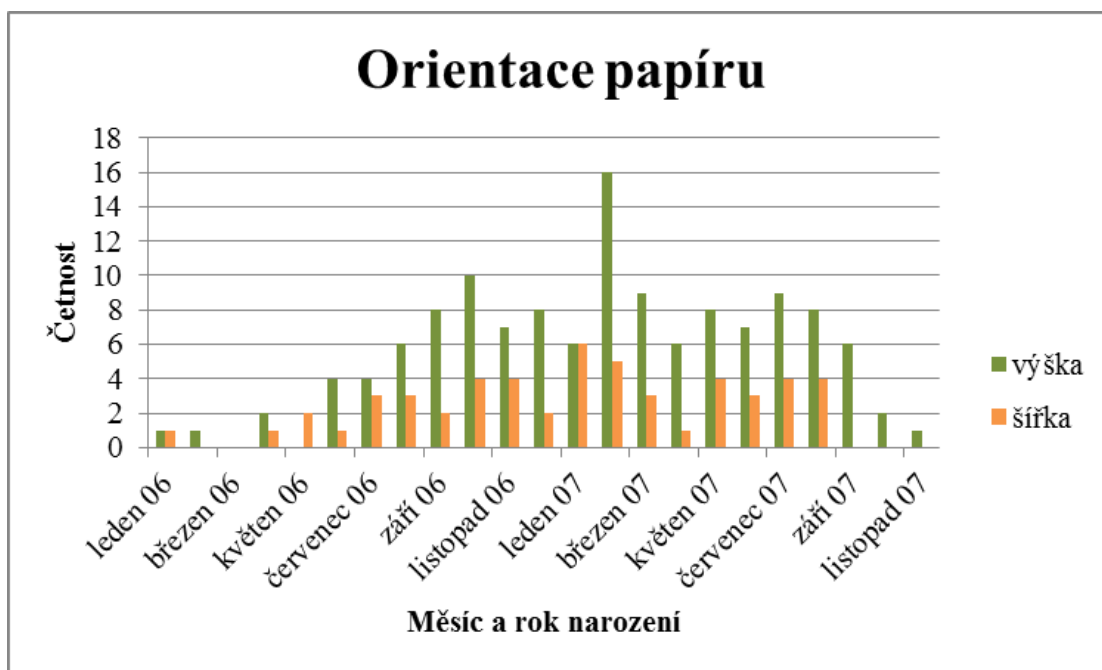
** Zápočet do celkového skóre*

1. Orientace papíru

Při zadávání testu byl dětem rozdán bílý papír formátu A4 (210 x 297 mm) tak, aby nebylo zjevné, jakým způsobem si mají papír před sebe položit, varianty tedy byly otočení na výšku nebo šířku.

Celkem: orientaci na výšku zvolilo 129 dětí (71 %), na šířku 53 (29 %). Papír na šířku si položilo 30 děvčat a 23 chlapců. Nepovažuji tento faktor za nijak určující, protože orientace na šířku se v souhrnu vyskytuje u dětí ze stejných MŠ. Jedno dítě zkrátka papír otočilo takto, ostatní ho následovaly.

Nějaké zajímavé zjištění se neobjevilo ani v porovnání s věkem dítěte (např. že mladší děti by volily orientaci na výšku). Pouze děti úplně nejmladší si nevybraly orientaci na šířku.

Graf č. 4: Vybraná orientace papíru v závislosti na věku dítěte

2. Umístění kresby do formátu

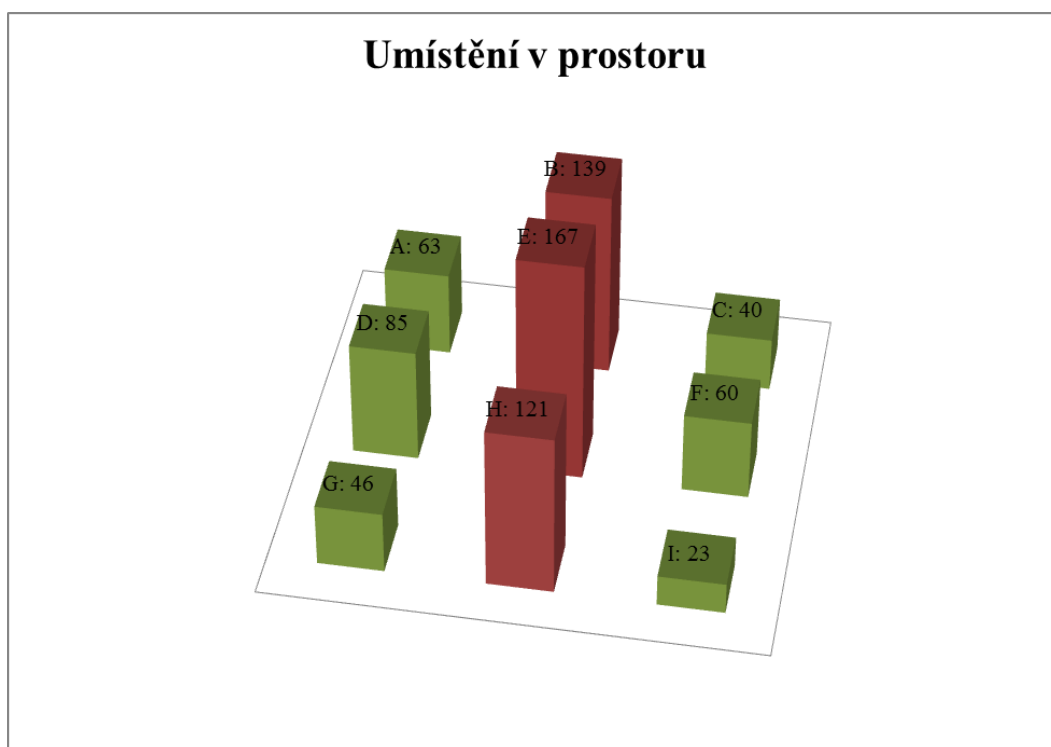
Dalším sledovaným jevem bylo umístění postavy do formátu. Posuzovala se pouze postava, ne další nakreslené objekty. Pokud se na obrázku objevilo postav více, považovala se za hlavní postavu ta větší, nebo které bylo z kreslířského hlediska věnováno více pozornosti. Pro posouzení byl formát rozdělen na 9 polí (jak v orientaci na výšku, tak na šířku, kdy se pomocný papír otočil o 90 ° po směru hodinových ručiček). Jako pomůcka sloužil čistý list papíru rozdělen na tyto pole tmavým lihovým fixem. Tento se přiložil na kresbu a zaznamenala se pole, do kterých postava zasahovala. Např. kresba zasahující do polí BEH je umístěna takto:

Tabulka č. 6: Pomůcka pro určení umístění kresby do formátu

A	B	C
D	E	F
G	H	I

Celkem: Postavy byly celkově umístovány v rozsahu od 1 do 9 polí. Průměrně kresba zasahuje 3 pole. Pro stanovení průměrného umístění kresby v prostoru byla zjišťována četnost pokreslení jednotlivých polí. Poté byla vypočítána jejich průměrná četnost (vážený průměr, který činil 95 využití). Oblasti, které svou četností mají stejnou nebo vyšší hodnotu než průměr, představují prostorově průměrně umístěnou kresbu. Výsledná průměrná kresba zasahuje pole BEH (viz obrázek výše).

Tendenci kreslit prostorově větší postavu mají dívky, které oproti chlapcům mají větší zastoupení v obrázcích, které zabírají celou plochu papíru (7 ku 2).

Graf č. 5: Četnosti užití jednotlivých oblastí (A až I)

3. Počet postav

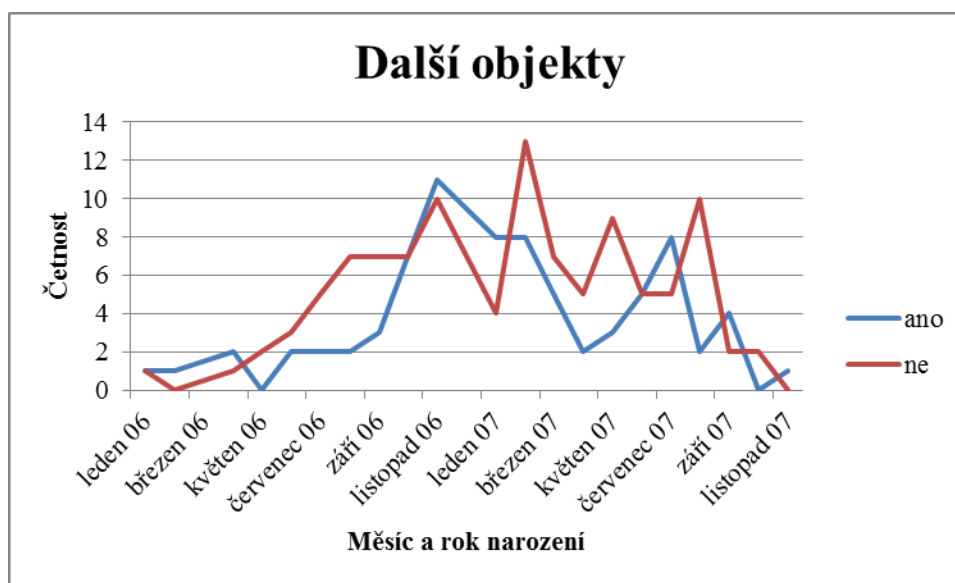
Ukazatel, který je spíše informativní, značí počet zobrazených lidských postav (pokud je bylo možno takto identifikovat). Celkově se objevila jedna až tři postavy. 96 % dětí nakreslilo jednu postavu, 6 dětí vyvedlo dvě a 2 chlapci nakreslili postavy tři. Více než polovina dětí, které zobrazily dvě a více figur, pochází z rodiny, kde jsou rodiče v rozvodovém řízení či žijí pouze s matkou. Tento fakt se dá teoreticky vysvětlit touhou po přítomnosti druhého rodiče či poukázání na možné rozepře, které mohou být v domácnosti na denním pořádku, a dítě je jimi značně ovlivněno. Dvě postavy jsou také na kresbě dívky, která žije s matkou a její přítelkyní.

4. Přítomnost dalších objektů

Další charakteristikou kresby je přítomnost dalších objektů vyjma lidské figury. Tento jev také nebyl zahrnut do celkového skóre úrovně vývoje kresby. Celkově se více objektů objevilo na 77 obrázcích (42 %), z nichž měly tendenci zobrazovat další objekty více dívky (53 %) než chlapci (47 %). Vzhledem k zadání úkolu, kdy se o dalších objektech vůbec nezmiňovalo, „rozšířilo“ takto kresbu poměrně velké procento dětí. Patrně

chtěly svůj výtvar „vyšperkovat“ a pochlubit se, co všechno umí nakreslit. Jsou také ze školky zvyklé nekreslit obrázky izolovaně, ale v nějakém kontextu.

Pokud bychom chtěli sledovat přítomnost dalších objektů v závislosti na věku dítěte, můžeme říci, že se objevují spíše v nižším věku. Rozdíly však nejsou nijak markantní (vrcholy četností u „ANO“ jsou spíše v levé části grafu) viz graf níže.

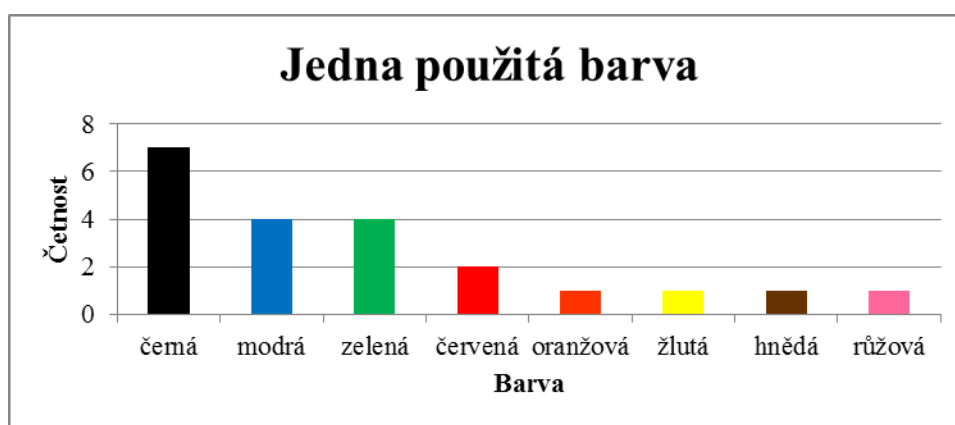

Graf č. 6: Přítomnost dalších objektů vzhledem k věku dítěte

Zajímavé bylo sledovat, jaké konkrétní objekty se vyskytují. Častým motivem bylo slunce, často smějící se. Objevoval se náznak oblohy nakreslený typickým způsobem pro tento věk (buď jako modrá linie u horního okraje papíru nebo jako modrý pruh, v jednom případě ve fialové barvě). Taktéž se vyskytovaly modré mraky (nikoliv bílé na modré obloze), v jednom případě s obrovskými kapkami deště. Podobně bychom našli i trávu (zelená linie nebo pruh při spodním okraji formátu). Často byla země doplněna nejrůznějšími kytičkami. Občas děti přikreslily dům, někdy i s plotem a stromy, našli bychom i vybavený interiér a postavu uvnitř domu. V pár případech děti nakreslily zvíře (kočičku, pejska, králíčka, motýla či medvídku, který by mohl být i oblíbenou hračkou). Několik dětí se i podepsalo na přední stranu papíru či napsalo několik písmen. Některé obrázky přímo překypovaly množstvím objektů i co se týče bizarnosti (tři zavěšená srdce přes půlku papíru, dvě kostry, stožár s vlajkami, traktor) viz Přílohy, obrázky č. 2, 3, 4, 5. Několik dětí (každé z jiné MŠ) nakreslilo sérii vloček nebo hvězdiček. Pár postav dostalo do ruky zmrzlinu, košík, kabelku nebo zbraň.

5. Použité barvy v celém obrázku

Děti měly k dispozici celou škálu pastelek a více odstínů od jednotlivých barev. Byly upozorněny, že mohou využít barvy podle vlastního uvážení. V souhrnu bylo použito od jedné barvy (kterou byly znázorněny pouze obrysy) až po 10 odstínů celkem. Více než jednu barvu použilo 89 % všech dětí; v 11 % obrázků, kde se vyskytla pouze jedna barva, byli autory z 90 % chlapci (!) – 19 obrázků z 21. Tento fakt je možno odůvodnit vypořádanou menší oblibou kreslení mezi chlapci vůbec.

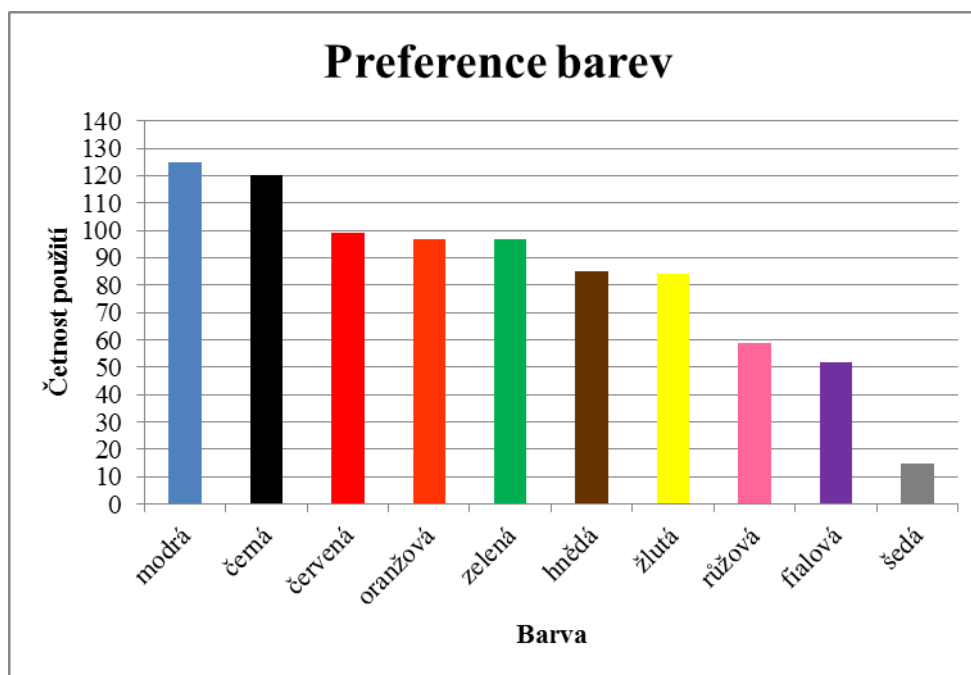
Graf č. 7: Četnost výběru barev v případě kresby pouze jednou barvou

Většina dětí použila více než jednu barvu. Průměrně byl obrázek nakreslen 5 barvami, maximum činilo 10 barev. Více barev volily dívky, které svůj obrázek měly tendenci kreslit co nejkrásnější.

Graf č. 8: Počet užitých barev v celé kresbě

Žebříček oblíbenosti barev vypadá takto:

Graf č. 9: Preference barev

Typicky „holčičí“ a „klučičí“ barvy – červená a modrá se v četnosti potvrzují pouze v případě barvy červené, kdy ji užilo dvakrát více děvčat než chlapců. Modrou barvu

dokonce použily víckrát dívky, i když rozdíl nebyl již tak velký jako u barvy červené (68 použití ku 57).

Průměrná kresba co se týče výběru barev (bez ohledu na pohlaví) byla stanovena na základě váženého průměru (který činil 89 použití) stejně jako průměrné prostorové rozvržení. Postava včetně případných dalších objektů je nakreslena **modrou, černou červenou, oranžovou a zelenou barvou.**

6. Opravování

22 papírů (12 %) bylo pokresleno z obou stran; na rubových stranách se objevovaly především prvotní „nepovedené“ pokusy. Některé obrázky byly pouze rozšířeny o další objekty. Při odevzdávání obrázků u těchto dětí bylo nutno označit platný obrázek, aby při vyhodnocování nevznikla patová situace. Tendenci opravit své dílko měli o více než 100 % chlapci (15 chlapců proti 7 děvčatům).

7.1.3 Parametry hlavní postavy

V této části bylo nahlíženo na hlavní postavu (jediná na obrázku nebo ta největší či nejvypracovanější a s nejvíce detaily či ta, kterou dítě explicitně označilo za hlavní postavu).

Tabulka č. 7: Parametry hlavní postavy

Kritérium	Administrace	ZCS
Transparentnost	Není transparentní: ano	Ano*
Velikost postavy	centimetry	ne
Pohlaví postavy	Žena/muž/nepřespecifikováno	ne
Naklonění	Ano – doprava/doleva Ne	ne
Pojetí postavy	Celá postava: ano	ne

** Zápočet do celkového skóre*

1. Transparentnost

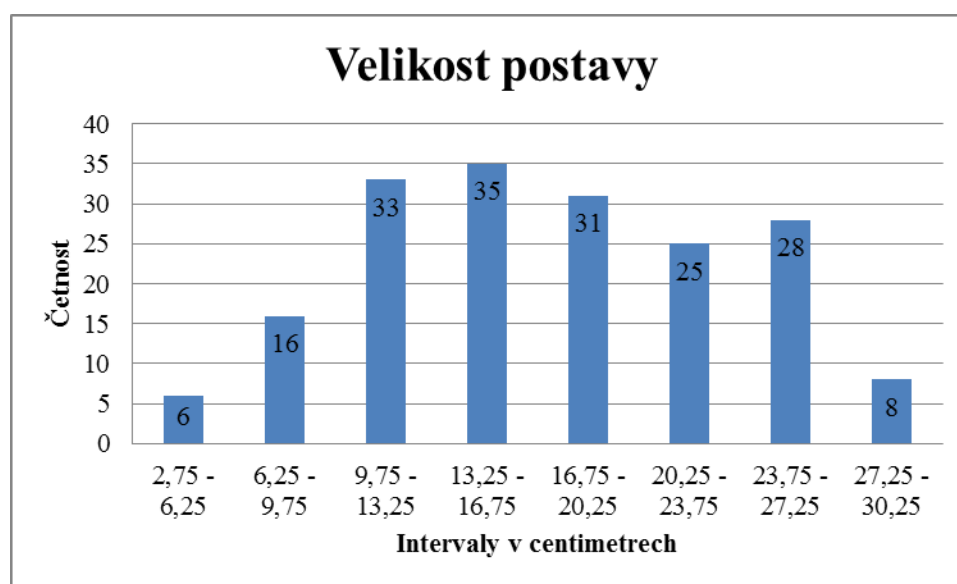
Fenomén transparentnosti (viz příslušné kapitoly v teoretické části) by se u předškoláků již objevit neměl. V praxi tomu však nebylo a v 12 případech (5 chlapci a 7 dívky), což představuje téměř 7 % všech obrázků, se tento jev vyskytl. Nedá se ani říci, že by průhledné postavy kreslily nejmladší děti, protože téměř polovina těchto dětí spadá do pásma věkového nadprůměru. Příklady transparentních obrázků viz Přílohy, obrázky č. 6, 7, 8, 9, 10, 11.

Postavy, které nebyly transparentní, získaly bod do formální části skóre.

2. Velikost postavy

Velikost postavy, resp. její výška byla měřena v centimetrech. Pro vyhodnocení bylo nutné rozdělit centimetry, které naskakovaly po pěti milimetrech, do tříd. K tomu bylo použito Sturgesovo pravidlo: $1+3,3*\text{LOG}(182) =$ po zaokrouhlení 8 tříd.

Celkově se rozpětí pohybuje mezi 4,5 cm (minimum) a 29 cm (maximum). Velikost jedné třídy byla vypočtena na 3,5 cm s dolním okrajem na 2,5 cm.

Graf č. 10: Velikost postav v centimetrech a jejich četnost

Průměrná velikost postavy bez ohledu na pohlaví je 17 cm. Dívky kreslí průměrně nepatrně vyšší figury (17,6 cm) než chlapci (16,5 cm).

Podíváme-li se na extremity, nejmenší obrázky (první sloupec grafu č. 10) nakreslili 4 chlapci a 2 dívky. Největší postavy (poslední sloupec téhož grafu) jsou dílem 7 dívek a 1 chlapce. Věkový faktor v těchto případech nehraje roli. Příklad extrémně malé postavy viz Přílohy, obrázek č. 12.

3. Pohlaví postavy

Předškoláci by již měli zvládnout nakreslit postavu s rozeznatelným pohlavím. Podle faktu, že dítě do obrázku projikuje samo sebe, by měla být nakreslena postava, která odpovídá pohlaví dítěte. To se však neprokázalo.

Přesně na 50 % kreseb nebylo možné pohlaví určit! Tyto kresby jsou dílem ze 73 % chlapců (66 chlapců ku 25 dívkám). Souhrnně bylo těmto dětem průměrně 6 let a 1 měsíc (což odpovídá průměrnému věku všech respondentů) a nejstaršímu bylo 6 let a 10 měsíců.

Jasných mužů se objevilo 18, žen 73. Dalo by se předpokládat, že muže nakreslili chlapci. Tak tomu bylo v 88 % případů (16 chlapců proti 2 dívkám). Zajímavé je, že z těchto 16 chlapců žije 5 (31 %) pouze s matkou. Buď tedy nakreslili sebe sama nebo možná chybějícího tátu. V případě ženského pohlaví taktéž převažují jako autorky dívky (87 %) nad chlapci (13 %). Velmi zajímavě se může jevit fakt, že u těchto chlapců, kteří nakreslili ženskou postavu, se vyskytuje nejvíce „nejkrásnějších a nejvyšperkovanějších“ princezen viz Přílohy, obrázky č. 13, 14. Chlapec žijící pouze s matkou je v tomto výběru pouze jeden.

Po zjištění, že polovina dětí nenakreslí pohlavně identifikovatelnou postavu, bylo rozhodnuto nezahrnovat tento jev do bodovací tabulky.

4. Naklonění

Naklonění postavy ve formátu se posuzovalo pouze informativně a nebylo zahrnuto do bodovací škály. Naklonění bylo měřeno od svislé osy (podle zvolené orientace papíru) a v úvahu se bralo pouze naklonění větší než 15°. Tento jev se však vyskytl pouze v 8 případech (necelých 5 %). Jednalo se o postavy s nadprůměrnou velikostí (což vysvětluje větší obtížnost v „ovládnutí“ formátu) a zobrazili je jak chlapci, tak dívky stejně. Směr naklonění je v 6 případech doleva, ve 2 doprava (směr doleva může být vysvětlován jako tendence k introverzi, doprava extraverci viz texty v teoretické části práce).

5. Pojetí postavy

Drtivá většina dětí nakreslila celou postavu. Vyskytlo se pár výjimek, kdy byl zobrazen např. portrét (viz Přílohy, obrázek č. 15) či se postavě na papír už nevešly dolní končetiny. Profil (ani smíšený) se dle očekávání neobjevil ani v jednom případě.

7.1.4 Detaily jednotlivých částí postavy

Následující faktory se zaměřují již konkrétně na obsahovou a formální stránku kresby. Jednotlivé části postavy se zkoumaly z těchto dvou pohledů. Nejprve byla poznamenána přítomnost prvku v kresbě obecně (obsahová část) a poté její kvalita zpracování (formální část). Za prostou přítomnost prvku v jakékoliv formě byl udělen bod (např. postava má paže). Další bod dítě získalo za jeho správné provedení (bod za dvojdimenzionální provedení, za pouhou čáru značící paži již bod udělen být nemohl). Kostra hodnocených detailů byla převzata z aktualizovaného testu Draw-a-man Vinklerovou (Kucharská, Májová, 2005).

Tabulka č. 8: Detaily jednotlivých částí postavy

Kritérium	Obsahová složka	Formální složka
Hlava	1 bod	1 bod
Trup	1 bod	1 bod
Krk	1 bod	1 bod
Ústa	1 bod	1 bod
Nos	1 bod	1 bod
Oči	1 bod	2 body
Vlasy	1 bod	2 body
Uši	1 bod	---
Paže	1 bod	5 bodů
Loket	1 bod	---
Ramena	1 bod	---
Ruce	1 bod	1 bod
Prsty	1 bod	2 body
Nohy	1 bod	5 bodů
Chodidla	1 bod	2 body
Oděv	1 bod	1 bod

Netransparentnost	---	1 bod
Celkem:	Max. 16 bodů	Max. 26 bodů
Celkem mohl předškolák získat maximálně 42 bodů.		

1. Hlava

Přítomnost hlavy na obrázku v jakékoliv formě nám značí, že dítě se opravdu pokusilo nakreslit člověka. Za znak hlavy považujeme jakýkoliv kruh, ovál či jiný útvar. Dle očekávání se hlava objevila ve 100 % obrázků. Bod za formální stránku získalo dítě, které hlavu nakreslilo ve správném poměru k tělu, tzn. hlava je menší než trup. Tuto podmínku splnilo už ale jen 73 % dětí. Děti, které nakreslily hlavu větší, jsou opět v průměru všech kreseb, nelze tedy říci, že s vyšším věkem by tohoto jevu ubývalo.

2. Trup

Trup (tělo v jakékoliv podobě – ovál, kruh, čtverec, obdélník či trojúhelník) připojilo k hlavě 177 dětí, objevilo se tedy 5 hlavonožců, příklad viz Přílohy, obrázek č. 16. Ty namalovali 4 chlapci a 1 dívka. 3 chlapci žijí pouze s matkou. Průměrný věk těchto dětí je 6 let, tzn. se opět přibližují k průměru celého vzorku. Objevil se i truponožec a celkově zvláštní schémata trupu, viz Přílohy, obrázky č. 17, 18, 19.

Bod za formální zpracování získalo dítě v případě, kdy tělo bylo delší než širší. Takto nakreslilo trup 150 (85 %) dětí. Proporčně nesprávně vyvedlo tělo 19 chlapců a 8 dívek.

3. Krk

Za krk je považováno zřetelné oddělení hlavy od trupu; zúžení v místě, kde tušíme krk, ale plynule přecházející v tělo nelze za krk považovat. Takovou podmínku splnilo 115 (63 % respondentů) v poměru 67 dívek a 48 chlapců. Žádná věková zvláštnost objevena nebyla. Krk nezobrazilo 67 dětí, z toho 43 chlapců a 24 děvčat.

Za formálně správně (a za jeden plusový bod) je krk nakreslen tak, že je dvojdimenzionální, na poměru nezáleží. Tímto způsobem bylo vyvedeno 97 % krků, pouze 3 chlapci jej nakreslily jako jednoduchou čárku, dívky vždy, pokud krk vůbec namalovaly, dvojdimenzionálně.

4. Ústa

Jakákoliv ústa byla na obrázku znázorněna ve 176 případech (97 %). 164 postav se usmívalo, na 11 úsměv rozpoznatelný nebyl a na 1 se postava vysloveně mračila, viz Přílohy, obrázek č. 20. Zbýlých 6 „bezústých“ figur patří chlapcům, kterým bylo průměrně 6 let a 2 měsíce. Srovnáme-li je mezi sebou, kreslili chlapci tyto postavy v průměru 2 minuty a 44 vteřin a užili pouze jednu barvu. Mohli bychom tento fakt zdůvodnit tak, že se chlapcům zkrátka kreslit nechtělo a svou práci odbyli.

Za vyšší úroveň ve formální složce můžeme považovat naznačené rty, které nakreslilo ale jen 36 dětí (20 %), a to v 72 % dívky v průměrném věku.

5. Nos

Dalším detailem obličeje je nos. Objevoval se buď ve formě svislé čárky nebo jakéhosi knoflíku nebo kroužku. Ten se objevil ve 146 případech (80 %), z toho 80 dívek a 66 chlapců. Jedinci, které nos nenakreslili vůbec, byli opět ze 70 % chlapci.

Bod za formální část mohly inkasovat děti, které nakreslily nos dvojdimenzionálně (dvě svislé čárky) či bylo jinak patrné, že se nejedná pouze o jakýsi kroužek (např. znázorněné nosní dírky apod.). Pravidlo splnila více než polovina, konkrétně 84 dětí (57 %). Jak lze očekávat, tuto skupinu naplňují z 65 % dívky a z 35 % chlapci.

6. Oči

Podle mnohých autorů jsou oči jedním z detailů, na které se děti nejvíc zaměřují, a měly by se tedy objevit na každém obrázku. To lze potvrdit v 99 % případů, dvě postavy oči přece jen neměly. Jedná se o dva chlapce, kteří použili ke kreslení pouze jednu barvu. V jednom případě se jednalo o hlavonožce. Ústa a nos nenakreslil ani jeden.

Ve formální části mohli respondenti získat dva body. Jeden bod za minimálně jeden jakkoli naznačený detail oka (např. řasy, duhovka, obočí), čehož dosáhlo již jen 62 % dětí. Druhý bod mohly děti obdržet za správnou proporci oka, za kterou se považuje větší horizontální rozměr než vertikální. Toho se drželo o poznání méně dětí – 40 (22 %), z toho 32 dívek a 8 chlapců (ti však byli průměrného věku 6 let a 3 měsíce). Všechny děti, které se držely správných proporcí, přidaly k oku i nějaký detail.

7. Vlasy

V tomto případě byla variabilita vlasů obrovská. Někdy byly vlasy nakresleny jako pár trčících čárek, jindy byly vyvedeny do složitých účesů nebo dosahovaly téměř „nekonečných“ délek. Vlasy se tedy objevily ve 161 případech (88 %). V obsahové stránce mohli jedinci získat bod i tehdy, jestliže nakreslili nějakou pokrývku hlavy (klobouk, čepici) místo vlasů. Do těchto parametrů se tedy vešlo dalších 5 dětí. Celkem tedy bod za přítomnost vlasů (pokrývky hlavy) získalo 166 dětí (91 %). Ve skupině respondentů, kteří nesplnili ani jednu podmínku, bylo 93 % chlapců.

Úspěch a jeden bod ve formální stránce mohli získat děti, které nakreslily vlasy plus nějakou pokrývku hlavy, anebo pokrývku hlavy plus nějakou ozdobu ve vlasech (sponka, gumička, květiny, čelenky, péra, korunky apod.). V prvním případě se jedná o 15 dětí, z toho o 11 dívek a 4 chlapce; ve druhém případě pouze o 1 dívku. Dva body získali v případě, kdy jejich postava měla vlasy, pokrývku hlavy i nějakou ozdobu; v tomto případě se jednalo o jednoho chlapce a jednu dívku.

8. Uši

Dalším detailem, který by se u dítěte zralého pro školní docházku měl objevit, jsou uši. Postav, které tento detail nakreslený měly, bylo pouze 26, tedy 14 %. Po vyhodnocení předchozích detailů bylo očekáváno, že opět nakreslí více ušatých postav dívky. Opak je pravdou: chlapci tvořili 70 % autorů. Celý soubor věkově zapadá do průměru. Dle mého názoru je možno tento fakt vysvětlit tak, že dívky uši schovávají pod dlouhé vlasy. V tomto případě dítě získalo bod pouze za přítomnost, formální stránka hodnocena nebyla.

9. Paže

Nyní bychom se měli zaměřit na další části těla, konkrétně na horní končetiny. Po obsahové stránce se hodnotila jakákoliv přítomnost paží (tedy části těla od ramen po ruce). Paže mělo 178 postav (98 %). Čtyři figury bez paží nakreslili opět chlapci v průměrném věku 5 let a 11 měsíců.

Formální složka byla hodnocena více kritérii. Prvním z nich byla dvojdimenzionalita paží. Tuto podmínku splnilo 144 dětí (81 %), 63 chlapců a 81 dívek v průměrném věku 6 let a 1 měsíce.

Dalším kritériem bylo správné připojení paží k trupu, za které se považuje umístění v oblasti pomyslných ramen, zhruba v horní třetině trupu; umístění v polovině těla již nelze

za správné považovat. 108 dětí (61 %), 65 dívek a 43 chlapců, které paže zobrazilo, je napojilo správně. Průměrný věk je už 6 let a 2 měsíce.

Jedinců, kteří nakreslili paže dvojdimenzionálně a zároveň je správně napojili, bylo 99 (56 %), 62 dívek a 37 chlapců v průměrném věku 6 let a 2 měsíce.

Dále nás zajímalo, zda-li děti kreslí paže neupažené, tzn. jsou k tělu napojeny pod menším úhlem než 90 °. Ze všech dětí, které zobrazily paže, bylo neupažených 87 (59 dívek a 30 chlapců), což je méně než polovina (49 %); v průměrném věku 6 let a 2 měsíce.

Dětí, které zvládly nakreslit paže dvojdimenzionálně, správně napojené a navíc neupažené, bylo 69 (39 %), 48 dívek a 21 chlapců v průměrném věku 6 let a 2 měsíce.

Ve středu zájmu bylo dále kritérium, jestli je délka obou paží přibližně stejná. Celkem bylo postav s pažemi o stejné délce 142 (80 %), jejich autory bylo 70 dívek a 72 chlapců v průměrném věku 6 let a 1 měsíc. V tomto případě chlapci „zvítězili“ nad dívkami.

Poslední formální částí paží byly jejich proporce. Za optimální se považují paže dlouhé jako jeden až dva trupy. Takto paže nakreslilo 122 dětí (69 %), z toho 60 dívek a 62 chlapců, jejichž průměrný věk je 6 let a 2 měsíce.

Podle těchto údajů lze říci, že co se proporcionality paží týče, není mezi dívkami a chlapci rozdíl, avšak v napojení na tělo vyčnívají dívky. Příklad nesprávných proporcí viz Přílohy, obrázky č. 21 a 22.

Všechny podmínky formálního hodnocení paží splnilo 53 dětí (30 %) v průměrném věku 6 let a 2 měsíce. Do skupinky patří 34 dívek a 19 chlapců.

10. Loket

Znázornění lokte (nebo jemu podobné zahnutí paží zhruba v jejich polovině) je již na vyšší vývojové úrovni a můžeme jej považovat za náznak pohybu. Z tohoto důvodu se objevil pouze u 9 dětí (necelých 5 %), avšak jejich průměrný věk zůstává na 6 letech a 1 měsíci. Jedná se o 6 dívek a 3 chlapce. Ve většině jejich kresba obsahovala všechny formální náležitosti paží (viz výše). Předškoláci, kteří postavě přikreslili loket, jí z 89 % přidali i ramena viz níže. Příklad naznačených loktů viz Přílohy, obrázek č. 10, 11.

Formální stránka loktů hodnocena nebyla.

11. Ramena

Jako častější detail paží můžeme považovat ramena. Musí být jasně rozeznatelné od paží, často např. tričkem. Takových se v kresbách objevilo 71 (39 %), častěji je k tělu opětovně připojily dívky (46) oproti chlapcům (22). Průměrný věk těchto dětí byl 6 let a 2 měsíce.

Formální stránka zvlášť hodnocena také nebyla.

12. Ruce

Dalším detailem jsou ruce, myšlena dlaň. Za přítomnost je považováno jakékoliv naznačení, ze kterého vyrůstají prsty, či je jinak patrná a můžeme ji pomyslně oddělit od paže. Takto bychom ruce našli na 106 obrázcích (58 %) a jejími autory je 64 dívek a 42 chlapců. Tyto děti byly staré v průměru 6 let a 2 měsíce.

Bod navíc za formální stránku rukou získaly děti, které ruce viditelně diferencovaly od paže (např. rukávem či určitým „vyboulením“). Do tohoto pravidla se vešlo 72 obrázků rukou (68 %), 42 dívek a 30 chlapců ve věku 6 let a 1 měsíce. Porovnáme-li tento fakt s věkem dětí, které ruce vůbec zobrazily, mohli bychom konstatovat, že starší si s diferenciací již takovou práci nedají.

13. Prsty

Výskyt prstů a jejich počet je často sledován odborníky, kteří zkoumají školní zralost. V našem vzorku jakékoliv prsty (i jen náznak) nakreslilo 163 dětí (90 %), 85 dívek a 78 chlapců. Variabilita znázornění byla značná: jednoduché čárky, hrabičky, kuličky nebo „špalíčky“ atd. Bylo očekáváno, že prsty nenakreslí děti mladší než průměr, zbylých 19 dětí je ale průměrného věku 6 let a 2 měsíce, 6 dívek oproti 13 chlapcům. Dívky byly ještě dokonce o měsíc starší, tedy 6 let a 3 měsíce.

Formální složku tvoří dvě části (a tedy dva body navíc). První je správný počet prstů, tedy 5 na každé ruce. Tolerovaly se ještě 4 prsty na jedné a 5 prstů na druhé ruce. Do těchto mantinelů se vešlo 90 dětí (55 %), 43 dívek a 47 chlapců ve věku 6 let a 2 měsíce. Zde se opět skóre otáčí ve prospěch chlapců.

Druhá část je dvojdimenzionalita prstů bez závislosti na jejich počtu. Takové prsty dokázalo nakreslit 123 dětí (75 % těch, kteří prsty vůbec znázornili), 73 dívek a 50 chlapců.

Obě složky formální části naplnilo už jen 69 předškoláků (42 %), 37 dívek a 32 chlapců, jejichž průměrný věk je 6 let a 2 měsíce.

14. Nohy

Podle vývojových teorií a obrázků hlavonožců by nohy měly být znázorňovány s větší pravděpodobností než paže. Byly zobrazeny 167 dětmi (92 %), konkrétně 77 dívkami a 90 chlapci. Postavy, které neměly nohy, byly nakresleny z 93 % dívkami v průměrném věku. Mezi nimi jsou i postavy, které nebyly zobrazeny celé, objevují se mezi nimi portréty či osoby zobrazené po pás. Až na jednu z těchto postav se jedná o ženské postavy, které dívky oblékly do dlouhých sukní či šatů.

Formální hodnocení, podobně jako paže, sestává z více částí. Prvním je, že nohy nebyly schovány pod oblečením (byly vidět například jenom boty) a mohli jsme je nějakým způsobem rozlišit. Takovou podmínku splnilo 154 obrázků (92 %). Dalo by se tušit, že zbylé „beznohé“ postavy budou kreslit dívky a figury budou mít nohy v sukních, ale autory těchto figur byli ze 70 % chlapci (9), jejichž postavy byly převážně nespécifikovaného pohlaví. Příklad nohou, které jsou schovány pod oblečením, můžeme vidět na obrázku č. 23, viz Přílohy.

Klasicky se za formálně vyšší úroveň považuje dvojdímenzionalita nohou. Ta se objevila u 131 figur (85 % z počtu viditelných dolních končetin). Jednoduché nohy nakreslilo 32 dětí, a to ze 78 % chlapci. Celkově jsou tyto děti staré 5 let a 11 měsíců.

Dále bylo sledováno správné napojení nohou k trupu. Správné bylo na spodní části těla, nikoliv z boku nebo v jiné části. Tato podmínka byla zvládnuta 154 dětmi, což je 92 % všech zobrazených dolních končetin. Nesprávně nasazené nohy kreslili jak chlapci, tak děvčata v průměru šestiletí.

Stejně jako u paží nás zajímalo, jestli jsou obě dolní končetiny nakresleny přibližně stejně dlouhé. Toto kritérium splnilo 150 kreseb, tedy 90 %. Každou nohu jinak dlouhou nakreslil stejný počet dívek i chlapců ve věku 6 let a 1 měsíce.

Jako posledním formálním aspektem nohou byly jejich správné proporce. Délka nohou by měla být přibližně stejná jako délka trupu. Tento parametr byl naplněn 109 dětmi (65 %), z toho 56 dívek a 53 chlapců. Nesprávné proporce (výrazně delší či kratší nohy) nakreslilo téměř dvakrát tolik chlapců než děvčat. Příklady viz Přílohy, obrázky č. 24, 25, 26.

Formálně správně všechny aspekty nohou mělo 86 postav, tedy více než polovina (51 %) všech postav s nohama, 46 dívek a 40 chlapců ve věku 6 let a 2 měsíců.

15. Chodidla

Další částí dolních končetin jsou chodidla nebo boty. Počítáme jakékoliv znatelné zakřivení dolních končetin. Takovým způsobem vyvedlo nohy celkem 156 dětí (86 %), 78 dívek a 78 chlapců.

Formálně správně jsou dvojdimenzionální chodidla nebo boty, které se objevily jen u 141 postav (90 %), z toho u 73 dívek a 68 chlapců. Děti, které dvojdimenzionální chodidla nezvládly, byly 5 let a 10 měsíců staré.

Druhým formálním aspektem byl poměr chodidel, kdy za správný se považuje ten, kdy je délka chodidla větší než šířka. Takových bylo 128, tedy 82 %.

Oba formální aspekty ve své kresbě obsáhlo 115 dětí, tzn. 74 % těch, které nohy zobrazily. Skupinu tvoří 59 dívek a 56 chlapců o věkovém průměru 6 let a 2 měsíce.

16. Oděv

Posledním sledovaným kritériem byl oděv. Oblečením se myslí jakýkoliv znatelný kus oděvu, nestačí jen vybarvení těla nebo vyčmárání, musí být znatelné např. rukávy, knoflíky, pruhy apod. Postavu obléklo celkem 113 dětí, což je pouze 62 %, a to 77 dívek a pouze 36 chlapců o věkovém průměru 6 let a 1 měsíc.

Formální stránka oděvu se nehodnotila, mezi jednotlivými kusy oblečení byly obrovské rozdíly. Pro úplnost je uveden výčet různých druhů oblečení, které děti použily: Tričko (68 kusů), sukně (18 kusů), šaty (41 kusů), kalhoty (40 kusů), boty na podpatku (28 kusů). Do detailu děti vyvedly i tkaničky (8 případů) nebo nakreslily brusle (3 případy ze stejné MŠ). Objevovaly se i náhrdelníky nebo náušnice. Oblečení také v 70 případech děti zdobily (52 dívek a 18 chlapců) a to různými pruhy, barevně odlišenými plochami, sluníčky či srdíčky na tričku, knoflíky či pokusy o různé nápisy. Na šatech se často objevil zdobný lem. Na několika obrázcích se vzhledem k době konání výzkumu objevilo zimní oblečení (čepice, rukavice). Podle těchto ozdob se dali poznat i různí konkrétní lidé (princezny, myslivci, bruslařky). Na několika obrázcích bylo vidět, že děti „opisují“ a kopírují mezi sebou detaily, viz Přílohy, obrázky č. 27, 28. Příklady dalšího zdobení oblečení na obrázcích č. 11, 24, 25, 29, 30, 31, 32.

7.2 Kresba předškoláků žijících v rodinách - celkové vyhodnocení

Po sečtení všech bodů mohli předškoláci získat v obsahové části celkem 16 bodů, ve formální 26, tj. souhrnně 42. Vzhledem k tomu, že dítě zralé pro vstup do školy by se tomuto číslu mělo přibližovat, bylo očekáváno průměrné celkové skóre **alespoň 32 bodů** (což je 75 % maxima). To se však nestalo a celkem děti dosáhly v průměru **26,8 bodů** celkem. Dívky získaly průměrně lehce přes 28,8 bodů, chlapci 24,7 bodů. Rozdíl mezi chlapci a děvčaty představuje 4,1 bodů. Dívky jsou tedy dle očekávání grafomotoricky na vývojově vyšší úrovni. Tabulka níže ukazuje srovnání celkového počtu bodů s ohledem na věk dítěte.

Rozsah celkových bodů se pohyboval od **2 do 38 bodů**. Kresby s tímto krajním bodovým ohodnocením jsou k nahlédnutí v části Přílohy (obrázky č. 33 a 34).

Tabulka č. 9: Celkové vyhodnocení bodů

Věk	Chlapci	Dívky	Celkem
5 let 3 měsíce	---	28	28
5 let 4 měsíce	24	30	27
5 let 5 měsíců	23	30	26,5
5 let 6 měsíců	22,1	29,6	25,3
5 let 7 měsíců	22,2	26,1	24,3
5 let 8 měsíců	23,3	29,5	24,5
5 let 9 měsíců	21,3	32,8	27,1
5 let 10 měsíců	20	26,5	25,6
5 let 11 měsíců	23,2	24,5	23,8
6 let 0 měsíců	20,3	30,4	27
6 let 1 měsíc	24	27,2	26,4
6 let 2 měsíce	25,2	30,5	27,3
6 let 3 měsíce	26,6	32,8	28,8
6 let 4 měsíce	27,5	31,7	29,8
6 let 5 měsíců	29,9	28,3	29,4
6 let 6 měsíců	26,4	31	27,4

6 let 7 měsíců	---	26,6	26,6
6 let 8 měsíců	30,3	27	29
6 let 9 měsíců	26	23	24,5
6 let 10 měsíců	20,5	27	29,3
7 let 0 měsíců	---	33	33
7 let 1 měsíc	24,5	---	24,5

7.2.1 Obsahová část

V obsahové části dosahovali jedinci **průměrně 11,7 bodu** z 16 možných, dívky 12,4 bodů, chlapci 11 bodů. Tabulka níže ukazuje, kolika průměrných bodů dosáhli jedinci podle věku s odlišením chlapců a dívek. Je nutné vzít v potaz, že krajní věkové hranice jsou syceny méně respondenty (viz graf a komentář výše). Je ale jasně vidět, že dívky zapomínají kreslit méně podstatných detailů než chlapci. Nejstarší chlapec např. v obsahové části dosáhl pouze osmi bodů, což celý výsledek může zkreslovat.

Rozsah bodů se pohybuje v celé škále **od 1 do 16 bodů**. Tyto obrázky s nejvíce a nejméně body jsou uvedeny v kapitole Přílohy (obrázky č. 33 a 35).

Tabulka č. 10: Obsahová část - vyhodnocení

Věk	Chlapci	Dívky	Celkem
5 let 3 měsíce	---	12	12
5 let 4 měsíce	11	13	12
5 let 5 měsíců	10	12	11
5 let 6 měsíců	10,2	12,6	11,2
5 let 7 měsíců	10,5	11,4	11
5 let 8 měsíců	11,3	12	11,6
5 let 9 měsíců	9,5	13,7	11,6
5 let 10 měsíců	12	12,2	12,1
5 let 11 měsíců	11,5	12	11,8
6 let 0 měsíců	8,6	13,3	11,7
6 let 1 měsíc	10,3	12,1	11,7
6 let 2 měsíce	11,5	12,5	12,1

6 let 3 měsíce	11,3	12,8	11,8
6 let 4 měsíce	11,9	13	12,4
6 let 5 měsíců	12,1	12	12,1
6 let 6 měsíců	11,5	12,5	11,4
6 let 7 měsíců	---	11,4	11,4
6 let 8 měsíců	11,7	12	11,8
6 let 9 měsíců	11	10	10,5
6 let 10 měsíců	13,5	11	12,7
7 let 0 měsíců	---	14	14
7 let 1 měsíc	11	---	11

7.2.2 Formální část

Ve formální části testu získali předškoláci v průměru **15,1 bodů** z 26 možných. Dívky opět dosáhly vyššího průměrného skóre, a to 16,4 bodů oproti chlapcům se 13,7 body. Dále je opět uvedena tabulka průměrných bodů podle věkového rozdělení.

Bodové rozmezí se pohybovalo **od 1 bodu do 24 bodů**. Scany těchto kreseb s hraničními body jsou uvedeny v části Přílohy (obrázky č. 33 a 35).

Tabulka č. 11: Formální část - vyhodnocení

Věk	Chlapci	Dívky	Celkem
5 let 3 měsíce	---	16	16
5 let 4 měsíce	13	17	15
5 let 5 měsíců	13	18	15,5
5 let 6 měsíců	12	17	14,1
5 let 7 měsíců	11,7	14,7	13,3
5 let 8 měsíců	11,8	17,5	12,9
5 let 9 měsíců	11,8	19,2	15,5
5 let 10 měsíců	8	14,3	13,4
5 let 11 měsíců	11,7	12,5	12,1
6 let 0 měsíců	11,7	17,1	15,3

6 let 1 měsíc	13,7	15,1	14,8
6 let 2 měsíce	13,7	18	15,4
6 let 3 měsíce	15,3	20	17
6 let 4 měsíce	15,6	18,7	16,9
6 let 5 měsíců	17,7	16,3	17,3
6 let 6 měsíců	15,3	18,5	16
6 let 7 měsíců	---	15,1	15,1
6 let 8 měsíců	18,7	15	17,2
6 let 9 měsíců	15	13	14
6 let 10 měsíců	17	16	16,7
7 let 0 měsíců	---	19	19
7 let 1 měsíc	13,5	---	13,5

Korelační koeficient mezi obsahovou a formální složkou je **0,73008**. To značí, že narůstají-li body v obsahové složce, rostou velmi často i body ve složce formální. Existují však i výjimky, které způsobují, že tento koeficient celkově není např. 0,8 a vyšší.

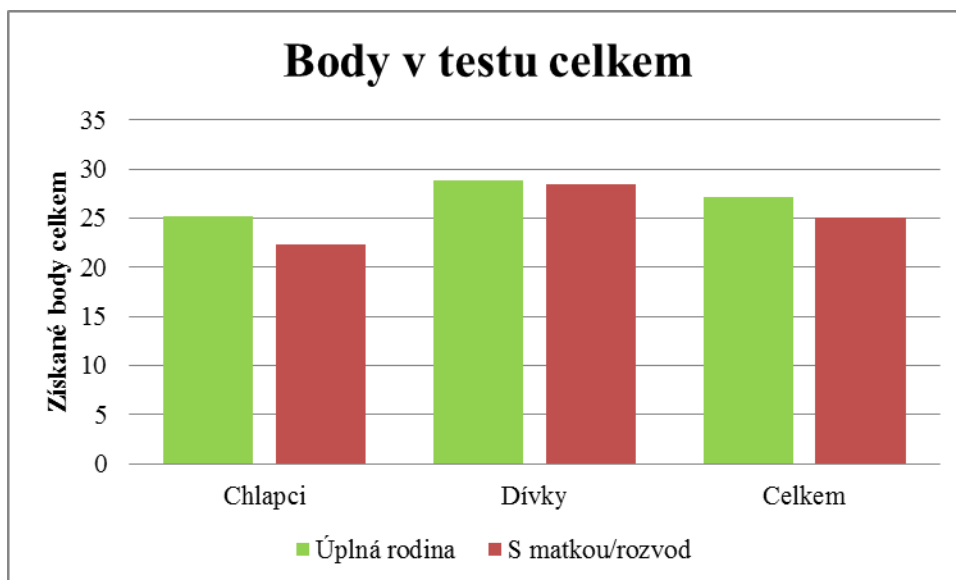
7.2.3 Bodové hodnocení dětí žijících v neúplné rodině

Zajímavé je sledovat, jakých bodů dosahují děti, které žijí v domácnosti pouze s matkou (bez otce nebo matčina partnera) nebo s rodiči, kteří jsou v rozvodovém řízení. Tyto děti průměrně dosáhly v celkovém součtu **25,1 bodů**, což je o 2 body méně než je průměr dětí vyrůstajících v úplné rodině (27,1 bodů). Lze tedy konstatovat, že tato **rodinná situace negativně ovlivňuje výsledek** testu. Chlapci získali v průměru 22,3 bodů, dívky 28,4 bodů.

V obsahové složce zvláště získaly tyto děti **průměrně 11,1 bodů**, což je jen o 1,4 bodu méně než průměr dětí z úplných rodin. Chlapci průměrně dosáhli 10,3 bodu, dívky 12 bodů.

Formální stránku naplnila tato skupina **dětí průměrně 14 bodů** proti 15,3 bodům dětí z úplných rodin, rozdíl je tedy 1,3 bodu. Chlapci dosáhli v průměru 12 bodů, dívky 16,4.

Můžeme říci, že tato negativní rodinná situace **více ovlivňuje chlapce než dívky**.

Graf č. 11: Porovnání získaných bodů mezi dětmi z úplných a neúplných rodin

7.3 Kresba předškoláků žijících v dětském domově

7.3.1 Chlapec T.

Chlapec T. se narodil v srpnu 2006, v době aplikace výzkumu mu tedy bylo 6 let a 6 měsíců. V dětském domově žije teprve jeden týden v malé rodinné skupině společně se svými čtyřmi bratry (jedním starším a třemi mladšími), vychovatelka je u nich nová. Sourozenci mají ještě pět starších sester, které jsou již umístěné v rodinách. Jestli o jejich existenci mají chlapci povědomí, není vychovatelce známo. Všichni mají společnou matku, jako otec je v rodných listech uveden jeden muž, biologických otců je ovšem pravděpodobně více.

Do dětského domova byli umístěni ze zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, z tzv. Klokánku, kde žili od května 2012. Do této instituce byli přijati pro zjevné zanedbávání péče. Dle údajů v dokumentaci nebylo o děti dobře postaráno především z hygienického hlediska, nebyli také dostatečně oblečeni. Chlapci byli špinaví tak, že museli být doslova „vydrhnuti“ kartáčkem. Tato procedura byla velmi náročná, protože chlapci projevovali obrovský strach z vody (v místě, kde žili, nebyl zaveden vodovod). Pracovníci objevili také rozsáhlou plíseň ve vlasech. Ani jeden z chlapců nemluvil ve větách, omezovali se na jednotlivá slova, především vulgární. Neznali ani základní barvy, zvířata. Pokud je matka v Klokánku navštívila, vždy zhruba na 1 hodinu v herně. Přicházela neupravená, zapáchající, k narozeninám dětem nikdy nepřinesla ani maličkost.

Z lékařského hlediska byl T. opožděn ve vývoji, především nebyla prakticky vůbec rozvinuta řeč. Lékaři vyslovili také podezření z rachitidy, jaký je chlapcův stav v současné době, mi není známo.

V Klokánku navštěvoval běžnou MŠ, kde se rychle naučil základní barvy atd. V současné době navštěvuje logopedii, zlepšuje se velmi rychle. Jinak je velmi veselý, klidný a velmi pomáhá mladším sourozencům. T. byl již u zápisu a v září 2013 nastoupí do první třídy.

Během mé návštěvy chlapec spolupracoval bez problémů. T. kreslil ve svém pokojíčku, kde jsem mu i sdělila instrukce. Byl u nás i jeho tříletý bratr, který se odmítl ode mě vzdálit a neustále vyžadoval tělesný kontakt. Obrázek měl T. hotový za 5 minut a 45 sekund, neměl během kreslení žádné otázky, pracoval rychle. Scan obrázku č. 36 viz Přílohy. Když mi jej odevzdával, ihned mi začal vyprávět, co na obrázku je. Poukázal hlavně na okřídlenou mumii (vlevo dole), kterou pánové fotí. Myslím, že chlapec nakreslil

dva výzkumníky podle mého úvodního motivačního vyprávění. Poté jsem se od jeho staršího bratra dověděla, že si celé dopoledne hráli na mumie a schovávali se jim ve skříní. Vlevo nakreslil domek, ve kterém pánové bydlí.

Vyhodnocení: obsahová část 10 bodů, formální část 14 bodů, celkem 24 bodů. Přibližuje se **průměrné** kresbě celkem, ve svém věku podprůměr.

7.3.2 Dívka S.

Dívka S. se narodila v květnu roku 2006, v době kreslení postavy jí bylo tedy 6 let a 10 měsíců, je romského původu. Do dětského domova byla přijata v prosinci roku 2008. Rodinnou skupinu sdílí ještě se svými dvěma staršími sourozenci, bratrem (nar. 2001) a sestrou (nar. 2004). Dětem již byla okresním soudem nařízena ústavní výchova. Hlavním důvodem pro přijetí byla tíživá finanční situace rodiny, kdy rodiče nebyli schopni dětem zajistit ani základní potřeby co se týče stravy a ošacení. Matka děti navštěvuje jednou za měsíc. V tuto chvíli se projednává možná varianta umístění dívky do pěstounské péče. U dívky nebyla diagnostikována žádná vážnější onemocnění, pouze nosí dioptrické brýle. Dívka S. se jeví jako bezproblémová, nebylo nutné zatím využít poradenských služeb pedagogicko-psychologické poradny či speciálně pedagogického centra. Navštěvuje běžnou mateřskou školu, kde se jí velmi líbí. Taktéž absolvovala již podruhé zápis do první třídy, kam v září 2013 nastoupí; v loňském roce dostala odklad školní docházky.

Dívka byla při zadávání testu velmi zvědavá, pohotově reagovala na otázky. Kreslit začala už ve chvíli, kdy jsem jí vysvětlovala svoje přání. Bylo vidět, že jí kreslení velice baví a takto tráví hodně svého volného času. Kresbičku mi odevzdávala po 7:30 minutách. Její scan je k vidění v Přílohách, obrázek č. 37.

Vyhodnocení: obsahová část 13 bodů, formální 14 bodů, celkem 27 bodů. Celkově **průměrná** kresba, ve své věkové kategorii lehce pod průměrem.

7.3.3 Chlapec F.

Chlapec se narodil v listopadu roku 2006, bylo mu tedy 6 let a 3 měsíce. V dětském domově žije již 4 roky (od března 2009) společně se svými dvěma sourozenci. Nejmladší sestřička je nyní v pěstounské péči. Rodiče chodí své děti nepravidelně navštěvovat; neobjeví se však častěji než jednou měsíčně. Děti byly rodičům odebrány především kvůli nízké sociální úrovni rodiny. Velmi často měnili místo svého bydliště a ani s notnou dávkou pomoci ze strany občanského sdružení nebyli rodiče schopni finančně zvládnout

chod domácnosti. Často za svěřené peníze koupili dětem nějakou hračku než aby nakoupili potraviny. Ze strany matky je však vidět, že své děti svým způsobem miluje. Malý F. má nyní svou hostitelskou rodinu, která si jej bere pravidelně na návštěvy. Také navštěvuje místní mateřskou školu a v září 2013 nastoupí do první třídy.

Chlapec je celkově nekonfliktní, velice kontaktní dítě, rád se přitulí a přijímá projevy náklonnosti. Občas se objeví známky regresivního vývoje, které však nejsou nijak dramatické. Od svého příchodu do DD toho chlapec F. hodně dohnal, jeho řečový projev byl velmi špatný, navštěvoval logopedické pracoviště. Nyní je jeho řeč relativně v pořádku. V testech školní zralosti se pohybuje v rámci normy. Dle pracovníků DD je ale na školu stále dosti hravý a rozumově se jeví spíše podprůměrný. Společně se svými sourozenci prokazuje nadání ve výtvarné tvorbě. To potvrzuje i jeho kresba postavy, kterou zvládl oproti svým soukmenovcům dobře. Svůj výtvarný dílek donesl po 3 minutách. Scan viz Přílohy, obrázek č. 38.

Vyhodnocení: obsahová část 10 bodů, formální část 15 bodů, celkem 25 bodů. Celkově kresba **mírně pod průměrem**, ve své věkové kategorii je rozdíl nepatrně větší.

7.3.4 Dívka V.

Dívka V. se narodila v dubnu roku 2007, v termínu testování jí bylo tedy 5 let a 10 měsíců. V zařízení je umístěna od listopadu roku 2012, žije zde se svými třemi sourozenci. S rodiči žádný kontakt prakticky není, matka děti opustila (žila v azylovém domě) a otec je ve výkonu trestu. Čas od času je s dětmi v kontaktu jejich babička, která však musí na každou návštěvu nejdříve našetřit.

Dívka zpočátku komunikovala minimálně, byla velmi zakřiknutá a hodně plačtivá vzhledem k prožitému traumatu. Je velmi závislá na svých bratrech, kteří jsou jí velkou oporou. V den mé návštěvy absolvovala zápis do první třídy; byl jí ale doporučen odklad. Dívčina úroveň motorických schopností je podprůměrná, je ale poměrně komunikativní a v současné době již usměvavá, aktivní a dobře vychází s ostatními dětmi v kolektivu. S ohledem na podmínky, kde děti vyrůstaly, disponovaly celkem rozsáhlými znalostmi, např. velmi aktivně znaly pohádky.

Malá V. byla z mé návštěvy velmi polekaná a zpočátku plakala. Nakonec se mi však povedlo ji namotivovat a do kreslení se pustila s velkou vervou. Obrázek mi vrátila po 7 minutách a 27 vteřinách, scan v Přílohách, obrázek č. 39.

Vyhodnocení: obsahová část 5 bodů, formální část 3 body, celkem 8 bodů. Kresba **výrazně pod průměrem** i nejmladších dětí ze vzorku.

7.3.5 Dívka T.

Tato dívka se narodila v dubnu roku 2007, v době konání výzkumu tedy dovršila 5 let a 10 měsíců. V dětském domově, kde opět jedinci žijí v menších rodinných skupinách v samostatném bytě, je od roku 2009. V rodinné skupině žije se svými dalšími pěti sourozenci. Děti byly svým rodičům odebrány pro zjevné zanedbávání péče (konkrétní důvody se mi nepodařilo zjistit). V současné době jsou v této instituci na předběžné opatření, jejich matka je čas od času navštěvuje. Dívka je onkologickým pacientem, velkou část svého raného dětství strávila v nemocnici. Dle slov vychovatele měla dívka paradoxně štěstí, že byla rodičům odebrána. Ti na lékařské prohlídky vodili dceru sporadicky, naordinovanou léčbu taktéž stoprocentně nedodržovali. Po poslední kontrole se zdá být dívčin zdravotní stav v pořádku.

T. v této době navštěvuje běžnou mateřskou školu. Na konci ledna 2013 absolvovala T. zápis do první třídy základní školy, kde jí byl doporučen odklad nástupu a zároveň byla odeslána k návštěvě pedagogicko-psychologické poradny. Vyšetření v době mého šetření zatím neabsolvovala. Tak jako většina dětí navštěvuje logopeda, nicméně její výslovnost je stále velmi špatná, což mi uvedl při rozhovoru vychovatel, sama dívka během mé návštěvy nepronesla ani slovo. Co se povahových vlastností týče, je značně introvertní, velmi bojácná a „ukňouraná“.

Při úvodní motivaci doslova visela vychovateli na krku, který ji velmi povzbuzoval a až po chvíli byla ochotná mě vnímat. Moje vyprávění sledovala se zájmem, na otázky však vůbec nereagovala. Na obrázku pracovala společně s dalšími dvěma dětmi a vůbec nevěděla, jak začít. Když už se do práce pustila, po chvíli papír beze slova otočila a začala nanovo. Její práce trvala 6:30 min. Dívka odevzdávala obrázek jako první. Náhled viz Přílohy, obrázek č. 40.

Vyhodnocení: obsahová část 4 body, formální část 1 bod, celkem 5 bodů. Kresba je svou úrovní **výrazně podprůměrná** i vůči nejmladším dětem ze vzorku.

7.3.6 Chlapec A.

Chlapec A. se narodil v lednu roku 2007, je mu tedy v době provedení testu 6 let a 1 měsíc. V dětském domově žije od března roku 2009 společně se svými třemi sourozenci; další starší bratr je nyní umístěn ve výchovném ústavu a další se nachází v psychiatrické

léčebně. Sourozenci byli rodičům odebráni kvůli zanedbané péči o děti po všech stránkách (nedostatečné bydlení, strava, ošacení apod.). Dětem již byla soudně nařízena ústavní výchova. V kontaktu jsou pouze s matkou, avšak A. u ní na návštěvě byl již hodně dávno. O Vánocích 2012 byl na pár dní u babičky. Chlapec neprodělal žádné závažnější onemocnění. V době přijetí do dětského domova byl velice uzavřený, s nikým nekomunikoval. Dnes, po dvou letech, se představil i mně jakožto cizímu člověku. Zatím špatně vyslovuje, ale pod logopedickým vedením dochází k velkému pokroku. A. chodí do běžné mateřské školy. Také byl již u zápisu a bez problémů v září 2013 do první třídy nastoupí. Vychovatel jej charakterizoval jako introvertního chlapce, který se ostatních velmi často straní (nechce ani popřát k narozeninám sourozenci, při společných hrách má tendenci se někam schovat). Někdy je i agresivní vůči druhým.

Při úvodním povídání o výzkumnících v pralese bedlivě poslouchal a občas něco dodal nebo se zeptal. Stejně jako dvě ostatní děti se značně ostýchal a jen žmolal pastelku v ruce. Nesměle se pustil do obrázku, ale stále si jej zakrýval, musela jsem ho neustále povzbuzovat. Po chvíli se mě zeptal, zda může papír otočit, že se mu to nepovedlo. Druhý pokus se prakticky nelišil od odevzdaného dílka. Celá kresba trvala 6:49 min. Scan v Přílohách, obrázek č. 41.

Vyhodnocení: obsahová část 8 bodů, formální část 12 bodů, celkem 20 bodů. Celkově se jedná o **podprůměrnou kresbu**, v rámci své věkové kategorie taktéž.

7.3.7 Dívka H.

Dívka H. se narodila v červenci roku 2006, tj. v současné době má 6 let a 9 měsíců. V dětském domově je od července roku 2012, kam přišla z jiného DD. Tato romská dívka má další tři vlastní sourozence, kteří s ní taktéž žijí v rodinné skupině, a staršího nevlastního bratra, který se v současné době nachází v psychiatrické léčebně z důvodu jeho nezvladatelnosti a agresivního chování vůči ostatním. Rodičům byly děti odebrány kvůli sociálním důvodům, především kvůli špatnému ekonomickému zázemí rodiny. Dětem již byla soudně nařízena ústavní výchova. Ve svých třech letech, kdy prvně přišla do dětského domova, neznala vůbec žádná slova. Občas ze sebe vydala pár nesmyslných slabik. První slovíčka (máma, táta atd.) se naučila až v cizím prostředí. Díky systematické práci vychovatele v této době již mluví plynule ve větách, výslovnost je však stále nedokonalá, a proto je v péči logopeda. H. dochází do běžné mateřské školy. V loňském roce absolvovala zápis do první třídy, kdy jí byl doporučen odklad školní docházky. V lednu 2013 byla u

zápisu podruhé, odkud byla odeslána do pedagogicko-psychologické poradny (v době mé návštěvy měla vyšetření teprve před sebou). Dle vyjádření vychovatele je pravděpodobné, že bude zařazena do praktické školy. Povahově je dívka velmi přátelská, veselá a komunikativní. Občas se projevuje agresivně vůči druhým. V porovnání s ostatními se jeví jako velmi pohybově nadaná, prakticky vůbec neposedí na místě.

Během mého povídání a zadávání testu pohotově reagovala na otázky a aktivně se doptávala. Ihned si zabrala velkou část pastelek, pak se však zarazila a do kreslení se jí nechtělo. Jakmile zpozorovala, že její kamarádi už kreslí, pustila se do práce s vervou. Ptala se mě, jestli může nakreslit vlasy, na což jsem reagovala stejně jako u jiných podobných dotazů: „Je to tvůj obrázek, nakresli to, co myslíš, že by tam mělo být.“ Rychle „vystříhla“ postavu a pak se zeptala, jestli může nakreslit ještě dům. Po ujištění, že člověk je již hotový, jsem jí nebránila. Poté se opatrně zeptala, zda může přimalovat ještě kytičky. Kresbu měla hotovou za 13:14 min. Scan obrázku viz Přílohy, obrázek č. 42.

Vyhodnocení: obsahová složka 12 bodů, formální složka 15 bodů, celkem 27 bodů. Celkově **průměrná** kresba, ve své věkové kategorii taktéž.

7.3.8 Chlapec S.

Chlapec S. se narodil v květnu roku 2006, tj. v době zadávání testu měl 6 let a 10 měsíců. Do dětského domova byl přijat v září roku 2012. Společně s ním byli do domova umístěni ještě jeho tři mladší sourozenci (ročníky 2008, 2009 a nejmladší 2011). Děti jsou romského původu. V tomto případě mi bylo umožněno nahlédnout do přijímacího protokolu. V informacích o původní rodině bylo uvedeno, že matka se o děti nestarala, často je nechávala doma samotné. V bytě nebyl dostatek ani základních potravin. Sourozenci neměli absolvované základní preventivní prohlídky u dětského lékaře. Postupně se začaly projevovat znaky špatné péče. V té době byla jejich dvaadvacetiletá matka závislá na pervitinu a marihuaně; otec dětí byl právě ve výkonu trestu ve věznici.

Podle posudku z ledna roku 2013 si chlapec S. stále postupně zvyká na režim v dětském domově. Navštěvuje místní mateřskou školu, kde se mu velmi líbí. Je šťastný, když si může hrát, kreslit a chodit na procházky. Na druhou stranu často nechce uposlechnout příkazů učitelek či vychovatelek. Nebere ohledy na probíhající činnost a odbíhá k tomu, co se mu právě chce dělat a co ho v tu chvíli zajímá. Relativně samostatný je pouze při jídle, večerní koupání a oblékání vyžaduje pomoc ze strany starších dětí či vychovatelů. Během pobytu jej několikrát navštívila babička. Společně s ostatními

sourozenci občas jede na víkend k tetě. Dle zápisu je chlapec velmi často agresivní vůči druhým, rád se pere a vymáhá si hračky či pozornost silou.

Verbální projev malého S. je na dobré úrovni a v září 2013 nastoupí do první třídy. V roce 2012 mu byl nástup odložen.

S. byl hodně aktivní a jakmile mě spatřil, ptal se mě, jestli se s ním jdu učit. Když jsem ho ujistila, že nikoliv, rozzářila se mu očička a dychtivě se dožadoval prozrazení účelu mé návštěvy. Starší chlapci žijící ve skupině, kteří se chtěli výzkumu také zúčastnit, zadávání instrukcí trochu narušovali. Chlapec se však nenechal ovlivňovat a za 2:11 min mi obrázek odevzdával. Náhled v Přílohách, obrázek č. 43.

Vyhodnocení: obsahová část 9 bodů, formální část 6 bodů, celkem 15 bodů. **Velmi podprůměrná** kresba celkem, v dané věkové kategorii taktěž.

7.3.9 Chlapec D.

Chlapec D. se narodil v září roku 2006, v době probíhání šetření mu bylo 6 let a 6 měsíců. V dětském domově pobývá od léta roku 2012. Předtím byl umístěn v zařízení pro děti cizinců (od roku 2011), které však bylo zrušeno a bylo nutné chlapci najít náhradní domov v jiné instituci. V současné době přebývá v dětském domově společně se svou starší sestrou. Jejich rodiče jsou slovenské národnosti. Kvůli špatným bytovým podmínkám a finanční situaci se ocitli bez domova. Přečasně pobývali rodiče i s dětmi po různých ubytovnách, občas u babičky. Nakonec však přišli i o toto bydlení a v této době jsou rodiče bez domova úplně. Z těchto důvodů byly děti odebrány. Pro zanedbanou péči a další důvody jsou rodiče trestně stíháni. S dětmi se vídají sporadicky; když návštěvu slíbí, není žádná záruka, že za dětmi opravdu přijdou.

D. mluví sice česky, ale stále se slovenským přízvukem. Řeč je celkově opožděná, objevuje se u něj znatelná patlavost, kterou řeší logopedické pracoviště a i vychovatelky v DD s ním pravidelně nacvičují dle doporučení. Dle slov psycholožky pracující s dětmi v DD je chlapec v rámci sebeobsluhy velmi samostatný. Objevují se u něj ale projevy poruchového chování, zejména dětská vzdorovitost. Také se projevuje agresivně vůči dětem ve školce, kterou navštěvuje. Rád by se s dětmi domluvil, ale kvůli problémům s vyjadřováním se uchyluje k fyzickému násilí. Celkově je umanutý a děti se od něj odtahují a nechtějí ho zapojovat do kolektivních her.

Psycholožka u chlapce pozoruje velkou citovou deprivaci, kterou si čas od času kompenzuje tím, že ostatním něco vezme. Jinak se ale projevuje jako milé dítě a v rodinné skupině je obletovaným benjamínkem.

Chlapec již absolvoval zápis do první třídy, bude mu ale udělen odklad pro nezralé sluchové a zrakové funkce, nevyzrálý grafomotorický projev a řečové problémy. Podle orientačních testů je intelektově v pásmu mírného nadprůměru, avšak mnoho aspektů důležitých pro nástup do školy je nezralých, což chlapce velmi brzdí.

Během mé návštěvy byl D. velmi pozorný, ale neposedný (neustále si dával nohy na stůl, skákal do řeči apod.). Když byly vyčteny instrukce, okamžitě reagoval slovy: „Já to neumím“. Nebyl však problém jej podpořit a pobídnout. Nejdříve kreslil na jednu stranu, pak papír otočil, nakreslil postavu. Už se zvedal, že mi papír odevzdá, když v tom se opět posadil a vrátil se k původní kresbě, kterou dokončil. Na můj dotaz, který obrázek tedy platí, chvíli přemýšlel a pak označil za lepší obrázek, který dokreslil jako první. Scan viz Přílohy., obrázek č. 44.

Vyhodnocení: obsahová složka 7 bodů, formální složka 6 bodů, celkem 13 bodů. Celkově **výrazně podprůměrná** kresba.

7.3.10 Chlapec P.

Chlapec P. se narodil v květnu 2006. V ústavní péči je již od svých zhruba dvou let, kdy jej jeho matka sama odnesla do DD. Hoch má ještě dva starší sourozence, kteří jsou umístěni do jiného DD, kam byl k nim poté P. přeřazen. Nyní je nejstarší bratr ve výchovném ústavu. Dětem již byla nařízena ústavní péče především z důvodu nevyhovujících podmínek pro výchovu dětí (ať již z finančního pohledu či obecně péče o dítě). Kontakt s rodiči je velmi nahodilý, matka občas děti navštíví. P. má však velkou výhodu vůči ostatním v tom, že je zařazen do tzv. hostitelské péče. Pravidelně si ho bere domů na návštěvu starší paní, kterou P. vnímá jako svou tetu; mají spolu vzájemně velmi pěknou vazbu. Tato paní uvažuje o pěstounské péči s velkou rozvahou a opatrností. V minulosti nastala konfliktní situace s matkou, která se paradoxně cítila dotčena, že by její dítě mělo přijít do jiné rodiny. Nicméně tato varianta není zcela zavržena.

Hoch je podle slov psycholožky velmi bystrý, podle orientačního testování IQ je v pásu průměru. Zpočátku byl vývoj jeho řeči celkově opožděn, navštěvoval logopeda. Rychle se však zlepšoval a nyní je oproti jiným se slovním vyjadřováním na velmi dobré úrovni. Ve výchovných otázkách se nevyskytuje žádný problém, jen je trochu živý.

Z tohoto důvodu a z důvodu nevyhraněné laterality dostal v loňském roce odklad školní docházky. V předchozím měsíci byl u zápisu opětovně a v září 2013 již nastoupí.

O můj výzkum se velice zajímal, stále se dotazoval, kdy už může začít kreslit a neustále mi bral papíry a pastelky z ruky, aniž by věděl, co po něm vlastně chce. Také mi pokládal různé otázky, kde bydlím, kde jsem koupila ty krásné náušnice apod. Zkrátka než jsme se dobrali k jádru pudla, trvalo to delší dobu. Obrázek však kreslil velmi ochotně a pohotově. Také mi dovysvětlil, že postava na obrázku dostala „přes hubu a pěstí“, proto mu teče krev. Scan viz Přílohy, obrázek č. 45.

Vyhodnocení: obsahová část 13 bodů, formální část 17 bodů, celkem 30 bodů. Nejlepší výsledek dětí z DD, celkově **lehce nadprůměrný** výsledek, ve své věkové skupině taktéž.

7.3.11 Dívka A.

Dívka A. se narodila v červenci roku 2006 a v době zadávání testu jí bylo 6 let a 8 měsíců. V dětském domově žije od března roku 2008, kam byla umístěna přímo z rodiny. A. má ještě 7 starších sourozenců, z nichž pouze jediný (ročník narození 1990) žije s rodiči, ostatní jsou rozmístěni po různých DD v republice. V současné době žije otec dětí s družkou a v budoucnu by si chtěl děti vzít k sobě. O matce nejsou v současné době žádné zprávy a podle slov vychovatelky se „někde zase potuluje“.

Děti byly rodičům odebrány z důvodu nevyhovujících hygienických podmínek v domácnosti. Matka často nakupovala na dluh a veškeré peníze ihned utrácela, až po pár dnech neměla vůbec na jídlo pro děti. Děti i rodiče chodili extrémně špinaví, potrhaní, měli nečisté oblečení a silně zapáchali.

Za pobytu v DD došlo u dívky k velkému vývojovému posunu. Je velmi motivovaná ke spolupráci, ráda si hraje s ostatními dětmi. Při posledním vyšetření byla její kresba shledána jako přiměřená věku a vykazující známky dvojdimenzionality. Řeč se také velmi zlepšila, není ale zcela čistá a obsahově se jeví jako chudá. Mentálně dívka spadá do pásma podprůměru. Z těchto důvodů byla dívce odložena povinná školní docházka (vyšetření v únoru 2013).

Dívka byla během mé návštěvy velmi přátelská a přítulná, hned mi zkoumala náušnice, hodinky a chtěla si sedat na klín. Její touha po blízkosti byla chvílemi až nepříjemná. Na zadání testu reagovala okamžitě slovy: „Já člověka neumím.“ Přesto se o něj pokusila. Obrázek kreslila 2 minuty a 50 vteřin), náhled v Přílohách, obrázek č. 46.

Vyhodnocení: obsahová složka 11 bodů, formální složka 12 bodů, celkem 23 bodů. V souhrnu **lehce podprůměrná** kresba, ve své věkové kategorii rozdíl znatelnější.

7.3.12 Chlapec Š.

Chlapec Š. se narodil v listopadu roku 2006, bylo mu 6 let a 4 měsíce. V dětském domově je relativně krátce, od prosince 2012, kam byl umístěn přímo z rodiny. Š. má ještě sestru, která s ním žije v DD a bratra, který je v péči babičky. Ta by si chtěla chlapce i dívku také vzít do péče; velmi se o ně zajímá a je s nimi v kontaktu. Otec dětí je v současné době ve výkonu trestu.

Děti byly matce odebrány kvůli špatným podmínkám. V bytě, kde bydlela matka se všemi dětmi a přítelem, byla odpojena elektřina i plyn, byla v něm zima a nebylo možno dětem uvařit ani teplý čaj. Bojler byl také nefunkční a děti se tedy vůbec nekoupaly. V domácnosti nebyly k dispozici ani základní potraviny a matka pravidelně tvrdila, že se chodí najíst k babičce. Děti neměly zajištěné ani základní lékařské prohlídky. Často také zůstávaly doma samotné. Matka se pravidelně stýká s drogově závislými osobami a sama je z užívání drog také podezřelá. Často jsou na matku podávány anonymní stížnosti na hluk v domácnosti a rozbíjení předmětů.

Řečový projev malého Š. je značně zanedbaný a trpí dyslálií. Podle psychologického vyšetření starého měsíc je jeho kresba obsahově chudší, proporce a umístění v ploše neodpovídá jeho věku. Mentálně se Š. pohybuje v pásmu podprůměru a je celkově nezralý pro vstup do školy. Bylo tedy nutné nástup odložit; chlapec tedy bude nadále navštěvovat místní MŠ.

Nejdříve chlapec po zadání instrukcí nakreslil dům, na kterém si dal velmi záležet. Na můj dotaz, kde je ten pán, odpověděl, že je uvnitř a spí. Požádala jsem ho, aby ho na druhou stranu zkusil nakreslit. To sice udělal, ale je vidět, že již ztratil zájem o kreslení. Je vidět, že mu pravý domov opravdu chybí a dal to tímto způsobem vědět. Obrázek domu v Přílohách, obrázek č. 47. Postavu vzhledem ke světlosti užitých barev nebylo možné nascanovat. Celkem Š. kreslil 12 minut a 15 vteřin.

Vyhodnocení: obsahová složka 7 bodů, formální složka 16 bodů, celkem 13 bodů. V porovnání s ostatními kresbami je **velmi podprůměrné** úrovně.

7.3.13 Chlapec B.

Chlapec se narodil v březnu 2007 a je mu přesně 6 let. Do dětského domova byl umístěn v prosinci 2010 z kojeneckého ústavu. Matka chlapce je v současné době pravděpodobně na mateřské dovolené (měla být těhotná). Otec chlapce byl vietnamského původu a před několika lety zemřel. Podle dokumentace se matka snažila uvést jako otce jakéhosi Němce. Malý B. má ještě 5 starších sourozenců, z nichž jeden je již osvojen a ostatní jsou umístěni v jiných dětských domovech. Ve stejném domově jako B. žije ještě jeho mladší sestřička.

Děti byly odebrány kvůli sociálním důvodům. Matka naposledy žila v azylovém domě. Chlapec navštěvuje místní MŠ.

Podle psychologického vyšetření je chlapec aktivní, spolupracuje, ale jeho pozornost a pracovní morálka je slabší. Kresba je obecně chudší a formálně méně obratná. V 5 letech a 6 měsících kresbu postavy nezvládl vůbec. B. má lehkou poruchu výslovnosti. Mentálně se pohybuje v pásmu normy daného věku, přesto mu byl doporučen odklad školní docházky.

Do práce se pustil s vervou, ale stále si u kreslení povídal a vyrušoval ostatní. Papír odevzdal po 8 minutách a 38 vteřinách. Scan viz Přílohy, obrázek č. 48.

Vyhodnocení: obsahová složka 9 bodů, formální 10 bodů, celkem 19 bodů. Odpovídá **značně podprůměrné** kresbě, ve svém věku stejně tak.

7.3.14 Chlapec L.

Chlapec L. se narodil v srpnu roku 2007, je mu tedy 5 let a 7 měsíců a je romského původu. Do DD přišel v prosinci 2012. Otec chlapce je ve výkonu trestu a je o 23 let starší než chlapcova matka, která během těhotenství brala drogy. L. má ještě tři polorodé sourozence, z nichž jeden je ve stejném zařízení jako L., druhý v jiné instituci a třetí (nejstarší) je v péči babičky. Matka denně dětem telefonuje.

Děti byly umístěny do DD opět kvůli špatným podmínkám. L. žil s matkou a otcem v odstavném přívěsu na auto v objektu sběrných surovin. Chlapec navštěvoval MŠ, od jejíchž zaměstnanců vzešel podnět pro policejní šetření pro podezření z týrání ze strany otce. Malý L. měl být fyzicky napadán, jednou přišel do školky s rozraženým obočím. Poté žili s matčíným přítelem, který ji (a možná i chlapce) fyzicky napadal (předtím seděl deset let ve vězení). Mezi matkou a otcem malého L. docházelo k neustálým třenicím. Otec matku osočoval, že si vydělává prostitutí a to i mezi příbuznými apod.

Chlapec nyní dochází do běžné MŠ. Je velmi živý, hraje si v kolektivu, ale občas děti pošťuchuje a zlobí je. Nedokáže se dlouho soustředit. Ze dva měsíce starého vyšetření vyplývá, že je mentálně v pásmu výrazného podprůměru, jeho řeč je dyslalická a velmi chudá. Kreslí stále jednodimenzionální postavu. Celkově je školně nevyzrálý a je tedy nutný odklad školní docházky. Také u něj přetrvává enuresa nocturna.

Malý L. po vyslechnutí zadání ihned skočil po pastelkách, ale hned jeho nadšení opadlo. Dlouho se rozmýšlel a pouze ořezával pastelky. Musela jsem ho velmi pracně pobízet, až nakonec po více než 28 minutách donesl velmi nejistou postavu hlavonožce, viz Přílohy, obrázek č. 49.

Vyhodnocení: obsahová část 9 bodů, formální část 5 bodů, celkem 14 bodů. **Velmi podprůměrná** kresba celkově i v rámci své věkové kategorie.

7.3.15 Dívka N.

Malá N. se narodila v září roku 2007, patří tedy k mladším dětem a je jí 5 let a 6 měsíců. Narodila se s rozštěpem měkkého patra a absolvovala operaci. Do DD přišla z rodiny v prosinci roku 2010. Otec není uveden. V zařízení žije společně s mladším bratrem. V roce 2012 měla jejich matka předčasně porodit další dítě.

Matka neměla v době odebrání dětí zajištěné žádné bydlení a ztratila i svou brigádu v baru. Předtím žila s dětmi v bytě 1+1 s dalšími 7 dospělými osobami, byl všude nepořádek, nedostatek jídla a nebyl zde ani dostatečný počet lůžek. Matka z nepochopitelných důvodů odmítla nabídku bydlení v azylovém domě. Při kontrole byl v bytě nalezen umírající pes, který byl ihned veterinářem utracen. Na majitele bylo podáno trestní oznámení z důvodu týrání zvířat.

V DD navštívila matka děti celkem třikrát. Zde děti velmi prospívají, naučily se dobře jíst a malá N. již není tak „průsvitná“. V době přijetí vůbec nemluvila.

Celkově je dívka velmi introvertní a nejistá. Mluví potichu a v krátkých větách, slovní zásoba je velice chudá. Řeč se jeví jako dyslalická. Podle posledního psychologického vyšetření se rozumově pohybuje v pásmu výrazného podprůměru, postavu nakreslila jako trupuonožce s malým množstvím detailů. Je celkově velmi málo motivovaná. To prokázala i během mé návštěvy. Nejdříve vše odkývala a že se pustí do kreslení, nakonec mi však po několika urgencích a následným negativistickým reakcím odevzdala po 31 minutách takový obrázek, který pravděpodobně obsahuje náznak člověka,

lze jej však obtížně hodnotit, viz Přílohy, obrázek č. 50. Je nutné říci, že v době testování měla dívka zvýšenou teplotu.

Vyhodnocení: obsahová část 3 body, formální část 1 bod, celkem 4 body. Kresba na nejnižší úrovni vůbec. **Výrazný podprůměr.**

7.3.16 Chlapec C.

Chlapec romského původu se narodil v listopadu roku 2007, tedy 5 let a 4 měsíce starý, už by neměl spadat do kategorie předškoláků, nicméně byl do souboru zařazen. Do DD přišel koncem prosince roku 2012 ze zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a již mu byla soudně nařízena ústavní výchova. C. má u sebe v DD ještě staršího bratra a mladší sestru. Nejstarší sestra je v péči svého otce a nejmladší bratr je umístěn v kojeneckém ústavu.

Matka se o své děti v rámci možností starala. Jednoho dne se však přestěhovala k babičce dětí (své matce) a požádala ji, aby se o děti postarala, protože musí k soudu s otcem dětí. Od té doby se už neukázala. Babička se ale nemohla o další čtyři děti starat, protože má v péči stále tři své vlastní a požádala o pomoc příslušné orgány. Otec dětí je v současné době ve výkonu trestu. Po propuštění by se o děti chtěl starat. Rád by dětem denně telefonoval, volat z věznice může ale jen jednou měsíčně, proto jim velmi často píše dopisy a vyžaduje po ředitelce velmi časté odpovědi. Také nikdy nezapomene na dárky k narozeninám.

Malý C. chodí do místní MŠ. Je velmi živý, dokonce měl i vyražené horní zuby. Jeho řeč je dyslalická, ale slovní zásoba je na „místní poměry“ slušná. Motorika je v normě, s drobnou nápovědou zvládne nakreslit postavu. Co se týče samoobsluhy, je velmi samostatný a často pomáhá mladším kamarádům. Podle vyšetření z roku 2011 byl jeho mentální vývoj značně podprůměrný.

C. obrázek donesl po 1 minutě a 20 vteřinách, čemuž jeho výkon odpovídá. Poté se dožadoval dalších papírů a nosil mi spoustu dalších osob, celých skupinek, které však obsahově a formálně byly totožné s obrázkem prvním, viz Přílohy, obrázek č. 51.

Vyhodnocení: obsahová část 5 bodů, formální část 4 body, celkem 9 bodů. Celkově **velmi podprůměrný** výsledek.

7.3.17 Chlapec M.

Chlapec se narodil v srpnu 2006, tj. je mu nyní 6 let a 7 měsíců. Přišel společně se svou sestrou a mladším bratrem do zařízení vyžadující okamžitou pomoc v červenci roku 2010 na výslovné přání otce dítěte. Děti se narodily velmi mladým rodičům. Jejich matka jednoho dne odjela do Anglie a otec zůstal na děti sám a nastoupil na mateřskou dovolenou. Matka na děti nijak nepřispívá a ani se o ně nezajímá. Nastěhoval se s nimi do bytu svých rodičů, kde však majitel vzhledem k většímu počtu osob skokově navýšil nájemné, které nebylo v jejich silách utáhnout, a byli okamžitě vystěhováni. Po dohodě s lékařem byly děti umístěny na tzv. sociální lůžko v nemocnici. Poté je sám otec přivezl do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Párkrát děti navštívila babička.

V době přijetí neměl chlapec žádné hygienické návyky, neustále hledal svého otce a měl i tendence utíkat. Velmi špatně si zvykal a byl celodenně závislý na dudlíku. Nyní navštěvuje speciální třídu MŠ. Je už celkově klidný, ale má rád své rituály a bojí se jakýchkoliv změn a nových situací. Podle měsíc starého psychologického vyšetření je chlapec komunikativní, spolupracuje, grafomotoricky je méně obratný. Řeč je dyslalická, proto M. navštěvuje logopeda. Kresba postavy byla v 6 letech a 1 měsíci deficitní po obsahové i formální stránce a odpovídala úrovni 4,5 letého dítěte. V roce 2012 dostal odklad školní docházky. Rozumově se nachází chlapec stále v pásmu výrazného podprůměru a jeví známky školní nezralosti.

Testování se chlapec zhostil s chutí. Obrázek č. 52, viz Přílohy, odevzdal po 5 minutách a 37 vteřinách. Pak prosil o další papíry a přinesl mi krásného velikonočního zajíčka.

Vyhodnocení: obsahová část 8 bodů, formální část 12 bodů, celkem 20 bodů. Značně **podprůměrná** kresba celkem, v dané věkové kategorii taktéž.

7.3.18 Dívka J.

Malá J. je sestrou chlapce M. Narodila se v červenci roku 2007, je jí tedy 5 let a 8 měsíců. Je umístěna v zařízení od července 2010 společně s bratrem M. a mladší sestrou. Jejich příběh je popsán v kazuistice chlapce M.

Po přijetí si J. špatně zvykala, byla velice fixována na sourozence, často plakala a hledala otce. Vyšetření z února 2013 shledalo její mentální úroveň podprůměrnou. Dívčina řeč je velmi chudá s omezenou slovní zásobou. Objevují se i regresivní projevy (např.

dumlání palce). Grafomotoricky dívka zvládá čmárání, kruh a čáru, kresba postavy je na úrovni jednodimenzionální figury. Ještě před půl rokem dívka kreslila trupoňce.

Společně s bratrem se ihned pustila do kreslení bez nějakých zvláštních dotazů. Kresbu, viz Přílohy, obrázek č. 53, mi donesla po 1 minutě a 40 vteřinách.

Vyhodnocení: obsahová část 12 bodů, formální část 5 bodů, celkem 17 bodů. **Velmi podprůměrný** obrázek v rámci celkového souboru i dané věkové kategorie.

7.3.19 Dívka L.

Dívka se narodila v říjnu 2007, je jí tedy 5 let a 5 měsíců, neměla by tedy do souboru patřit, ale zařadila jsem ji. Do zařízení přišla v březnu 2011 společně s bratrem narozeným v roce 2010 kvůli zanedbávání péče ze strany matky. Sestra narozena v roce 2011 je již osvojena a nejmladší dvouměsíční bratr je zatím umístěn po dohodě s matkou v kojeneckém ústavu. Ta o děti nejeví žádný zájem (ani telefonicky). V současné době žije na ubytovně se svým partnerem, který je drogově závislý. Otec není v rodném listě uveden. Ve spise je zaznamenáno, že děti byly často podrobovány nepřiměřeným fyzickým trestům a nebyly dostatečně živeny.

Po příchodu do DD o své rodině nemluví. Matka ji navštívila pouze jednou; malá L. neprojevila při kontaktu ani po odchodu matky žádné emoce.

L. chodí do místní MŠ. Je zde velmi chválena, je šikovná a u dětí velmi oblíbená. Ráda si hraje s panenkami, s jinými dětmi, má ráda hudbu a tancuje. Je tichá, klidná a nekonfliktní. V řečovém projevu se objevují nedostatky (dyslálie), proto navštěvuje logopeda. Vývojově odpovídá podle psychologického vyšetření dané věkové normě. Motorika byla zkoumána v jejích 4 letech a 11 měsících, kdy postavu zvládla na nižší úrovni (málo detailů, jednodimenzionální končetiny a špatné proporce).

Během mé návštěvy byla L. velmi milá a na obrázku si dala hodně záležet. Přinesla mi ho po 8 minutách a 18 vteřinách. Scan viz Přílohy, obrázek č. 54.

Vyhodnocení: obsahová část 12 bodů, formální 9 bodů, celkem 21 bodů. **Značně podprůměrný** výkon celkově, stejně tak ve své věkové skupině.

7.4 Kresba předškoláků žijících v dětských domovech – shrnutí a srovnání s dětmi z MŠ

Postup vyhodnocování obrázků dětí z DD byl totožný jako u dětí z MŠ a byly pro něj použity stejné nástroje a pomůcky. Samotnou mě překvapilo, nakolik se obrázky liší.

1. Pohlaví

Z celkového počtu dětí z DD (n=19) se výzkumu zúčastnilo 11 chlapců a 8 děvčat, což představuje 58 % chlapců a 42 % děvčat.

2. Věk:

Průměrně byly děti staré 6 let a 2 měsíce. Nejstaršímu dítěti bylo 6 let a 9 měsíců, soubor obsahoval i jedince mladší (5 let a 4-6 měsíců), kteří by do souboru již patřit neměli. Vzhledem k počtu respondentů však byli zahrnuti.

3. Čas vypracování:

Dětem byl opětovně měřen čas vypracování. Soubor ovšem zahrnuje i dvě děti, kterým se do kreslení vůbec nechtělo a jejichž čas (28 a 30 minut) vypracování by průměrnou dobu velice ovlivnil, proto tyto dva údaje nebyly započítávány.

Průměrně dívky pracovaly 9 minut a 45 sekund (totožné s dětmi z MŠ).

Průměrně chlapci pracovali 4 minuty a 49 sekund (oproti 7 minutám 37 sekundách chlapců z MŠ). Chlapcům z dětských domovů stačí k práci o téměř 3 minuty méně času.

4. Orientace papíru:

Orientaci na výšku si zvolilo 10 dětí (53 %) – oproti 71 % u dětí z MŠ. Šířku zbylých 9 dětí (47 %) – oproti 29 % u dětí z MŠ. Volba nebyla závislá na skupině dětí tak jako v MŠ a nemůžeme sledovat žádnou souvislost.

5. Umístění kresby

Na rozdíl od dětí z MŠ, které použily od 1 do 9 polí, děti z DD využily max. polí 7. Průměrně se však pohybovaly ve stejných polích BEH, které byly vypočítány přes vážený

průměr, který činil 8,13 použití. Pole BEH byly svou četností nad tímto průměrem. V tomto sledovaném jevu nebyl tedy žádný rozdíl.

6. Počet postav

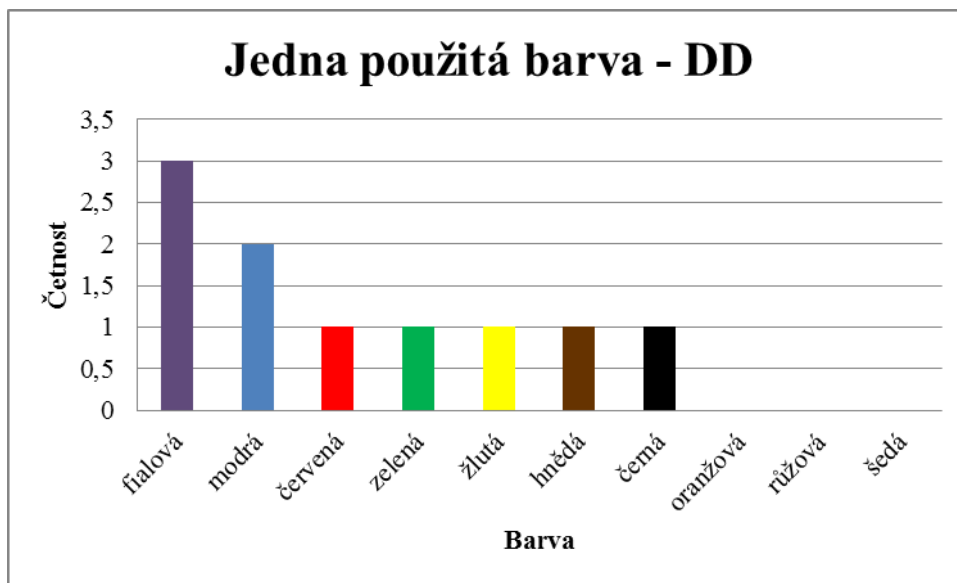
95 %, tzn. 18 dětí z DD nakreslilo jednu postavu. Jediný chlapec se dvěma postavami dle svých slov nakreslil dva badatele, o kterých jsem mluvila v úvodní motivaci. Výsledky se tedy shodují a nelze najít žádné rozdíly.

7. Přítomnost dalších objektů

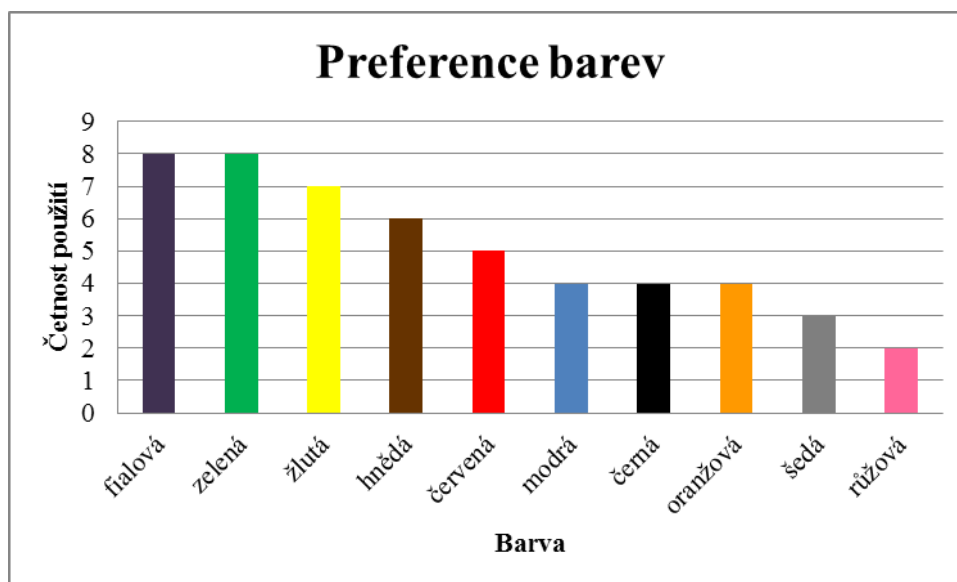
Další objekty zahrnuje do své kresby 10 dětí z DD, což je 53 %, tedy o 9 % více než u dětí z MŠ. V tak rozdílném počtu respondentů těchto dvou skupin však nemůžeme vyvozovat žádné závěry. Obsahově se také příliš obrázky nelišily. Objevují se sluníčka, tráva, domy, ale neobjevilo se žádné zvíře, což si vysvětluji tak, že v DD zkrátka domácí zvířata nemají (nebo jsem tento fakt při svých návštěvách nezaznamenala).

8. Použité barvy v celém obrázku

Děti z DD použily více než 1 barvu v 84 % (16), což zhruba odpovídá i procentům dětí z MŠ. Ostatní použily maximálně 7 barev, což je o 3 méně než děti z MŠ. Průměrně volily 3 barvy, což je o dvě méně než děti z MŠ. Zajímavé je také srovnání v preferovaných barvách. Např. u obrázku, který byl kreslen jednou barvou, byla nejčastěji volena fialová (tu děti z MŠ nevolily vůbec). Tato barva je velmi emoční, neklidná, znepokojivá či melancholická. V preferencích barev obecně se děti z DD také lišily. Na přední příčce se objevila opět fialová barva, která nebyla dětmi z MŠ vůbec upřednostňována.

Graf č. 12: Preference barev v případě užití jen jedné barvy dětmi z DD

Graf č. 13: Preference barev obecně u dětí z DD

9. Opravování

Více dětí z DD mělo tendenci svou práci opravovat. 32 % dětí svůj papír po prvotním neúspěchu otočilo (oproti 12 % dětí z MŠ). Jeden chlapec také nakreslil dům místo člověka; po mé prosbě o nakreslení lidské postavy ji na druhou stranou zpracoval, ale nevěnoval jí prakticky žádné úsilí.

10. Transparentnost

Transparentní obrázky se u dětí z DD neobjevily ani v jednom případě. Přičítám to tomu faktu, že kresby jsou celkově na velmi nízké úrovni (hlavonožci), tzn. této fáze ani nedosáhly.

11. Velikost postavy

Průměrně byly kresby velké 13,4 cm (chlapci a dívky bez rozdílu), což je o skoro 4 cm méně než postavy dětí z MŠ. Přisuzuji tento fakt nižšímu sebevědomí a sebepojetí dětí.

12. Pohlaví postavy

Pohlavně rozeznatelné byly pouze 3 figury (16 %), jejímiž autory by 2 dívky a 1 chlapec. Odpovídala také pohlaví postav svým autorům. Zbytek nebylo možno rozeznat. Velmi podprůměrný výsledek.

13. Postava obecně

Naklonění se neobjevilo ani v jednom případě, stejně jako profil. Všechny děti nakreslily celou postavu; portrét, tak jako u dětí z MŠ, se taktéž neobjevil.

14. Detaily postavy

Tabulky níže srovnávají jednotlivé položky testu, které přispívají k celkovému součtu. Pro přehlednost první tabulka popisuje obsahovou složku (tzn. přítomnost části postavy), druhá tabulka se zaměřuje na část formální (všechny body u daného detailu dohromady). Procenta značí, kolik dětí detail ve své kresbě obsáhlo (v administraci ANO). Červeně značená pole poukazují na velmi podprůměrný výsledek vůči dětem z MŠ.

Tabulka č. 12: Srovnání výsledků v obsahové části

	Děti z DD	Děti z MŠ
Hlava	100 %	100 %
Trup	68 %	97 %
Krk	42 %	63 %
Ústa	95 %	97 %
Nos	68 %	80 %
Oči	95 %	99 %
Vlasy	58 %	91 %
Uši	16 %	14 %
Paže	79 %	98 %
Loket	0 %	5 %
Ramena	5 %	39 %
Ruce	37 %	58 %
Prsty	68 %	68 %
Nohy	89 %	92 %
Chodidla	47 %	86 %
Oděv	16 %	62 %

Tabulka č. 13: Srovnání výsledků ve formální části (všechny aspekty v kategorii)

	Děti z DD	Děti z MŠ
Hlava	53 %	73 %
Trup	53 %	85 %
Krk	100 %	97 %
Ústa	0 %	20 %
Nos	23 %	57 %
Oči	0 %	22 %
Vlasy	10 %	9 %
Paže	0 %	30 %
Ruce	14 %	68 %
Prsty	23 %	42 %
Nohy	24 %	51 %
Chodidla	33 %	74 %

7.4.1 Celkové bodové shrnutí

Tabulka níže ukazuje průměrný počet bodů dosažených v obsahové a formální části testu a celkový výsledek. Z tohoto souhrnu je jasně vidět, že děti z DD dosahují velmi podprůměrných hodnot v jednotlivých částech testu i v celkovém skóre.

Tabulka č. 14 : Celkové bodové srovnání

	Děti z DD	Děti z MŠ
Obsahová část	8,8	11,7
Formální část	8,6	15,1
Celkem	17,4	26,8

Závěrem můžeme říci, že první dvě hypotézy se potvrdily, třetí nikoliv.

Závěr

Cílem této práce bylo zmapovat úroveň kresby lidské postavy předškolních dětí a srovnat práce dětí žijících v běžné rodině a dětí umístěných v dětském domově. K získání uceleného pohledu na svět předškoláka přispělo důkladné popsání vývojových zákonitostí, způsobu socializace apod. Po studiu dostupných materiálů byly definovány detaily kresby, které by předškolák měl ve své kresbě figury obsáhnout. Neměla jsem možnost využít standardizovaných testů a patřičných manuálů pro vyhodnocování. Bylo tedy nutné připravit způsob administrace výsledků a vůbec se ve variabilitě získaných kreseb zorientovat.

Velmi přínosně vnímám návštěvu dětských domovů. Povídání s vychovateli a řediteli dětských domovů o osudech svěřených dětí mě často nutilo k úvahám, jak je možné, že se rodiče k vlastním dětem chovají tak, že dojde k jejich odebrání. Mnohdy mohou být děti „šťastné“, že se do dětského domova dostaly a (pokud tomu nebudou rodiče bránit) mají šanci najít novou, milující rodinu. Mnohdy si partneři, kteří po dítěti velmi touží, ale z nějakého důvodu jim vlastního potomka nebylo dopřáno, nemohou dítě osvojit. Biologičtí rodiče, kteří většinou mají více dětí v dětských domovech, osvojení brání. Za zájem o dítě je bohužel považována i občas zasláná pohlednice.

Výsledky praktické části ukázaly, že obecně děti nedosáhly ani 75 % bodů, které by celkově v testu měly získat. Děti žijící v neúplné rodině dosahují průměrně ještě méně bodů. Srovnání s dětmi v dětských domovech jasně ukázalo, že tyto děti kreslí postavy na velmi nízké úrovni a potvrdily tak stanovenou hypotézu. Naopak hypotéza o barvách potvrzena nebyla. Děti z dětských domovů volí méně barev a nejoblíbenější barvou je fialová, kterou děti z MŠ vybíraly minimálně.

Resumé

Tato diplomová práce se zabývá kresbou předškolních dětí. Je rozdělena na teoretickou a praktickou část. V úvodu teoretické části je popsán svět předškolního dítěte. Nejprve bylo definováno předškolní období podle několika autorů. Dále je podrobně rozebrán fyzický vývoj předškoláka a vývoj jeho kognitivních procesů, verbálních dovedností a emoční vývoj. Následuje kapitola zabývající se dětskou hrou, socializací a vztahy v rodině. Další kapitoly se soustředí na vývoj kresby lidské postavy a možnosti projekce v této oblasti. Poté je kresba lidské postavy detailně sledována jako diagnostický nástroj (na které oblasti se výzkum může zaměřovat). Konec této kapitoly je věnován popisu konkrétních testových metod využívajících kresbu postavy. V praktické části nalezneme stanovené hypotézy, definici respondentů a detailně popsanou výzkumnou metodu. Následně jsou rozebrány jednotlivé části testů a interpretovány výsledky. Kapitulu uzavírají kazuistiky dětí z dětských domovů, jejich výsledky v testu a závěrečné srovnání.

Summary

This diploma thesis focuses on drawing by preschool children. It is divided into a theoretical part and a practical part. The world of a preschool child is described in the introduction. First the preschool period is defined according to several authors. In the following chapter physical evolution, cognitive process, verbal skills and emotional evolution are discussed. A part dealing with children's games, socialization and family relations follows. Then the thesis concentrates on the evolution of drawing of human figure and the options of projection. The drawing of a figure is then observed as a diagnostic tool (to find out which areas the research should focus on). The end of this chapter is devoted to the description of specific test methods which use the drawings. In the practical part we can find hypotheses, the definition of respondents and also the research method is explained in detail. Particular parts of tests are analyzed and the results are presented. This chapter is concluded by case reports of children living in orphanages, their results in tests and then comes the final comparison.

Seznam odborné literatury

ALLEN, K a Lynn R MAROTZ. *Přehled vývoje dítěte: od prenatálního období do 8 let*. Vyd. 3. Překlad Petra Vlčková. Praha: Portál, 2008, 187 s. Rádci pro rodiče a vychovatele. ISBN 978-80-7367-421-2.

BABYRÁDOVÁ, Hana. *Symbol v dětském výtvarném projevu*. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2003, 132 s. Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, sv. 91. ISBN 80-210-3360-6.

BACUS-LINDROTH, Anne. *Vaše dítě ve věku od 3 do 6 let*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009, 174 s. Rádci pro rodiče a vychovatele. ISBN 978-80-7367-563-9.

BROŽEK, Jaroslav. *Výtvarná výchova a barva: texty k distančnímu vzdělávání*. Vyd. 1. Editor Anna Kucharská, Ludmila Májová. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2003, 170 s., [7] s. barev. obr. příl. Acta Universitatis Purkynianae, 4. ISBN 80-704-4494-0.

Dětská kresba v psychologickém výzkumu. Editor Anna Kucharská, Ludmila Májová. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2005, 96 s. ISBN 80-729-0217-2.

DAVIDO, Roseline. *Kresba jako nástroj poznání dítěte*. Vyd. 2. Překlad Alena Lhotová, Hana Prousková. Praha: Portál, 2008, 205 s., viii s. barev. obr. příl. ISBN 978-807-3674-151.

HOLEČEK, Václav, Jana MIŇHOVÁ a Pavel PRUNNER. *Psychologie pro právníky*. 2. rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, 351 s. Právnícké učebnice (Aleš Čeněk), sv. 91. ISBN 978-807-3800-659.

KREJČÍŘOVÁ, Dana a Marie VÁGNEROVÁ. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Vyd. 2. Editor Mojmír Svoboda. Praha: Portál, 2009, 791 s. ISBN 978-807-3675-660.

LANGMEIER, Jofef a Zdeněk MATĚJČEK.: *Psychická deprivace v dětství*. Praha, Avicenum, 1974.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte: normy vývoje a vývojové milníky z pohledu psychologa, základní duševní potřeby dítěte, dítě a lidský svět*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2005, 182 s. Pro rodiče. ISBN 80-247-0870-1.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Výbor z díla*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2005, 445 s. ISBN 80-246-1056-6.

MATĚJČEK, Zdeněk, Marie POKORNÁ. *Radosti a strasti: předškolní věk, mladší školní věk, starší školní věk*. Vyd. 1. Jinočany: H, 1998. ISBN 80-860-2221-8.

NOVÁK, Tomáš. *Co dítě sděluje, když nakreslí svou rodinu: příručka pro využití dětské kresby "Naše rodina" a "Začarovaná rodina" k poznání rodinných vztahů dítěte*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, c2004, 48 s. ISBN 80-734-6037-8.

OPATŘILOVÁ, Dagmar. *Pedagogická intervence v raném a předškolním věku u jedinců s dětskou mozkovou obrnou*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2003. ISBN 80-210-3242-1.

PETERSON, Linda Whitney a Milton Edward HARDIN. *Děti v tísní: příručka pro screening dětských kreseb*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2002, 141 s. ISBN 80-725-4237-0.

PLESKOTOVÁ, Petra. *Svět barev*. Vyd. 1. Praha: Albatros, 1987.

PŘINOSILOVÁ, Dagmar. *Diagnostika ve speciální pedagogice: texty k distančnímu vzdělávání*. 2. vyd. Brno: Paido - edice pedagogické literatury, 2007, 178 s. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze, 4. ISBN 978-807-3151-577.

ŘÍČAN, Pavel a Jan ŽENATÝ. *K teorii a praxi projektivních technik*. Vyd. 1. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy, 1988. 206 s.

SVOBODA, Mojmír. *Dětská kresba v psychologickém výzkumu: texty k distančnímu vzdělávání*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Editor Anna Kucharská, Ludmila Májová. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2005, 96 s. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze, 4. ISBN 80-729-0217-2.

SVOBODA, Mojmír. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících: texty k distančnímu vzdělávání*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2001, 791 s. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze, 4. ISBN 80-717-8545-8.

SVOBODA, Mojmir. *Psychologie pro učitelky mateřské školy: texty k distančnímu vzdělávání*. 2., rozš. a přeprac. vyd. Editor Václav Mertin, Ilona Gillernová. Praha: Portál, 2010, 247 s. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze, 4. ISBN 978-807-3676-278.

ŠULOVÁ, Lenka. *Raný psychický vývoj dítěte*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2010, 247 s. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze, 4. ISBN 978-802-4618-203.

UŽDIL, Jaromír.: *Čáry, klikyháky, paňáci a auta. Výtvarný projev a psychický život dítěte*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, n. p., 1984.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Abnormální vývoj osobnosti jako následek negativního působení*. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci, Pedagogická fakulta, Katedra pedagogiky a psychologie, 1995. ISBN 80-708-3175-8.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2005, 467 s. ISBN 978-802-4609-560.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012, 531 s. ISBN 978-802-4621-531.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie pro obor penitenciární péče*. Vyd. 1. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2008, 124 s. ISBN 978-807-3723-071.

VÁGNEROVÁ, Marie a Jarmila KLÉGROVÁ. *Poradenská psychologická diagnostika dětí a dospívajících*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2008, 538 s. ISBN 978-802-4615-387.

Přílohy

1. Vzor vyplněného záznamového archu.

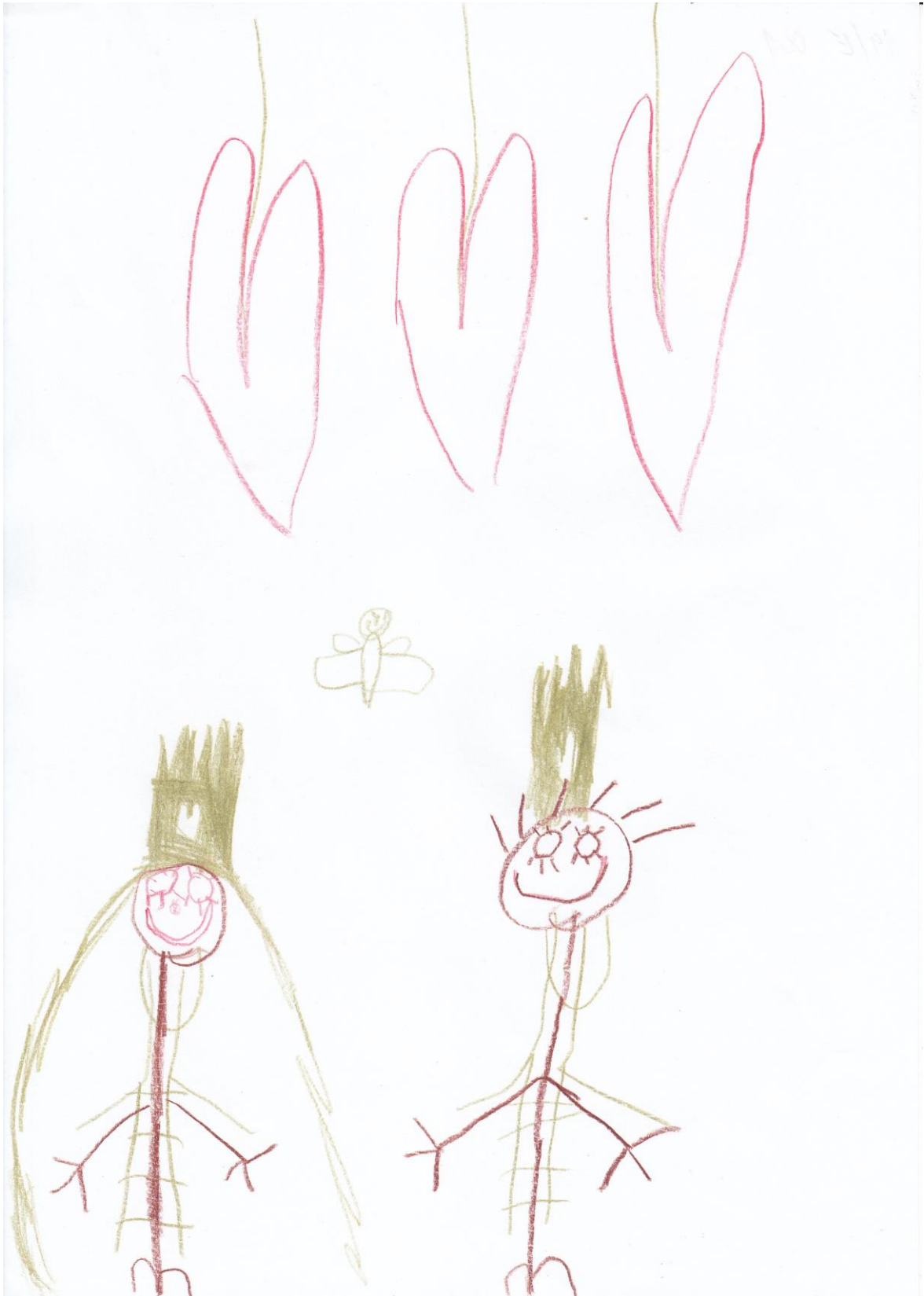
2. Dětské kresby

*Pozn.: **Detail** znamená oříznutí obrázku, neodpovídá tedy umístění ve formátu.*

***Zmenšeno** znamená, že bylo ponecháno rozvržení ve formátu, pouze byl obrázek zmenšen v poměru.*

Arch č.		10	Datum:		6.2.2013
Označení MŠ		G			
Dítě	Pohlaví	Měsíc a rok narození	Čas vypracování	Rodina	Poznámka
082	♀	7/2007	4:27	ZU	myšlívce
083	♂	6/2007	4:59	pen s Anetkou	
084	♂	5/2006	6:10	ZU	
085	♂	2/2007	6:27	ZU	
086	♀	6/2007	6:50	ZU	
087	♂	7/2006	7:00	ZU	
088	♂	7/2007	7:18	ZU	
089	♂	12/2006	8:10	ZU	
090	♀	5/2007	8:30	ZU	
091	♀	1/2007	9:00	kamínka s přítelkyní	
092	♂	9/2006	9:10	ZU	
093	♀	4/2007	9:35	ZU	
094	♀	10/2006	9:50	ZU	

Obr. č. 1

Obr. č. 2 (zmenšeno)

Obr. č. 3 (zmenšeno; autor Vietnamec)

Obr. č. 4 (zmenšeno)

Obr. č. 5 (zmenšeno; rodiče dívky se rozešli kvůli „rozdílným názorům“)

Obr. č. 6 (detail)

Obr. č. 7 (detail)

Obr. č. 8 (detail)

Obr. č. 9 (zmenšeno)

Obr. č. 10 (detail)

Obr. č. 11 (detail)

Obr. č. 12 (zmenšeno)

Obr. č. 13 (detail)

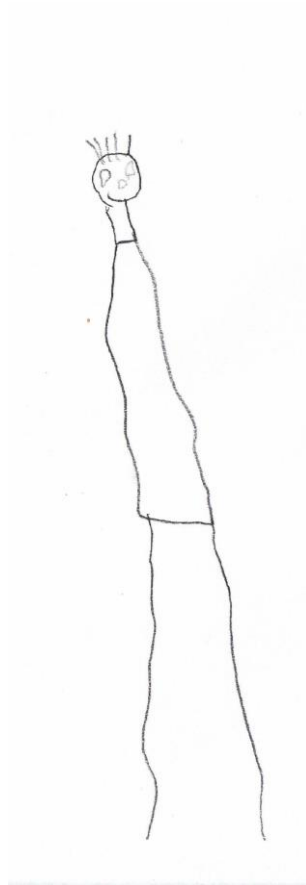
Obr. č. 14 (detail)

Obr. č. 15 (zmenšeno)

Obr. č. 16 (detail)

Obr. č. 17 (detail)

Obr. č. 18 (detail)

Obr. č. 19 (zmenšeno)

Obr. č. 20 (zmenšeno; dívka dle svých slov rozbila vázu)

Obr. č. 21 (detail)

Obr. č. 22 (detail)

Obr. č. 23 (detail)

Obr. č. 24 (detail)

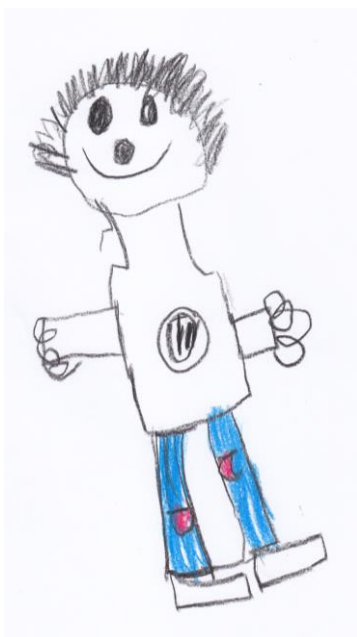
Obr. č. 25 (detail)

Obr. č. 26 (detail)

Obr. č. 27 (detail)

Obr. č. 28 (detail)

Obr. č. 29 (zmenšeno)

Obr. č. 30 (detail)

Obr. č. 31 (detail)

Obr. č. 32 (zmenšeno)

Obr. č. 33 (zmenšeno)

Obr. č. 34 (zmenšeno)

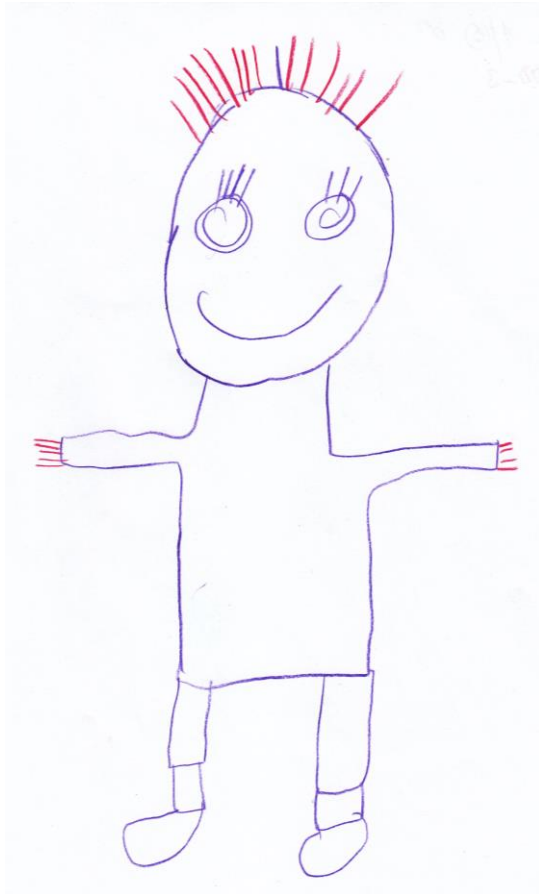
Obr. č. 35 (detail)

Obr. č. 36 (zmenšeno)

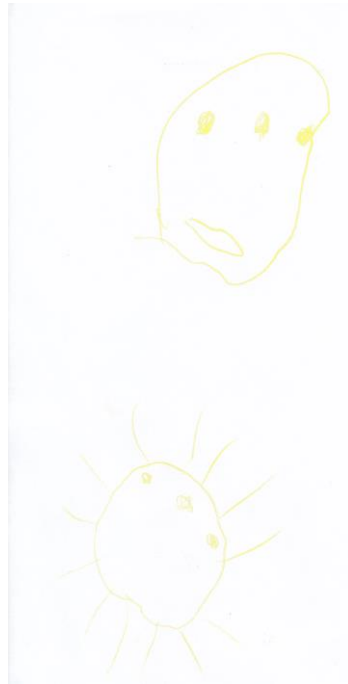
Obr. č. 37 (detail)

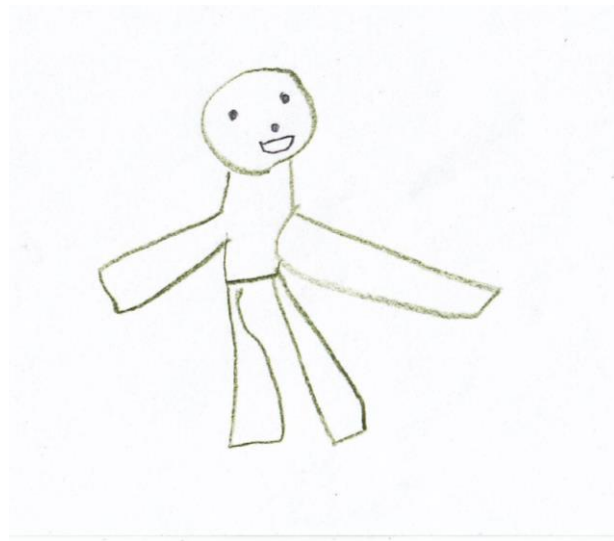
Obr. č. 38 (detail)

Obr. č. 39 (detail)

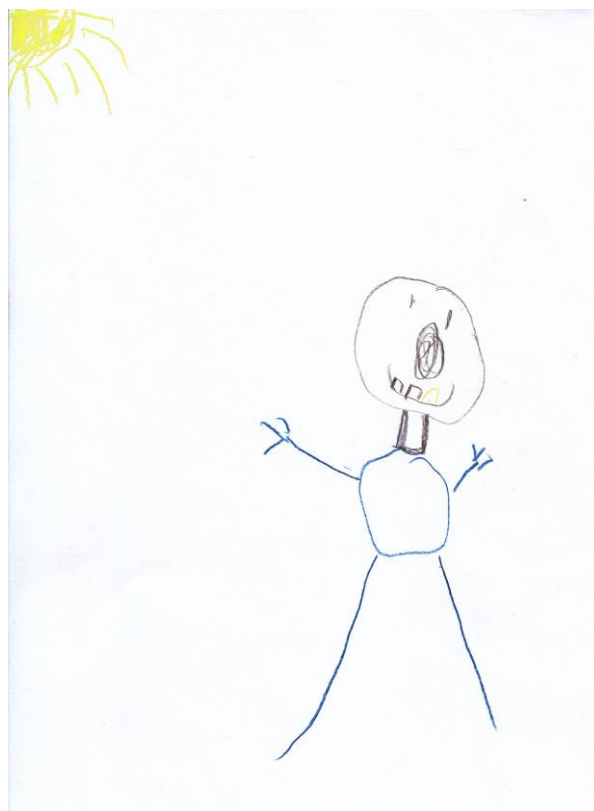
Obr. č. 40 (detail)

Obr. č. 41 (detail)

Obr. č. 42 (zmenšeno)

Obr. č. 43 (detail)

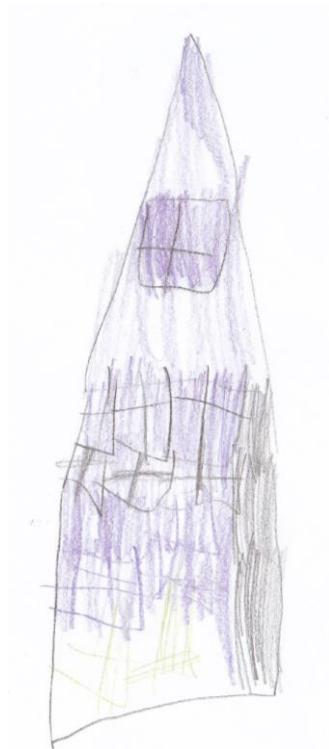
Obr. č. 44 (detail)

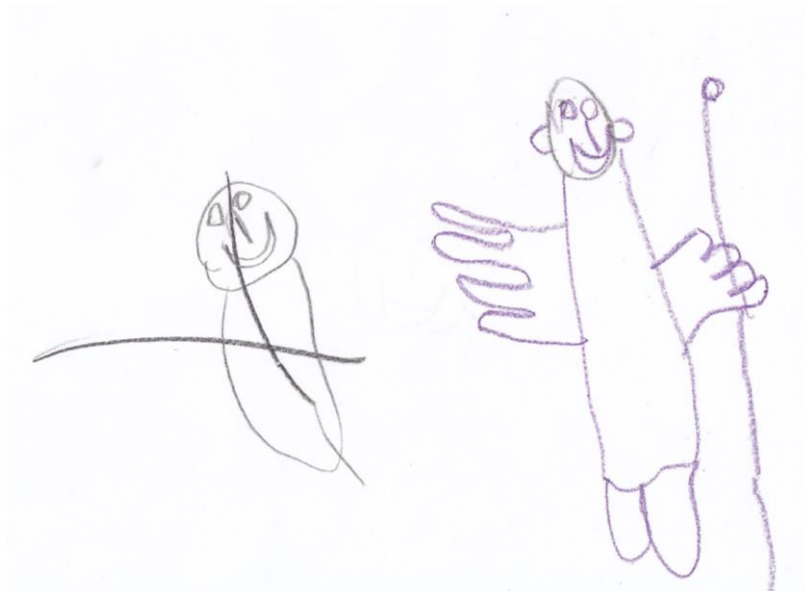
Obr. č. 45 (zmenšeno)

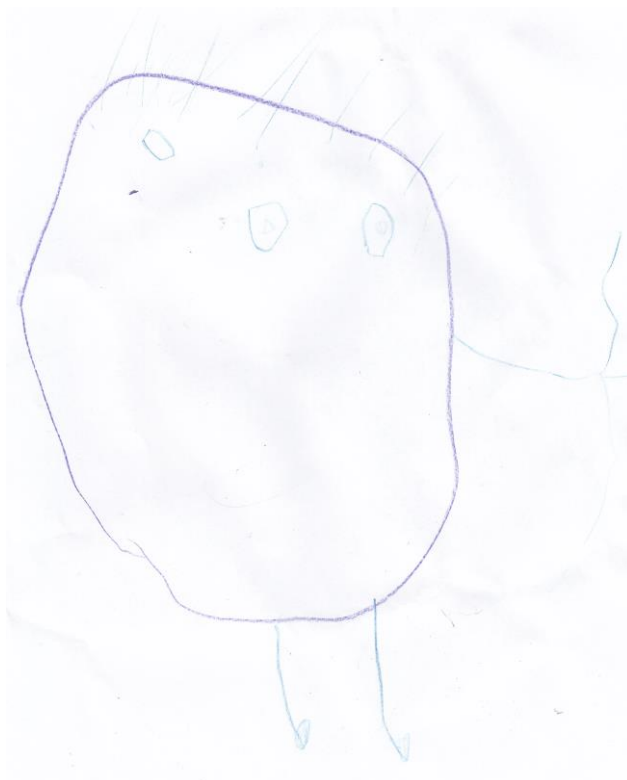
Obr. č. 46 (detail)

Obr. č. 47 (detail)

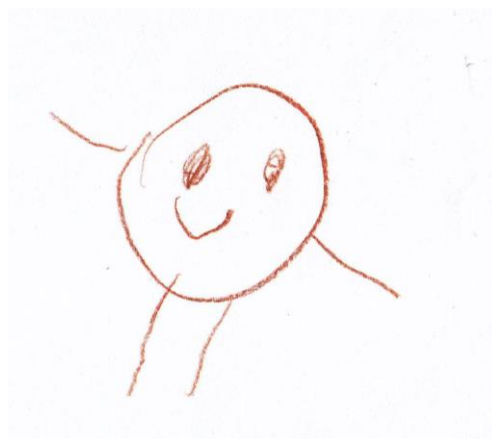
Obr. č. 48 (detail)

Obr. č. 49 (detail)

Obr. č. 50 (detail)

Obr. č. 51 (detail)

Obr. č. 52 (detail)

Obr. č. 53 (detail)

Obr. č. 54 (zmenšeno)

